

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Praznovszky Mihály
Petőfi-jelek
a Mikszáth-életműben

Simon Judit
Testvérvárosunk,
Güllen

**Magyari Sára,
Cs. Nagy Lajos**
Kell-e még
a helyesírás?

2022
Március

Irodalom

- 4 **Szijj Ferenc**
Ritka események (*vers*)
- 6 **Háy János**
Slágervers (*próza*)
- 6 **Kőrössi P. József**
Ajuszi 86 (*próza, részlet*)
- 11 **Molnár Zsolt**
Egy (*vers*)
- 12 **Tózsér Árpád**
A sziklája az ő jószága
(Naplójegyzetek 2013-ból)
(*próza*)
- 16 **Vajna Ádám**
independentisme català; krimi;
tehenészlány blues (*vers*)
- 16 **Lángh Júlia**
Könyveim (*próza*)

Dialog/Párbeszéd

- 20 **Traian Ștef**
Mit tehettem volna (*vers*)

Galéria

- 22 **Vécsi Nagy Zoltán**
IttMást – Romániai magyar
képzőművészet 1975 és 1989
között

Esszé

- 32 **Lakatos-Fleisz Katalin**
Útközben

Tandem

- 34 **Cs. Nagy Lajos, Magyarai Sára**
Kell-e még a helyesírás?

Társadalom

- 37 **Mayer Ágota**
A holokauszt oktatásának
nehézségei Romániában

- 40 **Cseke Péter Tamás**
„Az emberek jobban hisznek
a Facebooknak, mint az
újságoknak” – interjú Mircea
Toma újságíróval

Kultúra

- 43 **Biró Árpád Levente**
Próbanapló a húszéves
Nagyvárad Táncegyüttesről
- 46 **Praznovszky Mihály**
Petőfi-jelek a Mikszáth-
életműben

Trialóg

- 50 **Tasnádi-Sáhy Péter**
„Több dolgok vannak...” –
interjú Imecs-Magdó Levente
és Köllő Csongor
társulatvezetőkkel

Kritika

- 54 **Simon Judit**
Testvérvárosunk, Güllen
(*színház*)
- 56 **Ozsváth Zsuzsa**
Szavak, darabokban – Szkárosi
Endre: Égzsák – Szkár Channel
(*könyv*)
- 56 **Codău Annamária**
Irányok a kortárs realizmushoz
– Antal Balázs: Súly
és könnyűség. Regionalitás
és átjárhatóság az újabb
magyar irodalomban (*könyv*)
- 60 **Bozsódi-Nagy Orsolya**
Vadnyugati pszicho-kirakós
vadnyugat nélkül (*film*)

Előhívás

- 62 **Kőrössi P. József**
Kőszobrász és kősárkány

Нет войне!

A legvacakabb béke is jobb, mint a legpompásabb háború. 2022 februárjában megváltozott a világ, megváltozott az, amit a világról gondoltunk. Legalábbis erről a 21. századiról. Mert megtörténhetett, hogy egy nagyhatalom véres és pusztító háborút indítva lerohanhatott egy középhatalmat, amely azonnali megadás helyett váratlanul eredményesen, hősiesen védekezik. Közben az történik, hogy a világ számos országa segíti a megtámadottakat, míg néhány állam, pontosabban azok vezetői érdekből, stratégiából, gyávaságból próbálják magyarázni az invázió bizonyítványát.

Amiről egy héttel az ostrom kezdete után még nem lehet sejtésünk, miképpen ér véget ez a háború, mennyire alakítja át a világ hatalmi berendezkedését a válság, mi az ára annak, hogy visszataláljunk a békéhez.

Az ellenben már most látszik, hogy Oroszország súlyos, az élet minden területére kiterjedő presztízsvesztést szenved, ugyanakkor az orosz társadalom, az orosz emberek nem tévesztendő össze a Kreml urával. Tisztelet az invázió ellen tüntetni merő moszkvai, szentpétervári férfiaknak és nőknek. Ukrajna pedig ezekben a napokban válik igazán nemzetté, s amennyiben nem pusztul bele, úgy alighanem az európai integráció útjára lép. Még hozzá egy olyan pillanatban, amikor ez a közös fellépés erősíti az európai szolidaritást, az európai identitást, egészen működőképes, emberi arcát mutatja a százszor lesajnált Unió.

Újabb tapasztalás: szembetűnő a román civil szervezetek mozgósító ereje, az állammal párhuzamosan, azt meg is haladva szervezi a rászorulókat segítségért. Pedig román részről is lehetne ebben a helyzetben hátralépni, az ukrán nyelvtörvényre hivatkozva.

Számomra a pusztítás mellett elszomorító tanulságul a magyar nyelvű nyilvánosság működése szolgál. A mainstream sajtó mellett ebben a helyzetben is sokak számára a közösségi oldalak ellenőrizetlen tartalmi, kommentjei, netán az ezekben csomagolt propaganda jelenti az igazodási pontokat. Komoly küzdelem vár a sajtóra, hogy visszaszerezze a szerepet, amelyet betölteni hivatott, erősítse a médiatudatosságot, a hitelességet. Ne tűzzük ki a fehér zászlót a hivatásunkat felszámolni igyekvő törekvések előtt!

A SZERK.

Újvárad 2022/3

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

II. évfolyam, 3. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Biró Árpád Levente (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Boka László, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Laza Erika: 0745-282-178); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Ujvarad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

A CÍMLAPON ÉS A HÁTSÓ BORÍTÓN: MAMŰ: *Szalagakció a Cementlapoknál*, 1979, 8 db cselekménymű, fotódokumentáció, 12×17,5 cm, magántulajdon (*részlet*)

Szijj Ferenc

Ritka események

Rejtélyes ügyek

Ahányszor el akarok aludni,
bekopogtat hozzám valami rejtélyes üggyel
a műhelyírnok. Titokzatos jelek érkeztek
a világegyetem túlsó végéből, lehet,
hogy megdőlt az eddigi tudásunk, új anyagot
fedeztek fel, csak még nem ismerik a tulajdonságait,
vér szivárgott egy lakásban a parketták közül,
de hiába szedték fel a parkettát, nem találtak
emberi maradványokat. Most képzeljem el,
csóválja ilyenkor a fejét még egy ideig az írnök,
aztán fogja az újságját, és elmegy. Hát igen,
úgy tűnik, rengeteg furcsa dolog van a világon.

SZIJJ FERENC (1958, Szombathely) József Attila-díjas költő, író, műfordító, szerkesztő. A *Nappali Ház* folyóirat alapító szerkesztője (1989). Legutóbbi kötete: *Igazi nevek* (versek, Magvető, 2019).

 Irodalom

Óriási engedmény

Szakadt, koszos női ruhadarabokat
aggattak egy létrára, aztán a létrát
egy kisebb körmenet után kivitték
a házakon túlra, és az út közepére
hajították. Ekkor a boltos kihirdette,
hogy három napig óriási engedményt ad
minden árucikknek az árából, kivéve
a szurkot és a sót, mert azok után
neki különadót kell fizetnie,
abból veszi meg a kormány
a katonák bakancsát, vagy azt akarjuk-e,
hogy a fiaink mezítláb álljanak őrt
a magas hegyekben vagy a hideg vízű
folyók partján, és beteg tüdővel
térjenek haza, ha letelt az idejük?

Régi sláger

Nagy felelősség, hogyan éneklek magnóra
ezt a régi slágert, mert azt mondják,
kilövik az űrbe egy aranyozott hanglemezen,
és ott fog száguldozni évtizedekig, évszázadokig,
amíg rá nem találnak egy másik naprendszer
értelmes lényei, és mondjam rá a nevemet
meg a címemet is, hátha azok már képesek lesznek
az időutazásra, és majd bekopognak hozzám,
hogy megkérjenek, énekeljek még nekik,
mert abból ők mindent megtudnak a Földről,

amire kíváncsiak, erőpontok, túréshatárok,
tömeges indulatok, és még az is lehet,
hogy kapok tőlük valami ellenszolgáltatást,
hosszabb életet vagy nyerőszámokat.

Nevetőgép

Nevetőgéphez szerződtek volna
helyettes kezelőnek,
de közben kihirdették
az országban a szomorúságot.

Felvonulás

Tiltakoznom kellene, hogy ennyire
ne fessenek ki, mert szeretnék egy kicsit
különbözni a többiektől,
de azt mondták, másképp nem tudnak
felelősséget vállalni értem a felvonuláson.

Háy János

Slágervers

A slágervers olyan, hogy már most hatással van rám, pedig még meg sem írtam, vagy ha netán megírtam, még el se olvastam. A slágervers olyan, hogy fején találja a szeget, hogy rögtön egy metaforával indítsuk a verset, halljuk is a kalapács és a szeg találkozását (más nyelvjárásban szög), meg látjuk is és érezzük a szagát. Ez akkor egy szinesztézia is, rendkívül gazdag kép, és még véletlenül sem olyan, ami csupán a szépség miatt került a versbe, helyesebben slágerversbe, hanem mert rendkívüli módon tágitja a mögöttes és a nem mögöttes jelentést. A slágervers antológiadarab. A gimis szöveggyűjteményben ki van neki hagyva pár oldal, ha elkészül, be lehessen tenni. A híres színész, aki arra vállalkozott, hogy egy egészestés előadásban összegyűjtse a magyar költészet gyöngyszemeit, kihagyott három percet, hogy majd ott fog felcsendülni az egyetemi beszédnártól eltanult artikulációval ez a költemény.

Irodalom

HÁY JÁNOS (Vámosmikola, 1960) író, költő, szerkesztő, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Mamikám* (regény, Európa kiadó, 2021).

Minden költő slágerverset akar írni, alig várja, hogy valami tragikus történjen vele, ami kiválthat belőle egy slágerversnyi érzelmet. Szakítás, már megint jól lapátra lettem téve (újabb metafora és még mindig a mesterségek területéről, úgy tűnik ennek a versnek a képisége a mesterségekre épül, ez a jellegzetessége, nem direkt, mert direkt semmit nem lehet kitalálni, sem előre, hanem úgy van, hogy ez a nagyon mély érzelmi megrendültség a tehetségem révén egy bizonyosfajta beszédmódot követ). Szóval lapátra lettem téve, vagy én tettem lapátra a szerelmemet, mert már nem szeretem, gátolta a slágervers megírását és én ezt felismertem. Nem lehetek boldog, mert akkor vége az életműnek. Milyen forrásból táplálkozna akkor a költészetem? Szóval végeztem vele. Nem úgy, mint az angol krimikben. Életben hagytam, kereshet magának valaki mást, már keresett is. Teljesen

kiborultam tőle. Lecserélni pont arra a fickóra, hát ez megalázó. Lelkileg olyan állapotba jutottam, hogy tényleg ott belül, kő kövön nem marad, behozhatjuk itt a porig bombázott Drezdát is, hogy olyan a lelkem. Éveken keresztül menekült oda vidékről, meg más városokból az ártatlan német lakosság. Ártatlan, azért itt álljunk meg egy pillanatra, bár nem vagyunk hívei a kollektív bűnösség elvének, de azért, kik nevelték azokat a gyerekeket, akikből foglárók lettek Dachauban (nem Auschwitzet írtam, azt már sokan írták, én annál sokkal eredetibb vagyok, ebben rejlik a legfőbb erőm, hogy különbözök másoktól, olyan dolgok jutnak eszembe, ami másnak nem, még ilyenkor is, mikor lelkileg ennyire össze vagyok törve, behozhatnám a drótostótokat, akik összedrótózzák a törött edényeket, de nem akarok konfliktusba kerülni a szomszédos szlováksággal, meg akkor nem fogják lefordítani ezt a slágerverset szlovákra, nem táplálkozhat belőle a szlovák költészet és akkor mi lesz vele, mármint a szlovák költészettel, elakad a fejlődésben). Hát igen (ezzel a két szóval próbálok visszakanyarodni az énbe), én voltam az, aki felnevelte magában ezeket az érzéseket, amelyek most romokban, és a pusztulás a lélekből áttérjed a testbe, mert a lélek a főparancsnok, a test csak végrehajtja az utasításokat, olyan, mint azok a katonák, akik felsőbb utasításra embereket gyilkolnak a harctereken, vagy épp feláldozzák magukat a haza oltárán. A slágerversbe minden tartalom belefér. A slágervers egy tartalomzabáló nyelvi gépezet. Ezzel felkeltettem a géprombolók érdeklődését is, a robotika esküdt ellenségeiét, valamint azokét, akik attól félnek, a robotok átveszik majd a hatalmat a földön és rabszolgasorba vetik az embereket, egész évben csak piramisokat építhetünk úgy, hogy robotok robotostorral verik a hátunkat. Rettenetes jövőkép. Látjuk magunk előtt? Vissza az én mélyére, micsoda mélység van ott, egy pokoli féregjárat, ott van a lélek darabokban és feltüzesítve. Izzó lélek! Látjuk magunk előtt? Érezzük az égő hús szagát? És a test követi a lélek parancsait és teszi tönkre magát, persze különböző anyagokat használ ehhez, tudatmódosító szereket, és közben mutogat, arra a nőre, aki elhagyta, vagy akit ki kellett rúgni a slágervers akadályozása miatt, hogy miattad van, miattad, hogy az életem is kockára került! Ezek persze általában csak légbőlkapott felvetések, mert amíg a

slágervers nem készül el, egy költő sem végez magával. A környezetnek akkor kell aggódnia, és kitüntetett figyelemben részesíteni a szerzőt, mikor elkészül a vers. A szülőknek, különösen az anyukáknak, ilyenkor úgy kell figyelni, mint amikor uzsonnát pakolnak reggel az elsős kisfiuknak, s ha résen vannak, akkor meg tudják akadályozni a végső megoldást. Nagyon sok náci megfogalmazás jut eszembe, ezen érdemes volna elgondolkodni, mert ha a kritika veszi észre, akkor az isten se menti meg az alkotót és a verset a végső bűnbeeséstől. Ha sikeresen elodázzuk a végső megoldást, akkor a szerző tovább indulhat egy újabb slágervers megírása felé és az anyuka is megnyugodhat, ha él még és nem épp az váltotta ki a slágerverset, hogy meghalt és az alkotó ilyen módon teljesen árva lett, mert a versből kiderül, hogy az apukáját, már régebben elvesztette. Eddig gyerek voltam, mostmár soha többé nem lehetek gyerek. Bár a felesége, mikor elvált tőle, az is mekkora csapás volt, az nem ez a nő volt, aki akadályozta a slágerverset, helyesebben ő is akadályozta, ez az elköltöző feleség épp azt mondta, hogy a férje volt a harmadik gyerek a családban, s neki a kettő is épp elég volt, s szeretne egy olyan férfit, aki tényleg férfi. Na, ez is kiváltott egy slágerverset a szerzőből, mert egy versben énekelt meg ezt a borzalmas feleséget, kitergetve a magánéletüket, még azt is megírta, hogy hányszor és hogyan nem szeretkeztek, ami végül is kasztrálta őt. Ezért nem lehetett férfi, mert akinek nem áll fel a fasza, persze a versben ezt egy másik mondat fejezi ki, de ez a lényege, hogy akinek nem áll fel a fasza, az vagy impotens, vagy gyerek és ő inkább a gyermekséget választotta. Fú, elég hatásosra írtam már? Miért? Az ilyen belső kérdezz-felelek kvíz a slágerversek egyik sajátossága, olyan retorikus alakzat, ami azért megmozgatja még a legérzékletlenebb emberek szívet is. A miért kérdésre nem adtunk választ. Hol egyesszámban, hol többesszámban beszélek magamról, most egyesszámban adok választ, az ilyen ragozási cserebere, de jó szó, kár hogy slágergyerekes verset írok, csak azért mert már kicsit unom, hogy ennyire hatok. Kell egy kis szünet, egy

lélegzetvétel nekem, ez lehet a vége a versnek, hogy az olvasó is fel tudja dolgozni ezt a hatást. Nagyon kell tudni, meddig vagyunk még hatásosak, s utána egy szalmaszálnyit sem szabad beletenni a szövegbe. Nem, nem ott van a vége, ahol kifáradtunk, ott van a vége, ahol vége van, és pont akkor, amikor kifáradunk. Ez a tehetség, ez a mély szimbiózis alkotó és mű között. Tudom, hogy már be is fejezhetném, de azért azt még hozzá kell tegyem, hogy a slágerversben az a legrosszabb, hogy nem olyan, mint a valódi sláger, ami akkor és ott azonnal hat, és a közönség, sokszor tízezer ember is, az énekessel együtt énekl, és utána tapsikolnak veszettül, mint a jázminok egy másik slágerversben. Nem, a slágervers olyan, hogy legtöbbször a költő halála után tapsolják meg, amit a költő akkor sem hall, ha a halálának, vagy születésének századik évfordulóján a sírja mellett mondják el, ráadásul el van hamvasztva, és a hamunak tényleg nincs füle. Szóval, azt kell megélni, konkrétan, nekem is épp most, hogy olyan dolgot hoz, az egyesszám harmadik személyű költő, tehát egy általános költő, akik közé én is tartozom, bár egyedi vagyok, olyan dolgot hoz létre, ami akkor is él, amikor ő már egyáltalán nem él. Rettenetes olyan dolgokkal együtt élni, amik túlélnek, például olyan ruhákkal, amik soha nem szakadnak el, olyan gépekkel, amik soha nem romlanak el, olyan mosogató és ablakmosó-sűrítvényekkel, amikből még halálunk után is marad egy fél flakon, olyan lekvárokkal, amiket mi főztünk, de mások esznek meg, olyan nőkkal, akik a halálunk után harminc évvel is szexelnek, persze nem velünk. Azt hiszem, elérkeztünk a slágervers csúcsához, az elmúlás örök kérdése vetődik fel lekvárok, és a második, valamint harmadikkörös nők képében, s hogy már csak olyan dolog történik, amit már mi nem látunk. Az orvosok újabb betegeket, a gyerekek újabb szülőket vesztenek el, a jéghegyek tovább olvadnak, a tengerszint tovább emelkedik, mindig van időjárás és mindig eszik valaki, csak mi nem. Becsukom a szemem és a világnak vége. Becsukom a szemem és nekem van végem. Becsukom a szemem, irgalom édesanyám, mama, nézd, jaj, kész ez a vers is.

Kőrössi P. József

Ajuszi 86

(részlet)

Etus, Ajuszi ikertestvére egy néhány éves Magyarországon lakás után Gáborjából visszaköltözött Nagyváradra a kisebbik lányához, Valihoz. Kétezerhúsz március 4-én volt a nyolcvanhatodik születésnapjuk, ekkor is meglátogattuk. Hazafelé jövet ezúttal úgy döntöttünk anyám lányaival, húgomékkal, hogy nem viszem vissza Pestre, a fővárosba, ahol eddig lakott, nagyobb biztonságban lesz itt, ebben a csaknem világvégi kicsi, dimbes-dombos faluban, ahol vannak már ismerősei, a kétszáznyolcvan lelket számláló Márkházán (nekem Marokháza). Szemben a Buda-hegy, közöttünk a Kis-zagyva, a patak, amely annyira szűkvízű, hogy nem hallatszik a csörgedezése.

Ajuszi nyolcvanhat múlt, én hatvanhét leszek. Soha ennyi időt nem töltöttünk együtt – kicsi gyerekkorom óta. És nem beszélgettünk ennyit soha, legfeljebb

Irodalom

KŐRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a budapesti Noran Libro könyvkiadó vezetője. Márkházán él.

magzat koromban, amelyre én nem emlékezem. Sudár magas anya volt, most talán ötven kiló. Meghajlik, görnyed, kicsi, telve olyan energiával, ami talán már nem is az övé.

Július 22., szerda Beszélgetünk. „Nyári vakáció volt, mi Etussal egész nyáron kint voltunk Rózsínéninél a hegyen. Egyszer azt mondja, menjünk le Fugyiba petróleumért. Adott egy kosarat, annak az aljára egy papírba becsomagolta a pénzt, rárakta a két egyliteres üveget. Elindultunk hárman. Gyönyörű szép, verőfényes nyári nap volt. Mentünk mezítláb az ösvényen lefelé a Köröshöz. Mancsi tudta az utat a komphoz. Amikor megérkeztünk a partra, a komp sehoh, még a túloldalon szedte fel az embereket. Ezen az oldalon is várták vagy négyen, öten. Unatkoztunk. Mancsi azt mondta, üljünk le a partra és áztassuk a lábunkat. Hát leültünk. A

part mellett állóvíz volt. Megjött a komp, fel akarunk állni, de megy ki a lábunk alól a homok. Hiába kapálózunk, attól csak rosszabb tett. Semmi kemény a talpunk alatt. Gondolhatod. Az emberek a kikötőben csak nézték, ahogy küzdünk, nem mertek közelebb jönni, mert ők is belecsúsznak. Etusnak meg nekem már nyakunkig ért a víz, Mancsi kapálózott, hol elnyelte, hol nem. Mi tizenégy évesek voltunk, Mancsi tíz, mi lényegesen magasabbak, mint ő. Jött a komp a túloldalról, egy öreg bácsi volt a kompos. Mi már a Körös közepén voltunk. Valahogy odamanőverezett, volt egy vastag rúd a kezében, amit valahol nemrégiben vághatott ki a bicskájával. Lenyújtotta nekünk, és ránk kiabált, hogy kapaszkodjunk. Mind a hárman. Érted?! Hát kapaszkodtunk. Én voltam az első, mögöttem Mancsi, utolsó Etus. És kihúzott az öreg a partra. Nem fel a kompra, hanem a partig. A kosár a másik kezemben, azt nem engedtem. Az emberek a parton megtapsolták.

Na de most mit csináljunk? Így, csuromvizesen nem mehetünk be a boltba. Kezdtük magunkon két kézzel kicsavarni a ruhát. Meg a másikét is, de nem. Olyan gyorsan, hiába sütött a nap, nem száradt. Elmentünk a boltig, de nem mentünk be, nem mertünk. Álltunk az ajtó előtt. Kijött a boltos. Minket nem, csak a Mancit ismerte. Hát, mi történt veletek. Mondjuk. Beleestünk a Körösbe. Na, add ide a kosarat. Odaadtam. A pénz elázott, de megvolt, és a boltos megszáritotta. Pontosan annyi volt, amennyibe került a petró, nem kellett visszaadni. Olyan bolt volt a faluban, amiben mindent lehetett kapni, olajat, cukrot, lisztet, gyufát, légyfogót, sarlót, kaszát, szöget, mindent, petró is. Megtöltötte az üvegeket. Gyerünk vissza. Ugyanazzal a komppal. Nem száradtunk meg hazáig se. Rózsínéni a kapuban várt. A házvégeből, nem is, az istálló végéből le lehetett látni a komphoz. Láttá, hogy sokan vannak, valami történhetett, de mi? Hát ti? Hogy néztek ki? Elmondtuk. Hát Mancikám, neked tudnod kellett volna, hogy nem szabad. De hát mit tehetett arról egy 10 éves gyerek. Nem árultuk el, hogy az ő ötlete volt. Na, Rózsínéni nem bántott, csak sopánkodott. Egész nap sopánkodott. A lényeg, hogy a petró megvolt.”

*

„Bagolytüdő. Tudod mi az? Aszaltgyümölcs vízben felfőzve. Rózsine né nem akarta, hogy a Mancit eltanulja az iskolában a sok hülyeséget. Falun másképpen látták a városiakat. Sok helyen nem akarták, hogy tanuljanak, maradjon paraszt, ahhoz nem kell iskola. Kérdeztük, hogy ehetünk bagolytüdőt. Hát persze, azért csináltam, mondta Rózsine néni.

Mi gyerekek kiválogattuk a hibás gyümölcsöt, felaprítottuk. A nagyokat négybe, az aprókat ket-
tőbe. Szilvát, almát, körtét. A meggyet meg a cse-
resznyt kimagváltuk. A padlásra vezetett fel a
létra. Behúzódtunk a sarokba, ott válogattunk.
Mancit, Rózsine néni unokája nagyon jól csinálta.
Parasztlány volt, mi idétlenek.

Rózsine néni, amikor kenyeret dagasztott, hát jó
sokáig kellett csinálni, mindig azt mondta, hogy
akkor van kész, amikor izzad a plafon. Mi gyerekek
néztünk fel a plafonra, de az nem akart izzadni.
Aztán mutatta a homlokát, itt a plafon. Nagyon
sokat dolgozott szegény öregasszony, nem tud-
tunk elmenni a temetésére. Nem tudom miért.
Nem értesítették? Nem tudom. Nagyon szerettük.

Mancinak az anyja, a Margit lepasszolta
Mancit az anyjához, Rózsine nénihez, ő nevelte. A
családi pletyka szerint Margit kurva lett, született
is a kurválkodásból egy fia, aki csavargóéletet élt.
Margit nem törődött többet Mancival, talán nem
is látta felnőtt korában Rózsine néni haláláig, mert
akkor eljött, kellett a vagyon.

Négy éve levágták térdből az egyik lábát.
Meglátogattam. Mancit. Borzasztó. Kerestem a
piacon, ahol árulni szokott, nem találtam. A szom-
széd asztaltól mondta egy kofa, hogy nem jön töb-
bet, mert amputálták. Cukros volt. Nagyon jó
zakuszkát csinált. Kerekesszékben tolt az unoká-
ja az udvaron. Parasztudvar, képzelheted. Nem
kell képzelned, te vittél ki hozzá. Tyúkszar, libafos.
Az nekem már nem kell.”

„Sanyi bácsi, Rózsine néni veje hívott szüretelni.
Na, gyertek szüretelni! Mentünk apáddal. Ti még
kicsik voltatok, nem is tudom, kire hagyunk ben-
neteket. Nova volt, nova szőlő [Noah]. Na, azt nem
szerettem. Potyogott. Legközelebb vigyünk lepe-
dőt, mondta apád, ezeknek nem jutott eszibe.
Minek? Majd meglátod. Az még sokára lesz. Jövőre.
Addig elfelejtetted. Nem felejtette el, vittünk lepedőt.
Leterítettük a tőke alá, a földről nehezebb volt
összeszedni a bogyt. Csak arra nem gondoltunk,

hogy túl nagy a lepedő, és éppen azért nem fér a
tőke alá. Nem azért, mert kicsi lett volna, hanem
mert nagy volt. Kiröhögtek.

A bor belőle erősebb volt, mint a többi. Sanyi,
Mancit férje nem ivott, de a Janibácsi, az apósa,
Rózsine néni férje, az igen. Ment le a pincébe, ha nem
volt otthon a felesége, Rózsine néni. Aztán bab-
la-babla-babla. Nem járt a szája. Semennyire.

– Na, mi van Jani, voltál a pincében? – kérdez-
te tőle, amikor hazajött.

Az meg csak babla-babla-babla. Annyi esze
nem volt, hogy elrejtőzzön, mielőtt az hazajön,
nem, ő mindig a lába elé. Milyen buták a részek,
Janibácsinak is beszédkenyere volt.

Amikor kicsi gyerekként Etussal náluk nya-
raltunk, nem emlékszem, hogy ivott volna, igaz, a
pincét se láttam soha, oda nekünk nem kellett
lemenni.

Janibácsi örült, ha vendégek voltak náluk,
mert akkor egy ágyban aludhatott a Rózsine néni-
vel. Tudod, milyenek a falusi ágyak, keskenyek. Na,
oszt azon.

Julisnak nem volt férje, korán meghalhatott,
mert én nem ismertem. Lehet, hogy rézgálictól
halt meg az is. Nem tudom. Nagy lator volt az öreg
Janibácsi is, szerette a lányokat, de ki nem?!
Annyira, hogy még a sógornőjét is elcsábította.
Egyszer megy haza Rózsine néni a piacról, Váradról ki
a hegyre. Puttony a hátán, mindent eladott, eladta
a gyümölcsöt mind. Bemegy a házba, nincs ott a
Janibácsi. Nincs sehhol. Hát hol van?! Szólítja. Nem
válaszol. Keresi. A háztól a hegyről lefelé volt egy
út, egy ösvény, ami kőből volt kirakva. Mint itt
nálad, hogy is hívják, na?! Terméskő. Vagy
ötven-hatvan lépcső lefelé a kútig, amit nem hasz-
náltak, mert messzire volt, és felfelé kellett a vizet
cipelni. Nem is volt jó a vize. Hát ott kamatyoltak
a kút mögött. Takarásban. De Rózsine néni látta őket
fentről. Pont oda látott. Erre nem gondoltak, oszt
csinálták. Ki tudja hányszor meg mióta, de akkor
lebuktak. Rózsine néni odakiáltott nekik: Tarka
legyen a malacotok! Na, azt meghallották.

Hát Juliska a Rózsine néni testvére volt, és nem
Janibácsi ment hozzá, hanem ő jött Janibácsihoz.
Soha többet nem állt vele szóba. A saját testvére-
vel.

Az orosz katonák jól megpocsékolták
Juliskanénit, Gálnét, mert a férje után Gál, de az

már nem élt akkor. De nem csak megpocsékolták, hanem loptak is tőle. Hát egyedül volt, azt csináltak vele, amit akartak. Nem mondom, hogy szégyen.

Jó bora volt az öregnek, otelló [Othello], meg nova [Noah].”

Július 30., csütörtök. Beszélgetünk. „Palival egyszer elmentünk arra. Apád már nem élt, de Pali akkor még igen. Kirándultunk. Gondoltam meglátogatjuk Rózsini házáat. Jaj, de sokat kirándultunk Palival. Apáddal nem lehetett csak horgászni. Az nem kirándulás, dög unalom. Ülsz a vízparton, éget a nap vagy bőrig ázol, bámulod a vizet, oszt vagy igen, vagy nem.

Mentünk Palival végig a házsoron, aztán bent az erdőben, aztán megint a házsor előtt. Furcsa volt, mert utoljára gyerekként jártam arra, és fogtak a házak. Mi történt? Rózsiniéié volt az utolsó ház. Tanyasor. Hát itt volt. Most nincs itt, sehol semmi. Mintha ledőze... dozerelták, Hogy hívják? Izé. Mintha ledózerolták volna. Se a ház, se az istálló, se a szénatároló, se a kemence. Se a barackos. Semmi. Mondom, mintha ledózerolták volna. A fákat is az udvaron, a tehénistálló mögötti körtefát, már akkor is öreg volt. Szutykos nyári körte. Megvártuk amíg megbarnul, még a trágyadombról is összeszedtük, az istállóablaktól dobták oda a tehéntrágyát. Nem tudom, ki tette, de valaki biztosan. A kerítést, a kapu előtt volt egy öreg hársfa, azt is. Mancsi nem engedte volna, hogy a férje. Azt nem engedte volna.

A többi házra alig emlékeztem. A Kenyeres Sanyi bácsié volt az első a soron, jobbra a házak, balra az erdő. Sanyi bácsi és a fia, aki szintén Sanyi, ugyanahhoz a szomszédasszonyhoz jártak kupakolni. Özvegyasszony volt. Sanyi bácsi felesége, Teréz néni már nem volt alkalmas, annyit dolgozott. Mint állat. Nem tudtak egymásról, csak az özvegy tudta, hogy az apa meg a fia. Na, egyszer találkoztak az udvaron: az egyik jött, a másik ment. Az öreg Sanyi elzavarta a fiút. Nem fordítva. Az meg ment. Ez mind a háború után, amikor a fiú rendőr volt Váradon. Hát, aztán ott lakott egy másik rendőrrel, azt mondták, az is magyar. Hogy mehet magyar rendőrnek?! Hát ment. Nem jut eszembe az özvegy neve. Ha agyonütsz se jut. Itt ne lássalak többet! Így. Sötét dolgok történtek a hegyen éjszaka. Na de kellett hozzá éjszaka meg sötét.

Kenyeres Julis néni háza még állt, messziről még látszott. Nem mentem közelebb. Ki tudja...

Nem voltak gyerekei, a férje öngyilkos lett, rézgálicot ivott. Tudod mi az? Gondolhatod, ő volt a szomszéd, legalább ötszáz méterre Rózsiniéiéktől az erdő szélén. Mint a mesében. De nem mese volt.

Előbb Jánosbácsi halt meg, Rózsiniéié később követte. Amikor Rózsiniéié is meghalt, a lányuk, Margit, Mancsi anyja megjelent, kereste a pénzt. Mert volt pénzük, azt Margit is tudta, Mancsi anyja. Jöttek haza a Janibácsival a piacról Rózsiniéié kiválogatta és elrakosgatta a pénzt. Senki sem tudta hova, de ő el. A nagy papírpénzeket becsomagolta. Mi láttuk, gyerekek, hogy forgatja, ide-oda rakosgatja, petróleumlámpa mellett, de mi sem tudtuk hova rejti. Viharlámpájuk is volt a szekér alá. Eltemették, a pénzt akkor sem találta Margit, pedig kereste. Aztán egyszer, Mancsi már felnőtt, férjes asszony volt, takarították a kéményt. Kinyitották azt a kis ajtót, hogy megkotorják. Ott volt a pénz, sok-sok nagy papírpénz egy nálonzacskóban. Semmit sem ért.

Hogy Margittal mi történt, nem tudom. Korán elköltözött a tanyasorról, megszületett Mancsi, nem tudta ki az apja, az anyjára, Rózsiniéiére hagyta. Neveld. Hát az nevelte. Margit csak csavargott, hol itt, hol amott tűnt fel. Szült egy fiút is, azt Rózsiniéié már nem vállalta. Abból is csavargó lett, a börtönt is megjárta, mint az anyja, Margit. Mancsi nem tartotta a kapcsolatot, a börtönben sem látogatta. Rózsiniéié küldte, de nem. Az anyád! Mancsi akkor se!”

Kőrössi P. József
Ajuszi című
könyve a közeli
napokban
jelenik meg

Molnár Zsolt

Egy

Ki emlékszik a partra? És ki a tengerre?
Csak ez a maradék hiány táplál éhezővé.
A fel nem oldódott testek amnéziák rendje.
A beszéd őspillantata mindig az élőké.

Virradat s alkony közt feszül a hideg katarzis.
Valamikor ébredni vágytak, most a légzés – profán.
Minden felnyársalt hallgatás zsákmondatba taszít,
a veszetten futó nézés – semmi boltozatán.

Nem volt itt még élet, és soha nem lesz már halál.
Körforog morfózis, csak éppen a meta nélkül.
Alul lyukas a transz, szédülve elszállhat akár,
s helyére a légvár örületbunkerből épül.

Örök rabokká altatja a megadás őket.
Észrevétlenül átfolynak valótlan korokon.
Mégis, közülük valaki bármikor kitörhet,
hogy magának megmutassa: Istennel így rokon.

Irodalom

MOLNÁR ZSOLT (1983, Nagyvárad) költő. Legutóbbi kötete *Kódolt remény* címmel 2015-ben jelent meg a Holnap könyvek és a Váradi kiadó gondozásában. Szülővárosában él.

Tőzsér Árpád

A sziklája az ő jószága

(Naplójegyzetek 2013-ból)

Pozsony, 2013. február 18. Úgy tűnik, a gének kártyapaklija minden születéssel újrakeverődik, s minden emberi élet egy új játszma az evolúció nagy pókerében. De a lényeg: a születésünk előtti időkből semmire sem emlékszünk, joggal remélhetjük hát, hogy a halálunk utáni idők is pontosan olyan öntudatlan, néma konformációja lesz az elemeknek, mint amilyen a születésünk előttié volt. Azaz a halálunkkal valóban véget ér a gyötrelmünk, s nem kezdődik a lét nélküli, pontosabban a lét emlékeihez kötött tudat pokla. Mikor testi bajaim a halál sejtésének közelébe sodornak, leginkább a bomló elemekben tovább élő tudatom és emlékezetem lehetséges gyötrelmétől tartok.

Február 20. Az ember borús pillanataiban (s 78 éves korában egyre több a borús pillanata) számadásokat készít, írásai végrendeletekhez kezd-

Irodalom

TŐZSÉR ÁRPÁD (Gömörpéterfala, 1935) Kossuth- és József Attila-díjas író, költő, szerkesztő, kritikus. 1965-től az *Irodalmi Szemle* szerkesztője, később főszerkesztője. 2005 óta az Magyar Művészeti Akadémia tagja. Legutóbbi kötete: *Lélekvándor. Új versek* (Kalota-Napkút 2019).

nek hasonlítani, aztán eltelik egy-két nap vagy egy-két hét, s azon kapja magát, hogy a testamantumai ellenére is tovább él, s érzi, hogy mese nincs, megint neki kell veselkednie a sziklájának s görgetni fölfelé a hegyen, legyen ez a szikla bármennyire is abszurd, mert addig, ameddig dolgozik, legalább van valamije: *a sziklája az ő jószága* (Camus). S megint leemelek, véletlenszerűen, egy-egy könyvet a polcomról, s belelapozok az asztalomon gyűlő irodalmi folyóiratokba.

Február 21. Oravecz Imre 70 éves. Az *És* is köszönti. Károlyi Csaba köszöntője remek; néhány kulcsszó és Oravecz Imre életműve megmozdul, lélegezni kezd: *parasztregény, bálnavadász, Szajla és Amerika a magyar irodalomban, 1972. szeptember* –

szerekezés helyett beszélgetés. – Tegnap ülésezett a Magyar Művészeti Akadémia irodalmi tagozata. A szervezők *Falu-mitológia tegnap és ma* címmel tudományos értekezletet terveznek. Kíváncsi vagyok rá, milyen lesz a résztvevők Oravecz-recepciója. Az ülésen megjegyeztem, hogy ügyeljenek, ne csússzanak vissza a falu-mitológia tegnapi („népi”) nyelvébe. Ma érvényes nyelvet kidolgozni a tárgyhoz – ez lehetne a feladata az ilyen új mozgódásoknak. Hozzászólásomra Á. I. reagált, s úgy éreztem, egyben a jelenlevők véleményét is megfogalmazta: *A más nyelv más falut, hamis mitológiát szállítana.* – Oravecz faluképe vajon hamis mitológia? – Esterházy Péter, ugyancsak az *És* említett számában, néhányunkról (Szilágyi István, Grendel Lajos stb.) úgy ír, mintha mi máris kilépünk volna az MMA-ból. Nem tervezem a kilépést, bár kívülről bekiabálni könnyebb, mint bent küzdeni, vitatkozni, de halálbiztos, hogy eredménytelenebb.

Február 27. Az *Iskola a határon* keresztény *Törless...* A racionalista Törless józan megfontolásból hagyja ott az iskolát, a katonai reálból megszökő Medvét egy, az úton rugdosott konzervdoboz vezetője visszavisza az iskolába, azaz valami rejtélyes hatalom. Hogy mi, azt akár a fejezetcímekből is kikövetkeztethetjük: *Non est volentis* (Nem azé, aki akarja – mármint a „kegyelmet”), *Sem azé, aki fut...* A két cím ugyanis Szent Pál intéséből való (A rómaiakhoz), s a teljes mondat így hangzik: *Nem azé a választás* (azaz az isteni kegyelem), *akinek arra akarátja vagyon, sem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené.* – A *Törless...*-ben minden hatalom a rációé, az *Iskola a határon*-ban Isten a mindenható.

Február 28. A tudásnak is van tudatalattija – mondja Foucault. Meg a nem-tudásnak is – mondom én. Cs. L. (telefonon szinte napjában beszélgetünk, vitatkozunk, veszekszünk) csak az információ szintjén tud ezt-azt Foucaultról, de a Foucault-nem-tudásának van egy olyan szintje (tudatalattija), amely valamiféle létminőségként képes benne (Cs. L.-ban) működni s például rám hatni. (Valószínűleg ez a nem-tudás-alatti tudás írja a kitűnő verseit is.) Ahogy Foucault *A szavak és a dolgok*-járól előadta a nem-tudását, az beindított bennem egy egészen más irányú, de mindenkép-

pen Cs. L. Foucault-nem-tudásához köthető tudatfolyamat, s egyszer csak azon kaptam magamat, hogy már Eco *Foucault-ingáj*át olvasom, nevezetesen a regénynek azt a fejezetét, amelyben az olasz partizánok a német SS-ektől zsákmányolt, akna-felkutatásra kiképzett dobermannokat gombakeresésre használják. Így lett Cs. L. Foucault-nem-tudásából egy egészen más jellegű ismeret, de mégiscsak ismeret: a kanti elméleti és gyakorlati észnek egy triviális, „modern” formációja.

Március 1. A tegnapi gondolatsort tovább gondolva: Jean-Paul szerint az isten a franciáknak adta a földet, az angoloknak a tengert, s a németeknek az eget. Azaz a franciák gyakorlatiasak, az angolok utazók és kereskedők, s a németek filozófusok és fizikusok. De mi történt? Az Európai Unióban a transzcendentális analitika és a hatáskvantum német tudorait a földbirtokló és földhözragadt franciák gombakeresésre (GDP-termelésre) fogták. S a németek persze ott is kitűnően teljesítenek: a német „gombák” nélkül nem létezne az EU.

Március 2. *Miben hisztek ti makacs égitestek, hogy föllobogva lángokkal egymásnak nem estek, csak kerülitek egymást óvakodva?* S miben, ti, makacs emberek, hogy még mindig van emberiség, s nem követett el az élet reménytelensége, sőt abszurd-sága miatt kollektív öngyilkosságot?! A hívő Istenben hisz, s istenhite visszasugárzik rá, s ez teszi erőssé. Az erős ember önmagában hisz, s ez elég neki a túléléshez. De miben hisz az elgyávult testi-lelki nyomorék, a ravaszkodásra kényszerülő gyenge ember? Abban, hogy a világ becsapható, hogy cselekkkel, csalással, szerencsejátékkal ő is elvegetálhat a többi között? Ki kell ábrándítanom *a pisla, hunyorgó ravaszágot*: nem a világ csapható be, hanem csak a szeretet, csak az apa, anya, a család csapható be, azok, akik rendületlenül hisznek a tékozló fiú megtérésben. *Félnek emlékeim, mert messzi van a kedves.* Félek, hogy egyszer nem leszek elég erős ehhez a hithez sem.

Március 3. Megint temetésen voltam. Színmagyar faluban szlovák temetésen. Az elhunyt is magyar volt, fel nem foghatom, miért temették idegen nyelven. Csak a halotti énekek kavarogtak a magasban magyarul. Úgy éreztem, az élet idegen nyelvű, csak a halál nyelve magyar, csak azt értem. A gyásznép engedelmesen, megadóan, sőt kicsit talán tüntetően is, hogy ő így is tud, mondta a pap után szlovákul a *Miatyánkot*: *Otče náš, ktorý si v nebesiach, posvet sa meno tvoje, prid' kráľovstvo tvoje, bud' vôľa tvoja...* – Ott nem gondoltam ilyesmire, de

itthon, e sorokat papírra vetve, újból előjön a régi dilemmám: milyen logika alapján cserélgetik össze a szlovák, a cseh és a lengyel nyelvű Miatyánkok az ige-személyeket? Az ima idézett része mai szlovák nyelvhelyességgel ugyanis így hangzana: *Otče náš, ktorý si v nebesiach, nech sa posveti meno tvoje, nech pride kráľovstvo tvoje a stane sa vôľa tvoja...* Ehelyett, magyarra fordítva, kb. így hangzik: *Mi atyánk, aki a mennyekben vagy, szenteltesd meg neved, jőjj el királyságod, legyél akaratom...* Azaz a szöveg az igealakok egyes szám második és harmadik személyét értelemzavaróan váltogatja. Sokáig azt hittem, hogy olyan nyelvi archaizmusokról van itt szó, amelyet én, aki csak felnőtt fejjel tanultam meg szlovákul, nem érthetek meg, de aztán megismertem a Miatyánk ószláv formáját (amelynek a későbbi, utódnyelvi formák csak módosításai), s láttam, hogy ott az igeragozással nincs baj. A rébusz tehát továbbra is rébusz. – S ha már az ószláv Miatyánknál tartunk: harmadik sora így hangzik: *da pridet carstvije tvoje* – azaz: jőjjön el a te cárságod. Vagyis az ószlávok az Istent cárnak képelték.

Április 4. *Április 4-ről szóljon az ének, /felszabadulva zengje a nép* – énekeltük negyven éven át, most meg azt olvasom az interneten, hogy a szovjet történetírók Magyarország vonatkozásában sohasem írtak/írnak „felszabadulásról”. Ők már csak tudták/tudják, hogy milyen tárt karokkal fogadták őket a magyarok 1945-ben! S míg Rosta Ernő (ki volt vajon ez az úr?) veretes dalszövegén merengek, cseng a telefonom, s kapom a hírt, hogy egy elfekvő öregotthonban meghalt Gyöngyvér. Hatvan éve én adtam az akkor virágzó hajadonnak a Gyöngyvér nevet, mert arca piros volt, mint a vér, s a foga megannyi fehér gyöngyszem. Elfejtettem neki elmondani, hogy nevét Arany János, a minden idők legnagyobb magyar költője szerkesztette össze a két legszebb magyar szóból, a gyöngyből és a vérből. S most már nem is fogom neki elmondani soha. Április 4. jeles napján a hatvanéves szaphói versem első sorával búcsúzom tőle: „*Mért tanítottál meg a csókra, Gyöngyvér?*”

Veszprém, 2013. április 10. Harmadik napja Veszprémbe, négy napja úton. Vasárnap Bpsten voltam, a PIM-ben, a Szépirók tavaszi fesztiválján. Ott *Válság, szegénység, szolidaritás* cím alatt folyt a tanácskozás, itt az ún. *Felvidéki napok* keretében első sorban *A magyar folyóirat-kultúra* van a tengelyben. De van bőven más jellegű előadás is. Én Balassi Bálintról meséltem ezt-azt a Pannon Egyetem hallgatóinak. A reneszánsz költő mai időszerűségéről szólva megjegyeztem, hogy Ladányi István tanár úr e-mail címében az egyko-

Az irodalom nemcsak a társadalom alsó, hanem felső rétegei felé is falakba ütközik. Ahogy nem jut el a mélyszegénység közelébe, úgy nem férközhet a rendszerváltás nyertesei, az újjgazdagok közé sem. Sőt ebben a közegben talán még inkább outsidernek számít az író.

ri poéta halálának évszámát fedeztem föl: 1594. Veszprémet egyébként mintha Cholnoky Viktor írta volna: még ma is van benne valami ködlovagvár-szerű. Például a szállodát, ahol szállásom vagyom, MTA TABT VEABT-nak nevezik. A város maga, főleg Pesthez képest, nyugalmas vidék. De a hegyes-dombos utcái újból és újból kifulladásznak. Idefelé jövet a könyvekkel megpakolt táskámat, mint a cirénéi Simon Jézus keresztjét, a felvidéki Kalligram emblematikus fiataljai, azaz hol Csehy Zoli, hol Hrapka Tibor cipelte. Amúgy a konferencia-termekben állítólag (Grendel Lajos és Szávai Dorottya állította) „fiatalosan” jártam-keltem, viselkedtem. Az említetteken kívül Bozsik Péterrel, Jankovics Józseffel és András Sándorral beszélgettem legtöbbit. (Ez utóbbiról, aki egyébként amellet, hogy kitűnő költő, a washingtoni Howard Egyetem professzora is – szóval most tudtam meg róla, hogy a felesége Kukorelly Bandi nővére. Valóban kicsi a világ.) Itt-létünk lényegét a rengeteg okos előadó mellett Grendel Lajos fogalmazta meg a legpontosabban (a Gárdonyi-tudós Brassai Zoltánnal volt nyilvános beszélgetése): Pesten neurotikusak leszünk, Veszprémben megnyugszunk.

Április 16. Kb. tíz nappal a történetek után lélekkben még mindig Pesten és Veszprémben vagyok. A PIM-ben olyan jelentős írók beszéltek a szegénységről, mint Károlyi Csaba, Balla Zsófia, Grendel Lajos, Darvasi László, Szilasi László, Vámos Miklós, Tóth Krisztina, de a téma eredeti közelítését egyiknél sem tapasztaltam. Most viszont Papp Sándor Zsigmond beszámolóját olvasom a PIM-konferenciáról (a *Népszabadságban*), s azt tapasztalom, a szerző jobban odafigyelt az előadásokra, hozzászólásokra, mint én, mert ő érdekes, eredeti gondolatokat is hallott ugyanott. Jónás Tamástól például azt az észrevételt idézi,

hogy a cigány-valóság csak belülről, azaz kvázi csak cigány-szerzők által ábrázolható, de mivel ilyenek nincsenek, nem marad más hátra, mint az „ütköztetés”, azaz az „idegeneknek” provokálniuk kell a cigányokat, hogy eláruljanak magukról ezt-azt. Ha az elemi részecskék szabadon, fesztelenül is tudnának „beszélni”, akkor nem volna szükség a Hadron-ütköztetőre – foglalta össze a költő a mondandóját, ügyesen, egy fizikai metaforában. – Spiró György: A társadalom szolidaritásra érzékeny-fogékony értelmiségi rétegei egyszer csak elkezdtek gúnyolódni a szegénységen... Ma már nyugodtan beszélhetünk szegénységgyűlöletről. – Kerékgyártó István: Az irodalom nemcsak a társadalom alsó, hanem felső rétegei felé is falakba ütközik. Ahogy nem jut el a mélyszegénység közelébe, úgy nem férközhet a rendszerváltás nyertesei, az újjgazdagok közé sem. Sőt ebben a közegben talán még inkább outsidernek számít az író. – S mi tehetek hozzá ezekhez az okos észrevételekhez, gondolatokhoz én? Ha rosszmájú akarnék lenni, megkérdezhetném az író uraktól: mit segít a mégoly elmés és együttérző írói közelítés is magukon a szegényeken? „Szívére veszi terhünk, gondunk. Vállára venni nem bolond”, írhatta volna anno József Attila a szegénységen mint problémán „borongó” írókról is.

Április 27. Visszaigazolódott hát, amit már régen sejtek: van élet a halál után, de – sajnos – nem úgy, ahogy a vallások, egyházak hirdetik, nem mennyország és pokol, inkább valami kómaszerű lét formájában. A *Népszabadságban* olvasom (ápr. 10): „*Fabrice Chretien és Shahragim Tajbakshsh párizsi kutatók közleménye a múlt év júniusában jelent meg a Nature Communication c. folyóiratban. Megfigyeléseik szerint az emberi izomzat összejtjei a halál után 17 napig élnek még.*” S a *Magyar Nemzetben* (április 8): „*A kóma olyan öntudatlan állapot, amikor a beteg a fényre, a hangra, de még a fájdalomra sem reagál megfelelően, nincs ébrenléti és alvási ciklusa sem, de az agy tudatalatti szintje működik... Rettentően fontos, hogy a kómas beteggel mindig kommunikáljunk*” – mondja a Semmelweis Egyetem rektorhelyettese, Gál János agykutató. S mi van, ha a sejtek halálunk utáni továbbélése is csak afféle kómas állapot, amely ráadásul nemcsak 17 napig, hanem isten tudja, meddig tart? – kérdem én. Mi lesz, ha halálunk után még egy jó ideig érezzük, észleljük a környezetünket, csak reagálni nem tudunk? S ki képes ma „kommunikálni” a sírban gyötrődő sejtekkel? Ányos Pált a kortársai még komolyan vették, mikor „*Egy fehér árnyékot szemlélt sírjából*”, ha ma valaki szerette sírjához (illetve a sírban nyugvóhoz) beszél, megmosolyogjuk. Úgy vetettük el a hagyományos túlvilágot (mint sok minden más

is), hogy hiányát semmivel sem pótoltuk, csak úr és rettegés maradt a helyén.

Április 28. Heidegger azon posztulátumát, hogy *az ember is a lét történése*, ma két költőnk veszi halálosan komolyan: Oravecz Imre és Tandori Dezső. Az egyik a volt paraszti lét kellekeinek, tárgyi világának elképesztően pontos és gazdag ismeretében oldja fel az emberi szubjektivitást, a másik a nyelv anyagában, működésében és a verebek vegetációjában. Szilasi László írja a *Kaliforniai fűjről*: „*E könyvben az emberi lény kétségtelenül része az őt körülvevő környezeteknek, de semmiképpen sem uralja azt. Egy haláleset alig valamivel jelentősebb esemény, mint egy kiadós eső.*” Végre valaki megfejtette Oravecz titkát. Ugyanis, ha jól tudom, a költő, mióta ír, csak egyetlen negatív kritikát kapott (Kibédi Varga Árontól), de még senki sem magyarázta el érthetően, hogy nagy „parasztregényei” és „paraszteposzai” (*Szajla, Halászó ember*) miben különböznek klasszikusaink paraszt-opusaitól, például a *Boldog embertől* vagy a *Puszták népétől*.

Május 1. Kertész Imre: *Európa nyomasztó öröksége* c. könyvében találok egy érdekes mondatot, amelyről azt gondolom, hogy nagyon fontos, és fontosságánál fogva bizonyára megjegyzem. Nem jegyzem meg, egy óra múlva már csak arra emlékszem, hogy K. I. könyvében olvastam egy fontos mondatot, s Goethe is szerepelt a mondatban. Kétszer is átlapozom a könyvet, a konkrét „fontos mondatot” nem találok, találok viszont egyéb fontos mondatokat. Például ezt: „*Legyünk tisztában vele: a 20. század igazi nívója a totalitárius állam és Auschwitz volt.*” S ez úgy igaz, hogy az előbbi tette lehetővé az utóbbit. De nemcsak az utóbbit, mondom én, hanem a II. világháború utáni szláv vérengzéseket, a németek és magya-

rok genocídiumát is. (Erről nemigen szoktunk beszélni.) Demokráciában és békében a németek százazreinek agyonverésére és millióinak kitelepítésére, a 40 ezer jugoszláviai magyar legyilkolására és a csehszlovákiai magyarok tömeges deportációjára nem kerülhetett volna sor. – Közben míg ezt így átgondolom, megtalálom a keresett Goethe-mondatot, így szól: „*A fordításon mindig érződjön a szöveg idegenszerűsége.*” S idézi ezt Kertész Canetti fordítása közben. Kíváncsi vagyok, hogyan éreztette Canetti idegenszerűségét a magyar fordításban, mikor a soknyelvű, -kultúrájú szerző állítólag a német eredetiben is idegenszerű kicsit.

Június 9. Budapesten folyik a Könyvhét. Ezúttal nálam nélkül. Gondolom, senkinek sem hiányzom. Befejezem a *Korunknak* írt ankét-szövegemet (*Párbeszéd nemzetéről, nemzetköziségről*), felmegyek az internetre, beleolvasok a *Litera* könyvheti híradójába: Esterházy Péternek új könyve van, címe: *Egyszerű történet*, hosszú sor csak az ő sátra előtt áll; felfigyelek Szöllősi Barnabás – új név – kritikájára Takács Zsuzsa *Tiltott nyelv*, Sajó László *Magyar versek*, Térey János *Moll* c. verskötetéről. Térey „*nemes lomhasága*”, Takács Zsuzsa „*költői fáradtsága és öregsége*”, Sajó László korábbi „*virtuózkodását követő valódi költészete*” olyan fiatalosan tiszteltelen minősítések, amelyek nagyon hiányoznak a mai magyar kritikából. Kérdés persze, ha rólam írná Szöllősi, hogy „*költőileg fáradt vagyok és öreg*”, akkor is tetszene-e ez a hang! – Künn süt a nap, hét ágra. A világ nyolcadik csodája, hogy állítólag a Vörösmarty téren sem esik az eső. Zavartalanul folyik a Könyvhét. Meg a Duna. Ez utóbbi nem egészen zavartalanul, hanem nagyon is zavarosan. Az ár, a rádió szerint, Budapestnél, ma fog tetőzni. 10,2 méternél.

Vajna Ádám

independentisme català

– függetlenedési gyakorlat –

a sorsszerűség megkérdőjelezéséhez
merő véletlenek sorozata vezetett el.

az elfagyott növények a balkonon.

egy vers, amit egy egész hétig írtál:

*fölöttünk a csillagok,
alattunk a holdvilág,
nem tudom, hogy hol vagyok,
hajolj közel, hold me tight.*

a nyáriegyetemen megismert
lengyel lányok felbukkanása
a hírfolyamodban.
ki lett terhes,
ki jár tüntetni még.

ekkor bekapcsoltad a euronewst,
és végignézted,
hogy akit valamikor szerettél,
a háttérben paradicsomot válogat
a barcelonai piacon.

és most húzod be a pálmát a nappaliba,
és arra gondolsz,
lehetnél te is az a megerőszakolt,
meggyilkolt fiú a katalán tengerparton.

de ez így nem igaz.
nem hiszel a véletlenekben.

 Irodalom

VAJNA ÁDÁM, költő, szerkesztő, műfordító. 1994-ben született, Budapesten él. Kötete: *Oda* (Scolar, 2018)

krimi

honnan jött a probléma?
elásott madárijesztő a kukoricatáblában.
a gyűrött erdőből kilépő királyné
még röviden ásíthatott
mielőtt a mezőőr lelőtte.

árva zsúrkocsi a konzervgyár főbejárata mellett.
közparkból lopott dáliák
egy kisvárosi gimnázium igazgatónőjének asztalán.
a konyhapulton regény gerinccel felfelé,
házat takarítanak benne.

hiányzik a hónaljszagod.
ha kinyitom az ablakot,
egymásra dőlnek szemben a házak.
fáradt, koratéli laptopfényben
halott író nők fürdőruhás képeit nézem.

tehenéslány blues

tehenét a tehenéslány
kihajtja a rétre,
tehenedet tehenéslány
mondtam már, tedd félre,

hogy tehened, tehenéslány,
ki kell hajtsad, átok,
erdőszélen sok a medve,
derekadban átfog,

összeguvaszt, belenyomkod
a kicsorgó vérbe,
úgy, hogy aztán nem ismerlek
arra járván én se

fel tégedet, tehenéslány,
mit tett veled, bánom,
hogy nem voltál, nem is leszel
így soha már párom,

szegény juhász vagyok, voltam,
sok a medve, bizony,
a valóság képlékeny és
hozzád szól a dalom,

tehenéslány tehenéslány
tehenéslány tehen-
éslány tehenéslány tehen-
éslány tehenéslány

Láugh Júlia

Könyveim

Az időnként rám zúdított, illetéktelenül és számonkérően feltett mi-leszel-ha-nagy-leszel kérdés minden alkalommal mélyen felháborított. Azt kellett volna dacosan válaszolnom, amit a fiúk szoktak: mozdonyvezető, hogy ezzel rápirítsak a felnőttekre és szembesítsem őket a közhelyeikkel. Csakhogy akkor még nem ismertem a közhely szót, sem a fogalmat, továbbá nem akartam fiú, következképpen mozdonyvezető se lenni.

Arról lehetett volna szó, hogy Némó kapitány legyek, mármint majd, ha nagy leszek. Ám ez az én szenvedéllyel őrzött, édes titkom maradt, eszem ágában sem volt kitenni magam a kínos jelenetnek, amelynek során fölényes és megbocsátó mosollyal elmagyarázzák nekem, hogy bizony, ha nem tudnám, lány vagyok, és a lányok az otthon melegét őrzik, főznek, mosnak, takarítanak, frissensült vacsorát tesznek a hites uruk elé, nem

lesz, és ehhez nem kell, talán nem is lehet megjelölnöm egy pontos, csupán egy főnévvel meghatározható foglalkozást.

Nemsokára szegény apám, miután elmagyarázta, hogy Verne Gyula nem magyar volt – micso-da veszteség! – hanem francia és Jules Verne-nek hívták, a maga részéről ejtett minden evilági magyarázatot és távozott az örök vadászmezőkre. (Mellesleg: May Károlyt is szerettem.) A kettős veszteség okozta összeomlást követően nekiláttam, hogy megtanuljak franciául. Mert Jules Verne, ejtsd zsülvérn.

Aztán következtek más szerzők, más regények, más élettörténetek, és múltak az évtizedek, többször is váltottam országot, foglalkozást, férjet, szeretőt, mígnem kikötöttem Afrikában. És jöttek az új regények, új szereplők. Verne Gyulának köszönhetően franciául. És sokan. Lássuk.

Bissou, a börtönőr, aki nem érti, miért őrzik a zsebükben a teletaknyolt zsebkendőt a fehérek, talán ez a grigrijük? Tundi, a boy, aki meg azt nem érti, hogyan lehet nagyfőnök a nagy fehér főnök, ha nincs is körülmetélve. Fatoumáta, aki az ura háta mögött állva vár, amíg a férje megvacsorázik, Yabouleh, aki ízletes kukoricakásájába beleteszi a lelke örömét, az ifjú Matapari, aki ki akarja szakítani szerelmét a síita iszlamista saria karmaiból, Mamadou Traoré, akinek ajtók csapkodnak a fejében és a szerelem villámai krátert vájnak a szívébe. Nour, aki az identitását keresi, de nem találja, Larmanso Kongo lánya, akinek a sátán diktálta az apjának írt szerelmes levelet, Bounia, a halászfű, aki a húgát akarja feleségül venni, Kékouta, a falu bikája, aki nem beszél holdfényes éjszakáról, de jól tudja átforrósítani a testet. És a vörösborivó Törött Pohár, aki gyűjti a törzsvendégek emlékeit az Útrakelt hitelhez címzett kocsmában, a derék Belinga, akiről mindenki tudja a bevallhatatlan igazságot, hogy szereti a feleségét és nem kell neki más, Mankunku, akinek éjjel foszforeszkáló, ragadozó zöld szeme van, és aki megtanulta a gyógyító füvek, bogyók, kérgék titkait, Felicidad Cacao, a sokat tudó asszony, aki szembeszáll a legerősebb szerelemördöggel, Codou, az öreg koldusasszony, akinek örökké véreznek a sebei. Az édes guáva illatot árasztó Szálímáta, aki nem túri az ágy nyikor-

Irodalom

LÁUGH JÚLIA (Budapest, 1942) író, műfordító, újságíró. 1977 és 1984 között Párizsban él, majd 1993-ig Münchenben a Szabad Európa Rádió szerkesztője. A kilencvenes években Afrikában óvónő, illetve rádiózást tanít. Füst Milán-díjas. Legutóbbi kötete: *Macskák és férfiak*, *Hármaskönyv* (Magvető, 2014).

pedig beláthatatlan kalandokba bonyolódnak földön, vízen, levegőben. Méghogy Némó kapitány!

Fontoskodó felnőttek nélkül is pontosan tudtam, hogy lány vagyok, és azt is, hogy ettől még bármilyen nemű, életkorú és foglalkozású embernek a lelkébe és a kalandjaiba beleélhetem magam. Mély és őszinte átéléssel. Ekkor már, kezdő könyvolvasó és edzett képnézegető koromban, túljutottam az elefánt korszakon, és ha a szavannán lomhaságuk ellenére is könnyedén nyargaló elefántok között otthonosan trappoltam, akkor nekem egy tengeralattjáró vagy egy rejtelmes sziget nem jelenthetett akadályt, nem is szólva egy holdbéli utazásról. Tudtam, hogy kalandos életem

gását, Modou, aki nem meri megmondani a feleségének, hogy második asszonyt hoz a házhoz, az erőszaktevő Bakary, aki büszke a férfiasságára, Szamba Diallo, aki a fehérek iskolájában megtanulja, hogyan lehet győzni akkor is, ha az embernek nincs igaza, Kondén Diara, a fétis, aki félig oroszlán, félig ember forma, és akire tilos ránézni, a kerekded, terebélyes Biscouri, aki szívesen beavatja a szűz fiúkat, a féllábú Mekongo, aki bordélyházi tapasztalatairól mesél az ámuló és irigykedő hallgatóságnak, Naku, a malinké miniszter, aki pökhendi, akár egy fiatal számár hímveszeje, és az elnök, aki háborút indít az összes csapás, a gyarmatosítás, a lopás, a parókaviselet és a rosszindulatú álmok ellen.

Vannak még mások is. A megrészegült énekesmadarak, lopakodó majmok és tarka ruhás lepkek társaságában szülő asszony, fiút szülő feleséget követelő férj, friss placenta gyógyhatását remélő leprás beteg, férfihere uralom és szokásjog-seggű nők ellen lázadó fiatal lány, engedetlenségért rendőrörsön megkorbácsolts és megerőszkolt feleség. És vannak a téren dobpergéssel egymásnak üzengető fiúk, piacon főtt rizst, hamuban sült maniókát árusító asszonyok, foszladt ruhájukban is hercegi léptekkel járó méltóságos szegények, az éjszakai csodák határvidékein egyesülő párok, bőrvilágosító kenőcstől párducbőrű nők, sztrájkoló dakari vasutasok menetelő asszonyait üldöző léleklalók.

Továbbá, mert az irodalomban gazdag Afrikában vagyunk, szó van még sok mindenről, Mámé Szofi amulettjeinek bőrszinórijairól, hajdinaszár hamujából karitévajjal főzött fekete szappanról, ikalisónak nevezett női bugyik varrásáról, Mulemba, a varázsló védőpajzsáról, Konaté úr hímzett, homokszínű papucsáról, kaurikagylókkal díszített bivalyfarokról és az afrikai élet más tárgyairól és kellékeiről, miközben peregnék a tamtamok, ha másutt nem, hát a képzeletünkben mindenképpen.

Mert ülünk kényelmes európai otthonunkban egy kényelmes európai fotelban, kezünkben könyv, ülünkben macskánk, és utazunk térben és időben. Nemrég állítottam össze egy kötetet nyugat- és közép-afrikai, francia nyelven író szerzők műveiből, és szereplők sokasága vesz körül. Többen emlékeznek még a gyarmati idők után a függetlenség évének bódulatára, amikor a függetlenség, mint egy sáskaraj, rázúdult Afrikára, és lett Függetlenség vendéglő, Függetlenség csa-csamulató, Függetlenség mézszárszék, Függetlenség cipő, Függetlenség frizura.

Két különböző nép, két világ, a fekete és a fehér, egy évszázadon át egymás mellett élt, egymás közvetlen közelében, mégsem ismerte meg egymást. Sajnálhatjuk, hogy ezzel meg sem próbálkoztak, másként alakult volna a világ, ha kölcsönösen kíváncsiak lettek volna egymásra. Szépen írt erről egyik regényében Emmanuel Dongala. (Kongói apától és középafrikai anyától 1941-ben született, amerikai egyetemen kémiát és afrikai irodalmat tanító, több rangos irodalmi díjjal megbecsült szerző.)

„Egy uralom vége mindig szomorú. A száraz évszakban mentek el, egy reggel, amely szürke volt, olyan szürke, amilyenek csak a trópusi száraz évszakok tudnak lenni. Az utolsó gyarmati főkormányzó előtt lassan, dobpergésre eresztették le az ő zászlójukat, amely öregnek és fáradtnak látszott, miközben vonták föl, a tömeg tapsvihara és trombitaszó közben az új ország új zászlaját. A régi és az új gazda hosszan kezét rázott, mindketten mélyen meg voltak hatva, mint akik csak most, kissé késve értik meg, hogy elmentek egymás mellett, anélkül, hogy látták vagy értették volna egymást.”

Ez csak azért történhetett így, mert nem voltak könyveik, amelyekből megtanulhatták volna a megértést.

Traian Ștef

Mit tehettem volna

Mit tehetek
Vártam hogy múljon az idő
És az idő múlt
Akár a gyertya lángja
A templomot háromszor megkerülve

Mint aki több helyen létezik

Szinte egy időben
Élek meg több állapotot
Érzem a tehetetlenséget
Hogy nekem kell mindent megtennem
Mintha az én feladatomban lenne
Hogy felemeljem a kezem
Hogy készen mutassam meg őket
Nagyon sokszor megtörténik velem
Hogy az elválasztást elhibázom
És elnyúlnak a szavak
Mint kéz a kenyereskosár után
Érthető hogy az asztalnál egyedül ülök
A barátok
Fogták a hivatalos elővigyázatosságaikat
És kilopóztak
Megfiatalodni

Egyedül vagyok és a lányommal beszélek
Egy országból ami csak számunkra idegen
Amikor itthon voltál
Azt álmodtad hogy jó lesz minden
Napsütés és melegség
És nem mérsz többé el
De nem így történt
És elmentél
Mert a könnyeken kívül semmi sem
Kötött már ide
Mert a te országod mindig ezt az utat mutatta
Hogy hátra se nézz
Majd gyakran fogunk látogatni
Időjárástól és járványtól függetlenül

És nagyon jó lesz
De nem a mi országunkban
Amit a vezetők még jobban elcsúfítanak
Mint a kopasz vasorrú bábát
Beletörődő vagyok
De kicsit ideges
Mert a dolgok nem úgy mennek
Ahogy hiszem hogy jó lenne
Sokan hazudnak
Sokan dicsekszenek

TRAIAN ȘTEF író, költő,
szerkesztő. 1954-ben szü-
letett a Bihar megyei
Brădeten. A BBTE román-
francia szakán diplomá-
zott, 1990–2020 között a
Familia folyóirat szer-
kesztője, főszerkesztője
volt.

 Dialog

Sokan csak felvágják
Tisztelem azokat az embereket
Akik elismerik hogy félnek a haláltól
Az összes megélt állapotom közül
Egyik sem kegyelmi
Ez nem lenne probléma
Mert marad hely a még jobbnak
Azt mondom magamnak
Sok ember tudja hogy ahol vagy ott megtalál
Ők azok a barátok akik megkérdezik
És a megfelelő választ szeretnék hallani
Amit szívesen várnak
Csak a hozzád intézett kérdéseimre
Nem találok kielégítő választ
Mert ezen a nyáron egy éjszakát sem töltöttem
A szabad ég alatt
És ezt a gyakorlatot a kortárs havon
Kell véghezvinnem
Ha hullni fog még életünk során
Egyáltalán
Nem mindig ugyanaz más évekből más könyvekből

KEMENES HENRIETTE fordítása

Párbeszéd

KEMENES HENRIETTE (1988, Nagyvárad) költő, műfordító.
Három évig a *Várad* folyóirat szerkesztőségi titkára volt,
2021-től az *Újvárad* vezető szerkesztője.

IttMást – Romániai magyar képzőművészet 1975 és 1989 között

A válogatásról

Az *IttMást* kiállítás összeállításakor azok az 1975 és 1989 közötti romániai magyar művészegek, művészcsoportok életműveiből válogattunk, akik annak idején a hivatalos kulturális elvárástól, ízléstől, ideológiától eltérve, a korábbi helyi kánont is felrúgva, egy másik, szabadabb világ bűvöletében, azaz csupán lelkiismeretüket követve alkottak arra törekedve, hogy formailag, de tartalmilag is lehetőleg új vagy újszerű autonóm műveket hozzanak létre. Ezzel a törekvésükkel tulajdonképpen a maguk területén, a hazai magyar képzőművészetben, megelőlegezték a hamarosan bekövetkező rendszerváltást. Sajnos a többségük ebben a változásban nem bízva, renitensnek számító alkotói tevékenységükkel akarla-akaratlanul más, szabadabb országokba való „menekülésüket” készítették elő, az ő munkáikból

Galéria

VÉCSI NAGY ZOLTÁN művészettörténész (Marosvásárhely, 1956). Művészeti kritikák mellett vizuális verseket írt, festett, konceptuális műveket készített. A Marosvásárhelyi Műhely (MAMŰ) alapító tagja. 2002-től a hatvani Hatvany Lajos Múzeum igazgatója. 2008-tól a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum munkatársa, majd a sepsiszentgyörgyi Erdélyi Művészeti Központ (EMŰK) vezetője volt. A Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetettje (2018).

kizárólagosan csak az itthon készületekből válogattunk.

Egy másként alkotó nemzedék

Az 1975 és 1989 között a maguk helyét kereső fiatal nemzedék művészei sok nézőpontból találtak szemben magukat a szocialistának mondott, de lényegében elnyomó, a lakosság életszínvonalát a létminimumra szorító, a szellemi életet pedig egy hamis ideológia foglyaként egyfajta kulturális

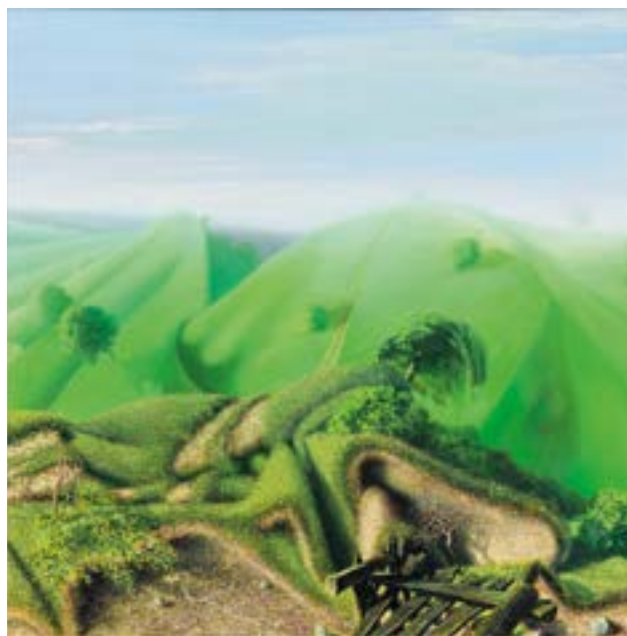
Nagy Árpád Pika: A tökéletes látvány illúziója, 1979, vegyes technika, karton, 51×35 cm, magántulajdon

karanténban tartó, minden szempontból megcsontosodott társadalmi struktúrával. Miközben, minden utazási korlátozás és információmegvonás ellenére is, egyre több hír jutott be az országba arról az eladdig elképzelhetetlen képzőművészeti stílusburjánzásról, amelyet többek között a hatvanas-hetvenes évek hippy mozgalmi és az újbals diákmozgalmak, valamint leginkább a divatban és a könnyűzenében megtestesülő popkultúra, de nem kevésbé az akkor még a maiaknál sokkal több fiatal figyelmét lekötő kereskedelmi galériák és a nemzetközi seregszemlék generáltak a nyugati világban. A művészek, ha erősen korlátozott számban és alkalommal, de mégis meg-megtörtető utazásaik és ideutazó külföldi kapcsolataik révén, valamint a minden akadályoztatás ellenére is becsempészett művészeti irodalomból és szakfolyóiratokból fogalmat alkothattak a nyugati művészet akkori sokrétű és csábítóan szabad vol-

táról és állandó megújulási trendjeiről. Ráadásul a neoavantgárd irányok expanzív természete a Romániához képest viszonylag szabadabbnak tekinthető szomszédos „testvéri” kommunista országok művészeti életét már előbb, a hatvanas években kikezdte, megkérdőjelezve és megtagadva az eladdig többnyire csak egy üdvösnek tartott irányba, ideológiai és esztétikai mederbe kényszerített „parttalan realizmus” néven emlegetett művészeti felfogást. Romániában az egyre abszolutisztikusabbá váló, a társadalmat erőszakkal homogenizálni kívánó hatalom eleinte minden eszközzel tiltani és korlátozni próbálta ezeket az új művészeti tendenciákat, később a társadalmi nyomást érzékelve taktikát váltott. A Képzőművészek Szövetsége ekkor alakította meg a fiatal művészeket tömörítő, központilag törvényesített alkotókörét, amelyeknek keretében részleges engedményeket tett az új formák és bizonyos új tartalmak megjelenését illetően, azzal a kikötéssel, hogy ezek politikamentesek legyenek. Ennek közvetlen folyománya az egyszerre alulról építkező, de felülről is irányított alkotóköri hálózatnak keretet adó 35-ös Műhely (a 35. életévüket be nem töltött képzőművészek országos szakmai szervezete) megalakítása a Romániai Képzőművészek Szövetségének fiókszervezeteként. E műhelyben való tagság a szövetségbe való bekerülés felvételi előszobája volt. Ennek a szervezetnek a vezetője Ana Lupaş textilművész, a kolozsvári főiskola tanára volt, de fontos szerepet játszott működtetésében a bukaresti képzőművész, Wanda Mihuleac is. Mindketten európai ismertségű kiváló művészek, akik a tárgyalt időszakban a politikai vezetés bizalmát élvezve szabadabban mozoghattak a nemzetközi művészeti szcénán. A 35-ös Műhely azoknak az alternatívnek számító csoportos megnyilvánulásoknak és kiállításoknak adott helyet, amelyeknek keretében nyilvánosságot kaphattak a homogenizáló törekvések ellenében fellépő, az akkorra már a művészeti szférában megállíthatatlan radikalizálódást és a plurális szemlélet szellemét éltető és generáló neoavantgárd művek és művészeti események, akciók.

A 35-ös Műhely központi szervezetének farvizén születtek meg olyan csoportok, mint a korábbi Apolló körből (1975–1980) átstrukturálódott marosvásárhelyi **Műhely Alkotókör**, utóbb **MAMŰ**, amely mindössze 1980 és 1983 között működött Romániában.¹ A Marosvásárhelyi

¹ 1983-ban az alkotókör működésének ellehetetlenítése és a tagok többségének kivándorlási szándéka miatt nyilvános akcióban felszámolta önmagát, utóbb Magyarországon újjáalakult MAMŰ Társaság néven.

Kuti Dénes: Gyűrt mező, 1980, olaj, vászon, 100×100 cm, magántulajdon

Műhely jellegzetes művészi megnyilvánulásai voltak a happeningtől és a performansztól jól elkülöníthető műfajként meghatározható „tájakciók”². Kiállításunkon olyanok képviselik az alkotókört, mint **Elekes Károly**, aki a csoport vezéregyénisége volt, a Marosvásárhelyi Műhely (MAMŰ³) alapító tagja, a csoport kiállításainak és (táj)akcióinak legfőbb programadója, számos művészeti esemény szervezője. Ő volt az *Ötödik évszak* antológia egyik szerkesztője és nem mellesleg sajátos arculatának tervezője is. Ez a kiadvány 1980-ban korszakhatárt jelentett azzal, hogy széles körben mutatta be a fiatal képzőművészeket a szintén fiatal irodalmárok, esszéírók, filozófusok mellett. Elekes a magánmitológiájának részévé tette a konceptuális művészetet, az identitást és a kulturális, valamint az ökológiai problémákat mindig előtérben tartó, az intermedialitás gyakorlati megoldásainak sajátosságát állandóan kutató, kísérletező természetű alkotói magatartást. Intenzíven foglalkozott a képzőművészeti események fotódokumentálásával is, jelentős volt a mail art és land art tevékenysége. A neoavantgárd művészet szinte minden műfajában alkotott. Mellette az alkotókör legaktívabb egyenlő jogú tagjai: **Garda Aladár** képzőművész

² Eröss István kifejezése (ld. *Test a tájban*. MAMŰ, Budapest, 2021. 58.)

³ A Marosvásárhelyi Műhely MAMŰ betűszóval való nyilvános megnevezése Ágoston Vilmos író-esztéta érdeme, aki ebben az időben a csoport teoretikusa volt.

MAMŰ: Szalagakció a Cementlapoknál, 1979, 8 db cselekménymű, fotódokumentáció, 12×17,5 cm, magántulajdon

és díszlettervező, aki sajátos grafikai és fotóeljárásokkal kísérletező alkotói tevékenysége mellett számos művészeti akció, esemény és performansz alkotó-szereplőjeként is kitűnt, valamint **Nagy Árpád PIKA**, aki azon túl, hogy jelentős konceptuális grafikai művek alkotója volt, elévülhetetlen érdemeket szerzett azzal, hogy a neoavantgárd szellemiséget a színházi díszlettervezésében is érvényesítette. Fontos művészeti mozzanat az utóbbi életpályáján, hogy 1982-ben Elekes Károllyal együtt – a Securitate által is dokumen-

Bunuş, Ioan: Nr. 1, művészeti akció, 1981, fotódokumentáció, C-print, 70×70 cm, magántulajdon

táltan⁴ – marosvásárhelyi lakásán *Multimediális születésnap*nak nevezett művészeti eseményt szervezett. Ezt megelőzően a kiállításunkon most nem szereplő Krizbai Sándornál, a MAMŰ egyik katalizátor egyéniségeként is ismert tagjánál történt egy fontos zárt körű művészeti esemény, a Velicsek Gusztávval közös *Contra Fouché* akcióprogram.⁵ Ugyancsak ide, a marosvásárhelyi alkotókörhöz tartozott **Ady József** is, aki markáns képviselője volt annak a kelet-európai neoavantgárd művésztípusnak, amely a táblakép és a képgrafika műfaji határain belül maradvá mutatott alternatívát a későszocreal kánonnal szemben. Ilyen volt **György Csaba (Borgó)** barokkosan sűrűvérű festészete (és textilművészete) is, aki kromatikus rendbe állított színeivel és kvázi-heraldikai rendszerbe állított formaelemeivel sajátos belső világának leképezését teremtette meg. **Kacsó István** a lelki mélységek búváráként, a keleti kultúra búvóletében a világegészen alkotó énjét kereste, többek között egy sajátos vizuális napló egyszerre tárgyilagos és misztikus fotóival. **Kuti Dénes** mikrostruktúrájában rendkívül gaz-

⁴ Braşoveanu, Mădălina: *Gondolatok egy dokumentum kiállításához. Nagyvárad–Marosvásárhely–Sepsiszentgyörgy művészeti hálózatának nyomai a Szekuritáté irattárában.* Magyar Kisebbség, 2017/1–2. 104–108.

⁵ Novotnyi Tihamér: *MAMŰ, Marosvásárhelyi Műhely 1978–1984. Tegnap és Ma* [katalógus]. Szentendrei Képtár, 1989. november 10. – 1990. január 28.

dag korai képei konceptuális land-art projekteként vagy egy katasztrófafilm díszletét idéző festményekként is leírhatóak. Későbbi festményein a táj fokozatos spiritualizálódását követhetjük nyomon. A keramikus végzettségű **Szörtsey Gábor** radikálisan konceptuális, újdada munkáival tűnt ki az alkotócsoportból. Kiállításunkon bemutatott rajza előrevetíti későbbi műveinek neoexpresszív jellegét, sőt a megállapodott művész szubjektíven konstruktív stílusát is. A marosvásárhelyi alkotócsoport legmarkánsabb személyisége **Szabó Zoltán Judóka** volt, aki a csoport feloszlása és tagjainak kivándorlása után helyben képviselte tovább a társaság szellemiségét, a rendszerváltás utánra is átmentve azt. Történelmi, kulturális, de fizikai és lelki dimenziókat is átlépni képes alkotói ereje kétirányú asszociációs módszerének volt köszönhető, amellyel a formát egyszerre bontotta és építette, a tartalmat kiürítette és betöltötte. Alkotásaiban a vizuális paradoxonokkal erősített egységén túl az anyagválasztás és a formálás kulturális toposzokkal való rokoníthatóságán keresztül a személyes lelki kötődések is megmutatkoznak.

Ferenczi Károly: R-EVOLUTION, 1980, vegyes technika, 32×160×74 cm, a művész tulajdona

Egyed Judit: Talapzatok lovas szobornak, 1988, gipsz, 89×60×55 cm, a művész tulajdona

A korszak művészetét meghatározó másik jelentős alkotói csoportosulás a nagyváradi volt, amely 1981-től vált aktívvá Ifjúsági Alkotókör (Cenaclul Tineretului Plastic) néven. E műhely szűkebb, karakteres körékként a Dialógus csoportot⁶ nevezhetjük meg. 1984-ben Ana Lupaş közreműködésével Nagyváradon is megalakult a 35-ös Műhely, amely az Ifjúsági Alkotókört váltotta fel. Szerencsés körülmény, hogy a nagyváradi fiatal művészek hathatós erkölcsi támogatást kaptak a Képzőművészek Szövetségének vezetőitől is. A 35-ös Műhely tagjai különböző etnikai identitású művészek voltak, akik eszményi multikulturális együttműködésben mutatkoztak be számos kiállításon. Az itt kiállítottak közül elsősorban **Ioan Bunuş**t kell megemlítenünk, akit maga a közösség is egyik szervezőjének tekintett. Mail art küldeményei ennek a műfajnak talán az első olyan romániai darabjai, amelyek a nemzetközi Fluxus mozgalomhoz kapcsolódtak. Bár lokálpatrióta elfogultságokkal teli, mégis ízig-vérig (neo)avantgárd művész, grafikai, installációi és performanszai is jelentősek. Bunuş kitelepedése után a nagyváradi csoport lényegében önszerveződő volt,

⁶ A csoport elnevezését első kiállításának témája (Dialógus egy művészeti alkotással) adta. Ld. Ujvárossy László: *Progresszív kortárs művészeti törekvések Nagyváradon a nyolcvanas években*. Nagyvárad, 2009. 29.

e folyamatban egy pillanatra **Kovács Károly** intermediális művész (aki nálunk egyedülálló megvalósításként városi közterületeken létrehozott process art és land art műveivel hívta fel magára a figyelmet), majd Dan Perjovschi és a csoport dokumentátorának is tekintett Dorel Găină fotó- és képzőművész vállaltak előjáró szerepet. Az akkori váradi fiatal művészek népes csoportját az említettekén kívül még néhány további, szintén markáns életművet létrehozó, kiemelkedő egyéniség képviseli ezen a tárlaton, mint például **Egyed Judit** a diktatúra műemlékszobrászatára kritikus iróniával felelő, transzavangárd szellemiségét képviselő szobrával. **Ferenczi Károly** a sepsiszentgyörgyi *Médium* kiállításon bemutatott, 1981-es *R-EVOLUTION* című munkájával szerepel, amely a korszak romániai képzőművészetének nemcsak politikailag, de műfajában is (neopop) egyik legbátrabb műve, továbbá a művész mail art tevékenysége ugyancsak jelentős, politikailag is vakmerő volt. **Gerendi Anikó** újrahasznosított papírból készült, meditatív jellegű, különféle jelekkel és kézírással ellátott körformáit, amelyeket *Tangajnak* nevezett, land art installációként helyezte el a tájban, majd különböző folyamatoknak vetette alá (mozgatás, égetés stb.). **Jovián**

Deák Barna: A madarakat is felakasztják (Visky Árpád halálára), 1986, vegyes technika, farost lemez, 198,5×123 cm, Erdélyi Művészeti Központ Egyesület, Sepsiszentgyörgy

26

Onucsán Miklós: Szt. Sebestyén, installáció, 1980, fotódokumentáció, C-print, 70×47,5 cm, a művész tulajdona

Ujvárossy László: Emlékgeneráló szék, 1987, vegyes technika, installáció, 204×151×104 cm, a művész tulajdona

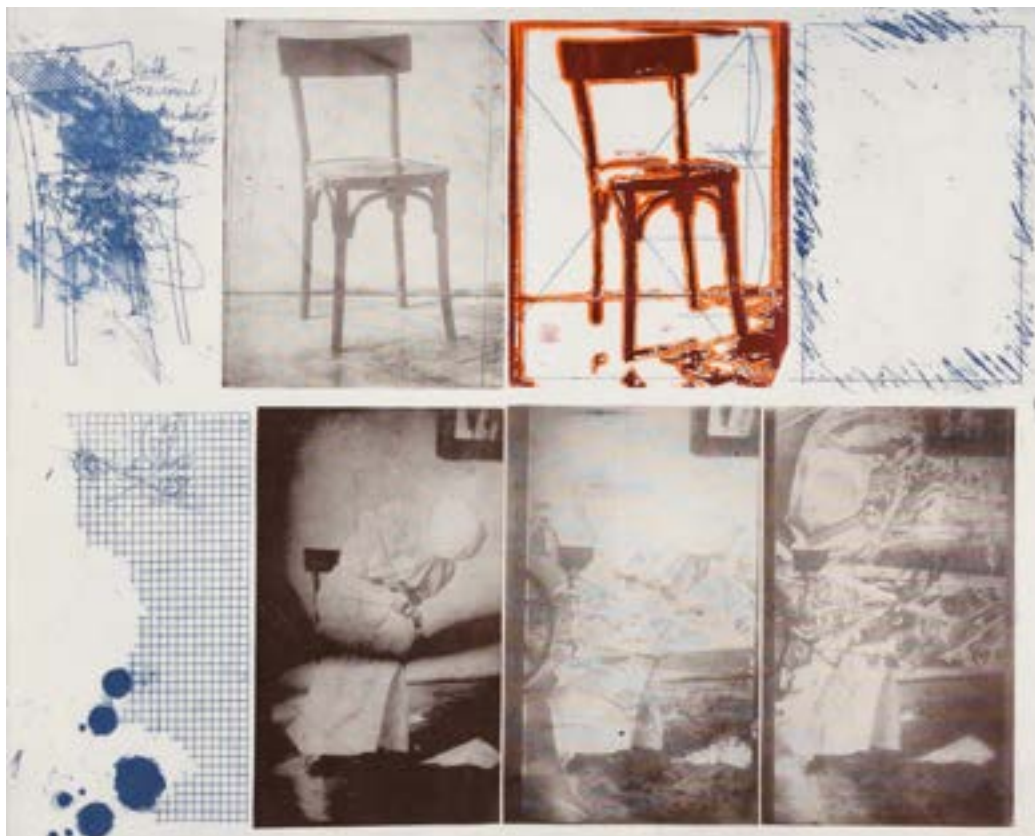
György azokban az években az „új eklektika” friss irányzatától is megérintetten kulturális toposzokat idézett meg, ready-made elemek asszublázsszerű alkalmazását használta műveiben, az amorf formák figuratív elemekkel való elegyítésével kísérletezett, és módszerei közé felvette a homokkal és krétaporral gazdagított, vastagon felhordott festékmassza modulálását. **Kerekes Gyöngyi** kérdésfelvetéseinek az íve a rajz megismerő, a dolgokat gondosan leíró világából indult el a neoavangárd konceptualitáson keresztül a természetet élet- és világmodellnek tekintő, a mindent egyetemessé és egyben mindennapivá lényegítő zsigeri női jelenlét érzékeny, de határozott alkotói kinyilatkoztatásáig. **Onucsán Miklós** mindamelllett, hogy következetesen a politika-mentes konceptualista művészet elvont gondolatosságát és a minimal art formai puritánságát képviselte, egyes akkori munkáival, mint ahogy a sepsiszentgyörgyi *Médiuum* kiállításon kiállított *Szt. Sebestyén* című installációjával is, egyértelműen kinyilvánította tiltakozását „minden olyan helyzet ellen, amelyben az ember célpont – a háború, a gyilkolás, az esztelenség szenvedő alanya lehet.”⁷ **Ujvárossy László** munkáiban a kortárs magas-

Szabó Zoltán Judóka: Visszatérő motívum (Koponya), 1985, vegyes technika, papír, 222×277 cm, magántulajdon

kultúra friss trendjeit ütköztette, azaz a művészi kontextus sajátosságaival élve kísérte összebékíteni a népi hiedelmek, a népművészet, a giccsestetők, de a sérültek vizuális világával is. Az elméleti kutatásokban való elmélyedései tudatosították benne, hogy munkái többségének témája az emlékezés, „szerepköre” pedig a művészet terapeutikus funkciója. Alkotásai az emberi-alkotói énjéből fakadó sajátos fanyar humorú habitusát is felszínre hozták.

⁷ Jakobovits Márta: *Váradi fiatalok dialógusa. Korunk*, 1981/12. 947.

Baász Imre: Szennyezzük magunkat, 1978, vegyes technika, papír, 57,5×68 cm, Székely Nemzeti Múzeum, Kézdivásárhely

Sepsiszentgyörgyön legkorábban Kis Béla és a Deák házaspár alkotta Grup 3 jelentkező újító elképzelésekkel. **Deák M. Ria** a konceptualizmus szellemiségét is magáévá tevő egyedi grafikát és a textilművészet különféle válfajait művelte. Az anyag strukturális jellemzőinek megismerése és jelentéssel felruházó feltárása is foglalkoztatta. **Deák Barna** alkotásai narratív alkatánál fogva szimbolikusan expresszív, legmarkánsabb munkáiban, mint ahogy *A madarakat is felakasztják (Visky Árpád halálára)* címűben is, vakmerőségig kinyilatkoztatónak bizonyultak. A sepsiszentgyörgyi művészeti élet a városba települő **Baász Imrével** kap országos jelentőséget. Baász szervezett és vállalt fel olyan tematikus kiállításokat, amelyek részben a 35-ös Műhely szellemiségét is képviselték. Itt mindenképpen meg kell említeni a művészettörténeti jelentőségű, 1981-ben megvalósuló országos kitekintésű *Médium* kiállítást, amely egy ihletett történeti pillanatra egységbe fogta mindazokat a művészeket és törekvéseket, amelyek ebben az időben jellemezték a fiatalok művészetét, különös tekintettel a hazai magyar képzőművészetre. Baász Imre maga is mint a korszak egyik legjelentősebb, megújulásra és az európai trendekhez való felzárkózásra kész művésze

állt az fentebb említett tárlat kiállítóinak élére. Figuratív grafikáinak, installációinak, művészeti akcióinak, mail art műveinek alapmotívuma volt a diktatúra tőrés határának fürkészése, természetrajzának felmutatása, a politikai s nemzeti elnyomás egzisztenciális és morális kérdéseinek feszegetése. A nyolcvanas évek második felében ugyancsak Baász Imre volt az, aki nagy jelentőségű

Bocz Borbála: A fehér térben VII., 1988, vegyes technika, papír, 94×67 cm, magántulajdon

Kerekes Gyöngyi: Összetartozás, cselekménymű, 1988, fotódokumentáció, C-print, 70×50 cm, a művész tulajdona

tematikus kiállításokkal adott újabb ösztönzést és bemutatkozási lehetőséget a régió legnehezebb időkben is kitartó, itthon maradó művészeinek. Ezekben a kiállításokon tűnt fel többek között a grafikus **Bocz Borbála** is, aki 1986-tól korai haláláig (1988) elnöke volt a 35-ös Műhely sepsiszentgyörgyi csoportjának. Munkáit a kritikai hang, az egzisztencialista bölcsélet, az abszurdításokat és a szenvedéssel teljes magány frivol látleteit felmutató tiszta és mives kortárs grafikai szemlélet határozta meg.

A 35-ös Műhely által karakteresen képviselt viszonylagos szabadság szellemisége olyan, inkább magányosnak tekinthető művészek munkásságát is pozitívan befolyásolta, mint a Kolozsváron tevékenykedő, de némileg a MAMŰ köréhez is kapcsolódó, az *Ötödik évszázak* antológiá-

Szilágyi Varga Zoltán: Gordiuszi csomó, 1980, rajzfilm, 8,40', Modern Művészetek Múzeuma, New York

ban és a *Médium* kiállításon jelenlevő **Antik Sándor**, akinek sajátos neoavantgárd szemléletéből fakadó, a művészet és a tudomány határterületein való vizsgálódásainak és tárgyalakítási kísérleteinek ősdarabjai a főiskola elvégzése után készített porcelán tárgyhipotézisek. Később a performansz, az installáció és a multimédiás eszközök válnak művészete – társadalmi és esztétikai nézeteit egyszerre közvetítő – közegeivé. 1986. évi nagyszebeni akcionista provokatív happeningjét, amely a rendőrség emlékezetes közbelépésével vált teljessé, a romániai művészettörténet jelentős eseményeként tartják számon. Ugyancsak ehhez a körhöz sorolható a Brassóban élő **Ábrahám Jakab**, aki leginkább erőteljes expresszív dinamikájú figuratív grafikáiról volt ismert, de művészetének ebben a korai időszakában a neoavantgárd szellemiséghez is kapcsolódik a tárgyak antropomorf jellegét vizionáló megjelenítésével. Az akkor Bukarestben élő **Butak András** pályája elején konceptualista, land art ihletettséggű festményeket és grafikákat is készített, de jellegzetes műfaja a művészkönyv volt. Művészkönyvei a kézírás jellegét, a művészi vázlatkönyvek lapjainak koncentrált szellemiségét, a papírgyártás varázsát átmentő, kvázi- könyvre emlékeztető, gyakran doboz alakú képzőművészeti alkotások. Szintén a fővárosban élt **Molnár László József**, az utóbb szinte egy témájúvá állapotodott fotórealista művész, aki a hetvenes évek végén még a neoavantgárd törekvések formanyelvét próbálgatta, a land arttól a konceptuális indíttatású, folyamatművészetként is felfogható body art ihletésű grafikai sorozatokig.

Bukarestben talált munkát akkor **Pusztai Péter** is, akinek egyéni grafikai nyelve a spontaneitás és egy kivételes rajztudás képességére épült. Gazdag fantáziával megalkotott képi világának szurreálisba hajló szimbolikus elemekből való komponáltsága egyfajta pszichedelikus szabadságigény kifejeződése. A grafikusként végző **Szilágyi V. Zoltán** a fővárosi Animafilm rajzfilmstúdió munkatársaként rendezte, és virtuóz rajztechnikával készítette a számos nemzetközi díjat elnyerő, rendszerkritikus utalásokat is tartalmazó három rövidfilmes animációját. Nem véletlen tehát, hogy filmjeiben képgrafikusi elemeket, grafikáiban filmszerű hatásokat alkalmazott. Filmjei formanyelvének jellegzetes elemeit, például a tv-készülék vagy a műsorközvetítő lánc műszakihiba-imitációit a kifejező erő fokozására használta. Ugyancsak a fővárosban élt akkor **Kocsis Előd**, akinek kispasztikai az örökösen magát kereső művész sokoldalúságának megtestesülései. A galaci szobrásztáborban hajóalkatrészekből összeszerelt monumentális szobra ritka, talán egyedülálló példája a romániai magyar neoavantgárd köztéri szobrászatnak.

A plurális szemlélet elterjedésével (a fokozódó megszorítások és korlátozások ellenére) és

Antik Sándor: Mikróesemény II., 1980, vegyes technika, 97,5×75,5 cm, dr. Kovács Ádám gyűjteménye

Erdei Gy. Zoltán: Cím nélkül, 1989 körül, vegyes technika, 196×335×107 cm, Erdélyi Művészeti Központ Egyesület, Sepsiszentgyörgy

egyre inkább a nyilvánosságra való kerülésével a képzőművészetben – természetesen más területek, mint például a filozófia, az irodalom, a színház és a film radikális kulturális törekvéseivel vállvetten is – olyan, a maga módján a diktatúrát bomlasztó légkör uralkodott el a hazai értelmiségi közegben, amely jelentősen járult hozzá annak a társadalmi változásnak az előkészítéséhez, amely végre az 1989. karácsonyi rendszerváltó történelmi eseményekbe torkollott.

Utóbb bebizonyosodott, mint ahogy azt a kilencvenes évek alternatív kiállításai és az egyre-másra szerveződő spontán művészeti eseményei is mutatták, hogy a ceaușescui diktatúrának az a törekvése, hogy elfojtsa a szabad művészeti alkotói erő feltörését, csak meddő kísérlet lehetett. Ez sajnos csak azután vált láthatóvá, miután a rendszer már számos áldozatot követelt (alkotói sorstörések, pályaelhagyások, tömeges kivándorlások).

A rendszerváltás küszöbén induló és alkotó legifjabb nemzedék azzal, hogy kapcsolódott a nyugati világban éppen a nyolcvanas években kibontakozó transzavantgárd (Magyarországon: új szenzibilitás) mozgalomhoz, egyértelműen letette a voksát egy olyan, a kommunista eszmék béklyóját figyelmen kívül hagyó esztétikai felfogás mellett, amely elsősorban a megérzésre és a képzelőerőre, valamint egy, a történelmet és a művészettörténeti formákat is megidéző, szabadon értelmezett eklektikus felfogásra alapult. Ennek az új szellemiségnek a képviselője kiállításunkban a rendszerváltás küszöbén vérbő színességével jelentkező **Bartha József**; a nagyvonalú gesztusaival expresszív **Biró Gábor**; a harapós elmélkedésben mindig más **Bob – most Baab – József** (Bumbi); a gesztusfestészet és az akcionizmus energiáit egyesítő (új)expresszív **Dobribán Emil**; a csupán egy pillanatnyi, a rendszerváltás vágyának és megvalósulásának

Útő Gusztáv: Rajz I., 1979, vegyes technika, papír, 34,5×50cm, a művész tulajdona

Dobribán Emil: Hódolat a barlangfestészetnek, 1988, 6 db olaj, vászon, 120×100 cm, a művész tulajdona

koncentrátumát hordozó, tragikusan rövid alkotói pályájú **Erdei Gy. Zoltán**; az egyénhez kötött esztétikum misztériumát kereső **Irsai Zsolt** és a bölcséleti dimenzióba vezető rejtelmességében egyedi **Jánosi Antal**. A művészettel önreflektív módon is gúnyolódó **Koncz István** érzelmes műtárgyakká nemesítve a karikatúrát, vélt erkölcsi, politikai, kulturális igazságokat pécézett ki munkáiban. **Miklósi Dénes** korai festményének monokróm intenzitása szinte meghatóan érzékeny. **Rákosfalvy Zsuzsi** akkori alkotói palettáját a kis méretű, líraian polgári ábrándképek mellett a karikírozásig feszített expresszív portrék, valamint sajátos röntgenfilm kollázsok jellemezték. **Simon Sándor** miniatűr természeti és tárgyi motívumokban bővelkedő, nagy méretű, rajzfilmszerű rajzainak labirintusrendszerében egymástól távoli világokat egyesített egyedivé gyúrt tudományos-fantasztikus-művészeti világrendjében. A festő-grafikus **Ütő Gusztáv** a kilátástalanság spiritualizálódásának egyik lehetséges képi tolmácsolójaként jelentkezett, miközben első akcióművészeti, azaz saját kifejezésével élve, cselekményművészeti munkáival a hagyományokon és az identitásvédelmen alapu-

ló szellemi-társadalmi elkötelezettség szolgálatába állt.

Részint ehhez a transzavantgárd vonulathoz sorolható **Mattis-Teutsch Waldemar** akkori figurális festészete, jelen kiállításunkon viszont egy, a kilencvenes évek monokróm törekvéseit előre vetítő, a képfelületet gondos fény és színmodulálással alakító, nonfiguratív képével szerepel.

Egyfajta szigetjelenségnek tekinthető **Katz András** művészete, akinek bölcséleti tartalmú, de alapvetően vizuális nyelven megfogalmazott „gondolatai”, azaz álomszerű víziói az időtlenségről, egy elképzelt határtalan civilizációról, belső erők ellentétének kiegyensúlyozott egymásnak feszüléseiről tudósítanak. Képi nyelvezete archaikus kultúrákat idéz, egyetemesen érthető jelrendszer elemeiből épített.

VÉCSI NAGY ZOLTÁN

A szövegben a vastagított nevek a sepsiszentgyörgyi IttMást kiállításon műalkotásokkal szereplő művészeket jelölik.

Lakatos-Fleisz Katalin

Útközben

Kolozsvár, délután fél öt, buszpályaudvar. A napok óta csapkodó téli eső ellen francia sanzonokat hallgatok. Ahogy a zongora kíséri a beszéd- és énekhang között félúton kapkodó, akadozó női hangot. Tulajdonosa fiatalsága utolsó lélegzetével – mert érezzük, nem soká fiatal már – kapaszkodik a dalba, nagyokat döccen, ahogy a dallam végül kibomlik. Valósággal kiszakadnak belőle a szavak. József Attila nyomán: mint alvadt vérdarabok... Fogadkozik: *je ne rêve plus...je ne fume plus...* A sanzonénekes mindig magányos. Föl-le járkal a szobában, miközben magában beszél. A Másiknak persze, de a Másik nem hallja, messze van. „*Je suis malade, complètement malade...*” Majd hosszú csend.

Csak minél jobban felkavarodni. Csak hadd fájjon minél jobban – mondogatom magamban, miközben kiállok a csípős esőbe autóbust várni.

Esszé

LAKATOS-FLEISZ KATALIN tanár Nagykárolyban született 1978-ban. Debrecenben és Finnországban doktorált, a BBTE szatmárnémeti tagozatán óraadó tanár. Tanulmányai, esszéi, kritikái jelennek meg hazai és magyarországi folyóiratokban.

Csak azért is. Cigarettafüst kúszik le a torkomon, mellettem egy már középkoron is túllépett, vörösre festett hajú nő öblös hangon valamit nagyon magyaráz. Kezében az égő csikket magasra tartja. Az egyik már begördült busz, bár még nem indul, fojtogató füstöt ereget magából. Várok. Mi egyebet tehetnék. A hideg ellen zenébe burkolózom. A zongorán leütött egyik magas hang mintha reményt csillantana. Hátha mégis. Hiszen eddig is... Cselló súlyos barnája követi – *j'y crois encore* – amit könnyen túlkiabál a hangszóróból harsanó túl jól artikulált középkorú női hang: *Iasi, Bistrița, Baia Mare, Timișoara*. Legyintek magamban, csak illúzió volt az előbbi magas akkord: nincs mire várni... úgyis minden hiába...

Végre begördül a Cluj-Napoca–Satu Mare felirat, tolongás, jegyellenőrzés, miegymás. Mint

mindig, most is nehezen kaparászom ki a mélyen pénztárcába csúsztatott vékony, semmi kis papír fecnit. Szerencsére a mögöttem kígyózó sor türelmesen vár. Felvackolodom, balról a második szék az enyém. Végre a csomagok is a helyükön. Mi hiányzik mégis? Igen: feljebb húzni a hangerőt a fejhallgatón azzal a nem titkolt szándékkal, hogy elnyomja a sofőrülés előtti hangszóróból harsogó reklámhadarást.

*

Vannak olyan zenék, amelyek kirángatnak önmagunkból, egy nem létező senki földjére cibálnak, ami csakis a zene idejére érvényes. Addig, míg szól a zene, ott vagyunk. Erre mondják, legalább egy kis időre feledteti velünk gondjainkat. Elfejtet saját magunkról. Hogy aztán csak nehezen találjunk vissza ismerős, összeszedett, éber, a mindennapi dolgainkhoz kapcsolódó mégis-önmagunkhoz. Mivel hatása csak addig tart, amíg szól, mindig több kell belőle. Folyamatosan kell, hogy folyamatosan kívül legyünk önmagunkon. Szétszóródva a zenében.

Vannak zenék, amelyek testünknek azt a részét érintik meg, amit jobb híján léleknek nevezünk. Legfájóbb pontjainkra tapintanak. Az elnyeléssel fenyegető ürre, a legkisebb szellő érintésére felsajgó sebeinkre. Hogy – mint az elsősegély fájdalma – a kötözés után a sebre már csak a rásimuló tapasz figyelmeztessen. Tolsztojnak nincs igaza, amikor a *Kreutzer-szonáta* című elbeszélésében hősével, Pozdnisevvel „szörnyű dolognak” minősíti a Beethoven-szonáta első, Presto tételét, és általában minden zenét. Merthogy – mondja Pozdnisev – a zene nem lelket emelően, hanem lelket felzaklatóan hat. Akárcsak egy hipnotizőr kezébe kerültünk volna. „A zene arra ösztönöz, hogy elfeledkezzem magamról, a valódi állapotomról, valami más állapotba visz át, nem a magaméba. A zene hatása alatt azt érzem, amit voltaképpen nem érzek, megértem, amit nem értek, bírom tenni, amit nem bírok.” Tolsztoj ezen mondatainak legfeljebb retorikai igazsága van. Hősével azért mondatja ki, hogy elbeszélésének mondanivalóját, a zene szerelmi szenvedéllyel való cinkosságát alátámassza. Nincs igaza, mert a zene által – ha valódi, igényes zenéről van szó

– ténylegesen egy másik helyre kerülünk, de nagyon is ott akarunk lenni, ahova a zene visz. Mert a zenei szenvedély kifejezést ad, beszédünk darabosságát folyékony nyelvvé oldja. Nem a tudatunkon kívül ragad el, hanem a hallgató beleegyezését követeli.

Ezért az egész európai zene indulat- és érzelmkultusza. Chopin sikolya (*b-moll scherzo*) cisz-moll sebészskése (milyen kifejező, hogy angolul a cisz-moll: c-sharp), balladáinak, noktürnjeinek sebesen sikló futamai. Operák agóniái, halálhörgei. Csak azért is szenvedély. Amikor romantikus zenész önmagának játszik, önmaga fájdalmát panaszolja el. Mert a pátosz az élet vize számára.

Tolsztoj zeneválasztása, a Kreutzer-sonáta, nem véletlen. Ahogy az első tételben a hegedű és a zongora felelget egymásnak, van valami erotikus. Amikor a feleség és a szerető a zene álarca mögött titokban összejátszik egymással, akkor csak a zene által már megteremtett erotika farvizén hajóznak tovább. (Ahogy egy igazi beszélgetés is mindig erotikus, sodrása van.) A beszélgetés dinamikájának zenei nyelven való tükrözése.

Ha az európai zenéről ejtünk szót, nem mehetünk el szódtlanul a zeneóriás Bach mellett. Bachról viszont sok mindent el lehetne mondani, de talán azt a legkevésbé, hogy erotikus, szenvedélyes. Nem mintha nem lenne az *is*, de az erotika, a szenvedély felszívódva sok más egyéb mellett egyik és nem minden. Szegényítés lenne ilyennek vagy olyannak minősíteni. Szendvedélyesebb darabjai persze neki is lehetnek. A *d-moll hegedű-kettősversenyt*, amelyben a két szólóhegedű a zenekar előterében „beszélget” Maxim Vengerov és Massimo Spadano kettőse úgy adja elő, mintha igazi szenvedélyes zene lenne. A Vengerov–Spadano-páros virtuóz, szinte frivol módon játszik a hangszerrel, játékkuk hivalkodóan gyors, sodró lendületű. A harmadik, legcsillogóbb, Allegro tételben ér ez a magamutogató virtuozitás a csúcspontjára. Amikor a modern, szenvedélyektől agyonhajszolt embert kiszolgáló olyan gyorsasággal és intenzitással játszanak, hogy a hallgató maga is száll, repül ebben az örült sodrásban. Élvezettel hagyja sodortatni magát. És amikor a két hegedű az erotikus játékok után végre egy nagyszabású aktusban egybeolvad, a háttérben a zenekar ezt csak felerősíti, a hallgató tudja, ezért volt az egész előadás. A közönség a darab végén persze tumbol, az elvárások teljesültek. Az előadók arcán elégedettség: ezt megcsináltuk – üzeni ez a mosoly.

Ez az előadás viszont a darabnak csak az egyik interpretációja. Egy korhú, korabeli hangszereken előadott előadás egész más képet mutat. Itt nincs előtérbe tolaakodó előadói csillogás, csak is összeszedett munka. Nem látványos, de fegyelmezett. Az előző, már említett előadáshoz képest nehézkesnek, vontatottnak tűnik. A hangok nem sodródnaak, hanem lépegetnek. Mintha barokk súlyt cipelnének a vállukon.

A hallgatót habár nem taglózza le, de üti fejbe, mint a pezsgómámor, viszont ráismer belőle Bachra. Mert a hangok iránti alázat józansága és analitikussága *ellenére* bomlik ki belőle a szenvedély. Nem kell megkerülni az analízist, a várakozást, az odafigyelve boncolást, mert ebben a zenében minden benne van – üzeni az interpretáció. Ez az előadás is elragad, de a szenvedély ájultságán túl valami üvegtiszta, analitikus szenvedélyhez.

És vannak olyan zenék, amelyekben nincs fájdalom. Megint Bach. Életművén belül is a variációk. A *Goldberg-variációk* roppant feladatvállalása. A variációk tiszta zenéje, amikor a zene nem valami más, plusz még zene, hanem önmaga. Zenetudósok „hatszólamú hármastükörkánon” kibomló változatairól beszélnek. Már az elnevezés is érzékelteti a zenei megkomponálás bonyolultságát. Arabeszk, bonyolult szövésű szőnyegminta. A mindenkor előadó is magának játszik, mintegy belefeledkezve a minta szövögetésébe. A hallgató viszont a variációkba, mint amilyen a *Goldberg...* és az utolsó nagy mű, *A fúga művészete* nem tud belefeledkezni, nem tudja belakni, saját fájdalma szolgálatába állítani, nem tudja dúdolni – és főleg nem fogyasztani. A variációkat csak kilesni lehet. Soha nem adják ki magukat teljesen. Ezek a zenék úgy léteznek, mint az Isten, az állatok és a növények. Zene, mint zene. Még csak nem is a fül kedvéért, a hallhatóságért vannak. Ezekhez a zenékhez olyan kapcsolat fűz, mint a fákhoz és egyáltalán a természeti széphez. Titkuk megfejthetetlen, de szemlélésük által inkább önmagunk leszünk. A létezés misztériuma vesz körül, mint amikor egy különösen éber, ritka pillanatban bevillan egy-egy elmúlt élethelyzet: nincs mosoly, fájdalom, de a létezés, hogy ott, akkor igazán *mi* voltunk, a maga tisztaságában ragyog fel.

*

A sofőr elhelyezkedik, székét közelebb húzza a kormányhoz. Elfordul a slusszkulcs, az ablaktörők hosszú indái egy ritmusra hajladoznak. Talán mire Szatmárra érek, az eső is eláll.

Mostanában vannak a helyesírási versenyek országos szakaszai. Nyúzzák a diákokat, hallgatókat a szabályzattal, a helyesírással. Az iskolán kívüli létben pedig egyre inkább azt tapasztalom, teljesen mindegy, ki, mit, hogyan ír. Nemhogy igyekeznének igazodni a szabályzathoz, de még sértőnek is tartják sokan, ha megjegyezzük: azt nem úgy kell írni! Mi lehet ennek az oka? Mi lett a helyesírás presztízsével? Mit mutatnak a magyarországi tapasztalatok és mit a romániaiak? Vajon merre tart ez a tendencia? Ilyen kérdésekkel indulunk a márciusi tandemezésnek.

(Cs. Nagy Lajos)

Az első helyesírási szabályzatunk 32 lapnyi terjedelemben 1832-ben jelent meg „Magyar

A társadalmi változások, valamint a gyorsuló kommunikáció következtéppen kevesebb figyelmet kap a mindennapokban e kérdés. A

múlt század kilencvenes éveitől minden (magyarországi) tanterv csökkentette a magyarórák számát. Az általános iskolát, alapiskolát követő iskolatípusokban pedig a Kárpát-medencében (kevés kivételtől eltekintve) a magyartanárok úgyszólván csak irodalommal foglalkoznak, egyéb tantár-

gyak óráin pedig a helyesírás nem számít. Napjainkban magyar nyelv és irodalom érettségi dolgozatot helyesírási hibák miatt nem lehet elfogadhatatlannak minősíteni. A felsőoktatásban nem egy helyen még a magyar szakon is derogál a kötelező helyesírási kurzusok tartása. Szinte stigmatizálják azt az oktatót, aki helyesírási kurzusokat is vezet. A szemináriumi dolgozatokban, diplomamunkákban csak „bocsánatos bűnnek” tekintik a helyesírási vétségeket. Láthatjuk, a helyesírás tekintélyének az erősítését a fent elmondottak egyáltalán nem szolgálják.

Vajon a nyelvhasználat mely területein nagy ma is a helyesírás tekintélye (presztízse), s melyeken csökkent? Magyarországon nagy a presztízse a helyesírásnak a munkaerőpiacon. A munkaadók túlnyomó többsége nem is fogja megnyitni az önéletrajzunkat, ha már az emailünk (ímélünk) törzsszövegében burjánzanak a hibák. Egy komoly cég presztízsét is jelentősen aláássa, ha a dolgozói nem képesek nyelvileg helyesen fogalmazott leveleket küldeni, mivel ez a figyelmetlenség és a szakmai hozzá nem értés jele lehet.

A cégeknek azért éri meg betartani a helyesírási szabályokat, mert a normától való eltérés társadalmi stigmával jár: az emberek bizalmatlanul tekintenek egy olyan cégre, szolgáltatásra, melynek weboldalán, dokumentumaiban, sőt a cég nevében is hemzsegnek a helyesírási hibák.

A helyesírás bizonyos szintű tudása megvéd az internetes csalóktól, az adathalászoaktól. Különböző kozmetikumok, étrendkiegészítő termékek, háztartási eszközök stb. reklámjainak a szövegeiben előforduló elemi helyesírási hibák

Magyar Sára rovata

Kell-e még a helyesírás?

34 Tandem

CS. NAGY LAJOS (Alag, 1945) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem ny. egyetemi docense, nyitrai, kolozsvári és pozsonyi vendégtanár. Díjak és emlékérmek: Csűry Bálint-emlékérem és -díj, Implom József-díj.

helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai. A Magyar Tudós Társaság különös használatára” címmel.

Az eltelt 190 év alatt természetes, hogy szabályzatunkat többször korszerűsíteni kellett, míg eljutott a 2015-ben megjelent 12. kiadásig. Tudomásul kell venni, hogy *helyesírási* rendszerünk sohasem lehet kész, sohasem befejezett, ugyanis a nyelv állandóan változik, újabb és újabb tényeket teremt, s ezeket a helyesírásnak is tükröznie kell. Helyesírásunk ugyanakkor általában a befejeződött vagy a már erősen előrehaladott nyelvi változásokat rögzítheti, helyesírási kérdésekben szabályoz, nyelvhasználati kérdésekben azonban csak rögzíti a lezajlott folyamatok eredményét.

A helyesírási szabályok nem ismerete, a be nem tartásuk csak egyike a tüneteknek. Nem tartjuk be a legalapvetőbb emberi viselkedés szabályait, az erkölcsi normákat sem. Miért lenne kivétel a helyesírás?

Mert abból tanul, ha látja, hogy hibázott, és látja mellette a helyes változatot is. Az országos felméréseknél, értékeléseknél sem szabad belejavítani a dolgozatokba, jó esetben pirossal, egyetlen vonallal aláhúzható, ami helytelen formailag vagy tartalmilag. Nagyon nehéz így javítani egy érettségi írásbelit vagy akár egy államvizsga-dolgozatot. Hiszen az aláhúzással még nem jelölöm a hiba milyenségét, csak azt, hogy ott valami nincs rendben.

Újságíróként azt is tapasztalom, nehéz dolgozunk van a korrektoroknak. Sok olyan történetet hallok, hogy X megharagudott, amiért kijavították a hibáit. És nem egy nyelvészt ismerek, aki szintén

rossz néven veszi, ha belenyúlnak a szövegébe, vagy szólnak neki, nincs ott minden rendben.

Régebben az lapoknál voltak a *tisztafejek*: akiknek az volt a feladatuk, hogy átolvassák kollégáik írásait, és javítsák. Hisz tudták, az ember a saját szövegében egy idő után nem látja a hibákat. Ma már őket sem találjuk egy-egy szerkesztőségben. Igaz, a korrektorokat is lasszóval kell fogni.

És hogy hova, merre is tart ez? Az okostelefonok világában? Ahol megírok egy üzenetet, és teljesen más szó, kifejezés jelenik meg, mint amit begépeltem. És újraírom kétszer-háromszor. Majd negyedjére csak hibásan megy el. Igaz, párhuzamosan ott vannak a helyesírást ellenőrző programok, amelyek elvileg segíthetnek. Nem vagyok derűlátó. Még kínozzuk a gyerekeket, mi, magyartanárok; még van egy-két szent örült, aki kijavít, megszólít, ha az ember hibázik, de hosszútávon nem látom a széleskörű pozitív irányú változást. Bár az is körvonalazódik, hogy a profizmushoz hozzátartozik a helyesírás is. Hívtak már székelyföldi vendéglő étlapját, reklámfeliratait korrektúrázni, illetve a személyzet nyelvi viselkedését felmérni és javítani. Ez az emlék tartja bennem a lelket. De a mindennapokban ez nem mindig elég.

Mayer Ágota

A holokauszt oktatásának nehézségei Romániában

Az emlékezetpolitika sajátosságairól már írtam az *Ujvárad* hasábjain; az akkori fejtegetések gyakorlati továbbgondolására nyújt alkalmat az a fejlemény, hogy Romániában 2023-tól külön tantárgyként fogják oktatni a holokausztot.

A romániai rendszerváltás, mint minden forradalmi változás magával hozta az emlékezetpolitika megváltozását, a múltátírás igényét is. Ennek jegyében nevezték át 1989 után a tereket és utcákat: eltűntek a kommunista személyiségek nevei, de a történelmet ismerők számára meghökkentő folytatásként Románia szerte megjelentek az Antonescu marsallról elnevezett közterületek. A kommunista diktatúrában, de azt megelőzően is a romániai emlékezetpolitika alapelve volt az, hogy egyetlen kényes témát sem lehet úgy tálalni, hogy az a román népre a legcsekélyebb mértékben is rossz fényt vessen. Ez a hozzáállás nem tűnt el a rendszerváltással, ráadásul ki is egészült azzal a szemlélettel, amely a történelmet kevésbé múltfeltáró tudománynak, mint inkább hősteremtő eszköznek tekinti. Így kerülhetett a piedesztálról ledöntött Ceaușescu helyébe a közelmúlt másik „hőse”, Antonescu marsall.

Nem lehetett tudni, mivel kell ezt magyarázni, azzal, hogy nagyon keveseknek volt fogalmuk a romániai holokausztról, vagy tisztára akarták mosni a vezért, netán, ami a lehető legrosszabb, kifejezetten helyesnek és kívánatosnak tartották az Antonescu-rezsim tetteit? Erre a dilemmára nem született egyértelmű válasz, mert végül nem saját belátásból, hanem a NATO-csatlakozási tárgyalások során Amerika kérésére, tehát külső nyomásra kerültek le ezek az elnevezések a közterekről. Ez a pillanat alkalmas volt, legalábbis lehetett arra, hogy Romániában meginduljon egy komolyabb és szélesebb rétegekhez is eljutó kutatás arról, hogy valójában mi is történt Romániában azokban a vérzivataros időkben. Ha meg is indult egyfajta elmozdulás ebbe az irányba, azt nem lehet mondani, hogy e feltárások eredményei el is jutottak a társadalom szélesebb rétegeihez: az Elie Wiesel Országos Holokausztkutató Intézet által

tavaly decemberben közzétett közvélemény-kutatás szerint a megkérdezetteknek csupán 32 százaléka tudta azt, hogy Romániában is történt holokauszt.

Ilyen körülmények között nemcsak érthető, de szükséges is, hogy az iskolában külön tantárgyként oktassák a holokausztot, még ha vannak ellenzői ennek az elképzelésnek a jóhiszemű polgárok körében is, akik úgy érvelnek, hogy a holokauszt történelmünk szerves része, tehát nem lehet és nem is szabad abból kivágni, mint egy szelet tortát, ezért nem külön tantárgyra, hanem alaposabb történelemoktatásra lenne szükség, mert így érthetőbbek lennének az összefüggések. Normális körülmények között talán helytálló lenne ez az érvelés, de Romániában oly mértékű a

Társadalom

MAYER ÁGOTA szociológus, 1985-ben született Budapesten, tíz éve Erdélyben él.

lemaradás a történelmi tudás tekintetében a fentebb már jellemzett történelemszemlélet és emlékezetpolitika miatt, hogy legalább néhány évig, évtizedig hatékonyabbnak tűnik a külön tantárgyként történő oktatás, ami nyilván nagyobb óraszámot is feltételez.

A tantárgy célkitűzésének sikerességét azonban több tényező is hátráltatja. A holokauszt oktatása szükségszerűen fel kell vázolja azokat a folyamatokat, amelyek a tragédiához vezettek, ami azért jelent nehézséget, mert Romániában az antiszemitizmusnak történelmi hagyománya van, és a holokauszt nem egy tragikus kisiklás az ország történetében, hanem egy hosszú és aránylag jól kirajzolható folyamat végzetes betetőzése, ezért fel kell hagyni a minddig megszokott népdicsőítő emlékezetpolitikával és történelemszemlélettel. Ha ez nem történik meg, és mindenféle engedmények történnek a

Ha megvonnánk a kultuszjogot minden antiszemita román személyiségtől, akkor a két világháború közti korszaknak talán legmeghatározóbb személyiségeit kellene kitessekelni a román kulturális panteonból.

román nemzeti érzékenységnek, akkor a tantárgy nem éri el a célját, sőt, kifejezetten kontraproduktív lehet.

Ha valóban meg akarjuk mutatni a romániai holokausztig vezető utat, akkor megkerülhetetlen a kulturális dimenzió vizsgálata, mert csak ennek kutatásával érthető meg az a folyamat, ahogy a náci Németország magával rántotta Romániát a maga poklába anélkül, hogy a román társadalomban és közgondolkodásban számbavehető ellenállás lett volna. Románia a 19. században lett önálló állam, és a sovinizmusig hajló nacionalizmus teremtette meg az önállóság kivívásához szükségesnek vélt szellemi légkört, természetesen a zsidóságra is negatív szerepet osztva. Hogy mást ne említsünk, Mihai Eminescu publicisztikája is ebben az antiszemitizmussal tarkított sovinszta szellemben fogant. A későbbiekben is a román kultúra meghatározó alakjai játszottak szerepet a romániai antiszemitizmus tovább élésében.

Ebben a vonatkozásban ki kell emelni a leghíresebb román történészt, Nicolae Iorgat, aki évtizedekig együttműködött A.C. Cuza professzorral, a romániai politikai és akadémiai világ legintranzigensebb antiszemita alakjával. A két akadémiai személyiség antiszemita pártot is alapított, és közösen terjesztették az antiszemita propagandát a Iorga alapította *Neamul Românesc* című lapban, illetve ott ahol erre alkalmuk nyílt, és volt is alkalmuk erre a parlamentben, a katedrán és a számukra rendelkezésre álló nyilvánosság más terein is. A Vasgárdával való konfliktusa miatt Iorgát a legionáriusok végül meggyilkolták, ezzel szándékaik ellenére is mintegy utólagos felmentést biztosítottak neki az utókor szemében egy antiszemitizmusban leélt élet után. A Vasgárda elleni következetes fellépése mindenképpen Iorga javára írandó,

de ez nem teszi semmissé az ő szerepét az antiszemitizmus felizzításában, sem pedig azt, hogy akkoriban kikezdetlenül tudományos tekintéllyel mintegy hitelesítette az antiszemitizmust, amivel ő is hozzájárult ahhoz, hogy a román nép lelkileg, szellemileg mondhatni felkészülten várja a hitlerista úthengert.

A román kultúra másik kulturális ikonja, Octavian Goga aktív politikusként minden lehetőséget megragadott arra, hogy ártson a zsidóságnak. Ezt tette világéletében, de a legjobb alkalma erre mégis abban a másfél hónapban adódott 1937 legvégén és 1938 elején, amikor A. C. Cuzaval közös náci pártjuk élén kormányt alakított, és sorra vezette be Romániában a zsidóellenes törvényeket, intézkedéseket, ezzel beindítva a romániai holokauszt folyamatát. De az akkor ébredő és karriert befutó fiatal tehetségek is bűnösök annak a társadalmi igénynek a megteremtésében, hogy a zsidók mindegy, milyen úton módon, de tűnjenek el Romániából. Most csak Emil Cioran és Mircea Eliade neveit emelem ki, akik később külföldön nagy elismertséget kivívó kulturális személyiségekké váltak. Az egyetemi világ is hemzsegett az antiszemitáktól, a már említett Iorga és A.C. Cuza mellett nem maradhat ki a felsorolásból Cioran és Eliade szellemi megrentőjének, Nae Ionescu professzornak a neve sem. Mindezek a jelentős személyiségek a közgondolkodást leginkább formáló sajtó hasábjain terjesztették nézeteiket, ugyanakkor jelentős és jelentéktelen újságírók hada is terjesztette az antiszemita gondolatokat.

A romániai holokauszt kulturális dimenziója tehát nem kerülhető meg az összefüggések és a folyamatok megértésében, de ebben rejlik a nehézség is: túlságosan sok jelentős román kulturális, közéleti személyiség volt antiszemita ahhoz, hogy a mai román társadalom ne bocsássa meg nekik ezt, illetve ne próbálja meg mentegeni őket. Ráadásul, ha megvonnánk a kultuszjogot minden antiszemita román személyiségtől, akkor a két világháború közti korszaknak talán legmeghatározóbb személyiségeit kellene kitessekelni a román kulturális panteonból, és féltő, hogy a román társadalom ezt az árat nem akarja megfizetni a tisztánlátás kedvéért. Mert fájdalmas lehet a megszépített múltra nevelt társadalomnak szembenézni azzal, hogy a román történelem legdicsőbbnek tartott, idealizált korszaka, Nagy-Románia kora mennyire más volt a valóságban, mint ahogy a történelemlönyvekben megjelenik. Ha alaposan és őszintén feltárják, illetve a fiatalok körében terjesztik az akkori románság viszo-

nyát a zsidósághoz, ha megmutatják azt a gáttalan antiszemitizmust, ami azt az egész korszakot jellemezte, akkor a román társadalomnak le kell majd számolnia a két világháború közötti Románia idealizált képével, aminek már aktuálpolitikai tétje is van. Nem véletlen, hogy a román parlamentben a szélsőségesen nacionalista AUR párt tiltakozott vehemensen az ellen, hogy külön tantárgyként oktassák a holokausztot.

Aktuálpolitikai szempontból még az is jól jött, hogy végül nem sikerült tisztára mosni Ion Antonescut, ha netán ez volt a szándék a rendszerváltás után, mert így most minden bűnt rá és a legionáriusokra lehet áthárítani, el lehet hitetni azt, hogy mindenért *kizárólag* ők a felelősek, ezzel pedig meg lehet menteni az idealizált Nagy-Románia-képet. De csak a fentebb felvillantott néhány tény rávilágít arra, hogy bár az Antonescu-rezsim és a legionáriusok valóban a fő felelősei az akkori borzalmaknak, de ők nem a román társadalomtól teljesen függetlenül, abból mintegy kiszakítva cselekedtek, hanem a beteljesítői voltak egy az országban már zajló végzetes történelmi folyamatnak, amelynek a Harmadik Birodalom nem a megteremtője, hanem a katalizátora volt.

Van tehát bepótolnivaló, és van ellenállás is, ezért is lesz nehéz a tényeket a tantárgy céljainak megfelelően előadni a fiataloknak úgy, hogy ezzel ne épp a román nacionalizmus érzéseit korbácsolják fel, ami ellentétes lenne ennek a tantárgynak a célkitűzésével. A tudást kell átadni a diákoknak, az ítélezést rájuk kell bízni. Ha jó és jó szándékú tanárok tanítják ezt a tantárgyat, a diákok meg hozzák majd a helyes ítéletet. És ezzel el is értünk egy másik nehézséghez. Ki fogja mindezt megtanítani a gyerekeknek? Honnan lesz országszerte annyi tanár és oktató, aki ezt a feladatot nem hogy a legjobb tudása, hanem gyakran talán eddigi történelmi ismeretei ellenében fogja tudni és akarja majd megtanítani a diákságnak? Hiszen pont azért van szükség Romániában ennek a tantárgynak az oktatására, mert több mint egy évszázada összerosódik a román nép történelme a román nép felmagasztalásával, és ebbe a hosszú ideje tudatosan és következetesen felépített mentális közegbe kell majd rést ütni ahhoz, hogy a holokausztoktatás elérje célját, és a hazai fiatal generációk megértsék a tragédia reális méreteit, pontos ok-okozati összefüggéseit anélkül, hogy közben mindezt ne a román nép elleni lejárató kampánynak érzékeljék. Nehéz vállalás, de érdemes megpróbálkozni vele.

„Az emberek jobban hisznek a Facebooknak, mint az újságoknak”

A legfrissebb felmérések szerint a romániaiak mindössze 29 százaléka bízik a hazai médiában. MIRCEA TOMA, az ActiveWatch sajtófigyelő ügynökség volt elnöke, az Országos Audiovizuális Tanács tagja ezt azzal magyarázza, hogy a hazai médiafogyasztók jelentős részét „megfertőzték” a közösségi médiában terjedő hamis információk. A szakember szerint a független sajtót is veszélybe sodorhatja, hogy az emberek jobban hisznek a Facebooknak, mint az újságoknak.

A rendszerváltás utáni Romániában először fordult elő, hogy egy parlamenti párt nyilvánosan a média egy része ellen uszítsa a közvéleményt. A Románok Egyesüléséért Szövetség (AUR) a Facebook-oldalán január végén megszavaztatta a több százezer követőjé-

40 Társadalom

CSEKE PÉTER TAMÁS újságíró, szerkesztő. Az Agerpres hírügynökség munkatársa, a *Maszol.ro* portál főmunkatársa. Kolozsváron él.

vel a „mérgező” sajtótermékek toplistáját, amelynek élére a G4media.ro portált javasolta. Egyes vélekedések szerint csak idő kérdése, hogy ezek után a szélsőséges párt által meghirdetett gyűlölet és erőszak fizikailag is az újságírók ellen forduljon. Mennyire kell komolyan vennie a médiának egy ilyen jellegű támadást?

Hát amennyire komolyan vehető egy folyamatosan izmosodó parlamenti párt. Ne feledjük, hogy a felmérések szerint az AUR támogatottsága már 20 százalékos. Nem véletlen, hogy az általam korábban vezetett ActiveWatch szervezet azonnal állást foglalt, és a Facebook-poszt törlésére szólította fel a pártot. Az AUR-nak ez a megnyilvánulása a múlt századi diktatúrákat megalapozó pártok stratégiájára emlékeztet. Ezeknek az eszköz-tárában is kiemelt helyet foglalt el a megbélyegzés, a gyűlöletkeltés, az állam alapintézményei elleni uszítás.

Az AUR nyilván nem törölte ezt a Facebook-bejegyzést. Hogyan lehet egyáltalán temperálni az ilyen megnyilvánulásokat?

Az ActiveWatch egy civil szervezet, ereje nyilvánvalóan nem mérhető egy állami intézményéhez. Csak annyit tehet, hogy megkongatja a vészharangot, felhívja a közvélemény és a döntéshozók figyelmét a demokráciát veszélyeztető jelenségekre. Semmire sem kényszerítheti az AUR-t vagy bármelyik más pártot. Az AUR-t minősíti, hogy nem vette figyelembe az ActiveWatch felhívását. Ugyanakkor vannak intézményes eszközök az ilyen megnyilvánulások megfékezésére. Mivel az AUR „feketelistájára” több televízió is felkerült, az Országos Audiovizuális Tanács (CNA) a parlamentet kérte fel arra, hogy a törvény adta lehetőségekkel élve intézkedjen ebben az ügyben.

Milyen eszközei vannak erre a parlamentnek?

Az AUR Facebook-posztjait nyilván nem törölketheti. Viszont a párt szélsőséges parlamenti megnyilvánulásait – mint amilyen a társelnökük, George Simion szinte tettelegességig fajuló támadása volt az egyik miniszter ellen – korlátozhatja a házszabályok módosításával. És ez már meg is történt. A módosított házszabályban előírt, a korábbinál súlyosabb szankciók talán megszelídíthetik ezt a pártot. Számomra a legörvendetesebb az, hogy a CNA tagjai egyöntetűen foglaltak állást ebben a kérdésben. Mindegyük megszavazta azt, hogy az intézmény forduljon a parlamenthez az AUR sajtóellenes támadásainak ügyében. Ami azért nagy szó, mert a CNA tagjainak nagy részét a pártok delegálják. Ezek szerint az AUR szélsőséges nézetei nem szűrődtek be ebbe az intézménybe.

Az AUR megnyilvánulásához hasonló támadásokon kívül milyen gondokkal küszködik jelenleg a romániai sajtó?

Még az ActiveWatch elnökeként részt vettem tavaly egy nemzetközi felmérésben, amely négy országban, Románia mellett Csehországban, Magyarországon és Szlovákiában vizsgálta minőségi módszerekkel a médiarendszer jellemzőit és az elmúlt három évben bekövetkezett változások-

Mircea Toma újságíró

kat. Az egyik következtetés az volt, hogy Európának ebben a térségében a média rendkívüli gazdasági nehézségekkel küszködik, elsősorban az a része, amelyik piaci alapokon próbál működni. A másik következtetés az volt, hogy a politika egyértelműen rátelepedett a médiapiacra a régióban, nőtt a politikai befektetők szerepe és az állam piactorzító hatása. Ez a jelenség Romániában is megfigyelhető, de elsősorban Magyarországra érvényes. Az újságírók ebben a térségben ki vannak szolgáltatva a munkaadójuknak, akik így könnyen visszaélhetnek a pozíciójukkal. Sok sajtópiaci szereplő az olvasói bevételek felé fordult, a régió több országában növekszik is a médiafogyasztók fizetési hajlandósága, de egyre erősebb a verseny ezekért a bevételekért. Nálunk, Romániában a független média fejlődését nehezíti az alacsony fizetési hajlandóság. Az emberek továbbra sem áldoznak pénzt médiatartalmakra. Ugyanakkor szintén nálunk jelentkezett elsősorban egy sajátos jelenség: az állam kísérlete a sajtó lekenyerezésére. Emlékeztet, hogy a kormány létrehozott egy sokmillió lejes alapot a világjárványról szóló tájékoztatási kampányra. Ebből a hazai sajtótermékek jelentés hányada részesült.

Ezek az összegek a pandémia miatt is anyagi gondokkal küszködő sajtótermékek számára sok esetben a túlélést jelentették. Miért problematikus ez a hirdetési pénz?

Azzal egyetérttek, hogy ezeknek a hirdetési pénzeknek jótékony hatásuk is volt. A kormány a tájékoztatási kampány álcája alatt voltaképp segítséget nyújtott a médianak. A gond ezeknek a támogatásoknak a hatásával van. A kormánykritikus lapok hangneme megszelídült. Nem azt állítom, hogy a hirdetési pénzek megpályázásának ez a feltétele volt, hanem azt, hogy megjelent az öncenzúra a támogatott sajtótermékeknél. Ez egészen világosan tetten érhető.

Emlegette a romániai médiafogyasztók alacsony fizetési hajlandóságát. Ez nem függ össze a sajtóba vetett bizalom szinte összeomlás méretű zuhanásával? Egy év eleji CURS-felmérés szerint a romániaiak mindössze 29 százaléka bízik a hazai médiában.

Valóban, a pandémia kezdete óta szinte tapintható a bizalomvesztés a hazai sajtóban. Ennek elsősorban az az oka, hogy a lakosság igen jelentős részét „megfertőzték” a közösségi médiában, a különféle digitális platformokon terjedő hamis információk. Nem azt állítom, hogy nincsenek félretájékoztató „hagyományos” sajtótermékek is, de összességében a hazai média korrektül látja el információkkal a médiafogyasztókat a járványról vagy az oltáskampányról. Csakhogy a lakosság könnyebben elhiszi azt, amit a Facebookon olvas. Még könnyebben, ha a különféle összeesküvés-elméleteket viszontlátja valamelyik hírtelevízióban.

A CNA-t korábban számos kritika érte amiatt, hogy nem bünteti kellő szigorral a pandémiával kapcsolatos álhíreket közlő tévéket. Az utóbbi hónapokban mintha határozottabban lépett volna fel az intézmény a fake-news-jelenséggel szemben. Jól érzelélem?

Valóban sokat változott az intézmény ezen a téren, amióta a CNA tagja lettem. Néhány napja végeztem egy „minifelmérést”: összeadtam a testületbe való beválasztásom előtti fél évben kiszabott bírságokat és a beválasztásom utáni fél évben kiszabottakat. Az utóbbiak összege a duplája az előzőek összegénél. Vagyis a szankciók összege megkétszereződött, elérte a közel egymillió lejt. Nem kérkedni akarok, de ennek a látványos változásnak a hátterében az is áll, hogy jómagam minden alkalommal a korábbi bírságok kétszeresének a kiszabását javasoltam a járványról félretájékoztató televíziókra. Nyilván a CNA-s kollégák nem

mindig fogadták el a javaslataimat, de jelentősen megnőtt a szankciók összege. Történt még egy fontos változás az intézményben. Korábban, 2020-ban a CNA nem tett különbséget a vírustagadó nézetek terjesztése és más jellegű kihágások között, utána azonban már a többi kihágásnál súlyosabban büntette a járvánnyal kapcsolatos félretájékoztatást. De a szankciók növelésénél sokkal hatékonyabbnak bizonyult a CNA székhelyén tartott tavaly szeptemberi találkozó, amelyre meghívtuk az oltáskampányt koordináló Valeriu Gheorghiu katonaozrost és a fontosabb televíziók vezetőit. A beszélgetés után olyan csatornák is változtattak a járvánnyal kapcsolatos lappolitikájukon, amelyekről soha nem gondoltam volna, hogy megteszik. A România TV például egyik napról a másikra megváltozott, azóta sokkal felelősebben tájékoztat járványról.

A Riporterek határok nélkül 2021-es sajtószabadság-ranglistáján Románia a 48-ik, akárcsak 2020-ban. Ez azt jelenti, hogy tavaly nem történt változás ezen a téren az országban?

A 48-ik hely megőrzését úgy kell értelmezni, hogy Romániában a sajtószabadság helyzete

nem egy független mérce szerint, hanem a rangsor első helyén álló országhoz képest nem romlott. Vagyis, ha a lista élén álló Norvégiában visszalépés történt ezen a téren 2020-hoz képest, akkor nyilvánvalóan Romániában is visszalépés történt. Tavaly több alkalommal is veszélybe került a sajtószabadság Romániában, például akkor, amikor a kormány több portál bezárásáról döntött, arra hivatkozva, hogy álhíreket terjeszt a koronavírus elleni oltásról. Rendkívül veszélyes, ha a hatalom akarja eldönteni, melyik lap hazudik és melyik nem. Az ActiveWatch tiltakozott is ez ellen. Rámutatott arra, hogy a portálok bezárása helyett a kormánynak hatékonyabban kellene tájékoztatnia az oltásról, hogy az emberek ne dőlhessenek be az álhíreknek. Mindenesetre azt nem állíthatom, hogy Romániában látványosan romlott volna tavaly a sajtószabadság helyzete, a környező országokban azonban igen. A Riporterek határok nélkül szervezet ranglistáján Magyarország például három pozíciót veszítve a 89-ikről a 92-ik helyre csúszott. De Magyarország már évek óta a lejtőn van ebből a szempontból.

CSEKE PÉTER TAMÁS

42

Kormányos László KEGYELET ÉS DIPLOMÁCIA

Középkori uralkodóink utazásai Váradra Szent Lászlótól II. Ulászlóig. A Nagyvárad krónikája szerzőjének új műve már a könyvesboltokban. A kötet kedvezményes áron megrendelhető online áruházunkban, a holnap.ro oldalon.

Próbanapló a húszéves Nagyvárad Táncegyüttesről

2002 februárjában, a Nagyvárad Állami Filharmónia Crişana Néptáncegyüttesének tagozataként hozták létre Partium első és mindmáig egyetlen hivatásos néptáncegyüttesét. A NAGYVÁRAD TÁNCEGYÜTTES az elmúlt két évtized alatt számos előadással, turnéval, fesztiválszerepléssel bizonyította létjogosultságát, és kettős – a népi és kortárstánc felé egyaránt irányuló – művészi érdeklődésével kivívta a Kárpát-medencei magyar táncművészeti intézmények figyelmét. A Nagyvárad Táncegyüttes 2022. február 12-13. között ünnepelte fennállásának huszadik évfordulóját, amelynek előkészületeiről az alábbi naplóbejegyzésekben számolok be.

[előhangok]

Az elmúlt három év a jubileumok időszaka volt a nagyváradai előadóművészeti intézmények számára: 2020-ban a nagyváradai művészi bábjátás fennállásának hetvenedik, 2021-ben a nagyváradai kőszínház építésének százhuszadik, 2022-ben pedig a Nagyvárad Táncegyüttes alapításának huszadik évfordulójának ünneplésére készült a Szigligeti Színház. A színházi ünneplések alkalmával mindig felmerül bennem, miért fontos ünnepelni, hiszen egy ilyesfajta nosztalgia meglehetősen távol áll a műfaj lényegétől: a jelenidejűségtől. Van-e helye a nosztalgiának az itt és mostban létező alkotások, alkotók és közönség számára –

vagy pusztán a szükség-, hogy ne mondjam, kényyszerűség diktálja számunkra ezt, amelyet legfeljebb a színháztörténeti érdeklődés legitimál? Kérdésemre az elmúlt időszak tapasztalatai adnak választ: a pandémiában, és ezzel párhuzamosan a Bihar megyei kulturális élet ellen irányuló offenzívában, ezek az alkalmak lehetőséget teremtettek arra, hogy hangsúlyozzuk: itt vagyunk. Ha ezeket a jubileumokat nem önmagukban, hanem társadalmi kontextusukban vizsgáljuk, arra juthatunk, hogy ezek fontos szerepet játszanak identitásunk megerősítésében – erre pedig mind a közösségnek, mind pedig az alkotóknak szükségük volt és van.

[felkérés]

Az évfordulók fontos mozzanata a múltidézés, az emlékek rendszerezése. Egy hozzám hasonló, élénk színháztörténeti érdeklődéssel rendelkező személy számára a jubileum fontos ürügyet

Kultúra 43

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE drámaíró, Nagyváradon született 1993-ban. A BBTE-n diplomázott, jelenleg a Szigligeti Színház kommunikációs felelőse. Kötete: *Első felvonás* (drámák), Várad folyóirat, 2020.

szolgáltathat ahhoz, hogy az archívumok mélyére ássa magát és elmélázzon a múlt tárgyi emlékei felett. Éppen ezért, amikor megkaptam a felkérést a Nagyvárad Táncegyüttes jubileumi kiadványának megszerkesztésére, izgatottan vettem bele magam a munkába – anélkül, hogy tisztában lettem volna a feladat, a munka mennyiségével.

[kutatómunka]

Már az elején tisztában voltunk azzal, hogy nem monografikus, szövegközpontú munkát szeretnénk, hanem hagyni, hogy az előadásokról készített képek, a kimerevített pillanatok beszéljenek. Ehhez számba kellett venni a Nagyvárad Táncegyüttes Szigligeti Színházban található archívumát. Ebben a munkában, mint mindig, Várad Boglárka, a színház levéltárosa igazi part-

ner volt – azt hiszem, ritkán ejtünk szót arról, hogy Nagyváradon kivételes helyzetben van a színház-történész, hiszen egy rendszerezett, jól dokumentált művészeti archívummal rendelkezik a színház, amely ritkaság az erdélyi magyar előadóművészeti intézmények között. A levéltári kutatói munka során azonban szembesülnünk kellett azzal, hogy a táncszínház, mint az előadóművészetek általában, a pillanatnak, a jelennek szól; s habár húsz év nem tűnik nagy időnek, mégis, két évtized távlatából az emberi emlékezet elhalványodik. A gyűjteményezésnek az a célja, hogy ezt az emlékezetet ébren tartsa, hogy a tevékenységek lenyomatait rendszerbe helyezze és hozzáférhetővé tegye az utókor számára. A jubileumi album szerkesztése legnagyobb eredményének azt tartom, hogy a kutatói és szerkesztői munka nyomán a Nagyvárad Táncgyűttes hivatásosodása történeti kutatásának adtunk keretet: az, ahogyan évadról évadra egyre több az együttes tárgyi emléke, nemcsak a tevékenység gazdagodását mutatja, hanem azt is, hogy a társulat egyre reflektáltabban gondolkodik saját magáról, közönségéről és társadalmi missziójáról egyaránt. Ez a 2011-es évtől válik igazán nyilvánvalóvá, amikor a Nagyvárad Táncgyűttes az újonnan alakuló Szigligeti Színház tagozatává minősül át. Az utóbi tíz évben szemmel láthatóan stabil intézményi háttere van a tánc- és mozgásszínháznak Nagyváradon – ez pedig végeredményben Partium egyetlen hivatásos táncgyűttesének sikerét is megalapozza.

A kötetben nem vállalkoztunk arra, hogy ezeknek a sikereknek a színház-történeti jelentőségét vizsgáljuk, de meggyőződésünk volt, hogy az album alapját képezheti majd az olyan munkáknak is, amelyek tágabb, társadalmi, kulturális

kontextusban kutatják az együttes előadásait és azok befogadástörténetét.

A kutatómunkának van egy másik, nem kevésbé fontos hozadéka: a társulat legrégebbi (alapító) tagjaitól további tárgyi emlékeket – elsősorban fotókat, illetve a levéltárból hiányzó plakátokat, szórólapokat – gyűjtöttünk, ezáltal a levéltári anyagokat is sikerült kiegészíteni.

[történetek]

A kötet szerkesztése, illetve a jubileum előkészítése közben sok történettel találkoztam, amelyek mintegy a társulat „hőskorát” idézik. Kiteszek egy fényképet az együttes közösségimédia-oldalára, és rögtön elbeszélések sora jelenik meg alatta, például: „Egyik legemlékezetesebb előadás. Álmosdon léptünk fel, 30 perces folklór műsorral. Vasárnap, nyár, 40 fok árnyékban, szabad téren tákolt színpad. Egy nagy piros tűzoltóautónak táncolunk. A nézők 200m távolságból, a fák árnyékából tapsoltak. Szétvertük a színpadot. Minden dobantásnál egyre nagyobb lett a rés”. Aztán Szabó Enikő-Ágnes, a társulat jelenlegi művészeti vezetője is mesél: „2009-ben jöttem az együtteshez. Akkor azért már egy kialakult csapat volt, jó hangulatú munkákra, jó hangulatú turnéokra emlékszem. Mindenkiben benne volt a tanulási vágy, igény. Amikor érkeztem, már főállású táncosok voltak az együttesnél, korábban azonban ez egy mellékállás volt, ám annak ellenére, hogy nem tudtak napi nyolc órát csak ezzel foglalkozni, mégis megvolt az a lendület és akarat, hogy egész estés műsorokat hozzanak létre”.

[társulat]

Amikor arról kérdezem, a társulat számára miért fontos az évfordulót megünnepelni, Ágnes

Felvételeink
a február 12-i
jubileumi táncgálán
készültek

így válaszol: „össze tudja kötni az együttesben a több generációt, mert most már elég nagy generációs különbségek vannak a tagok közt. Az újak talán ezáltal többet megtudnak az együttes múltjáról, ez segít, hogy több kapcsolódási pont legyen köztük”.

[album]

Az utolsó pillanatban is csiszoljuk az albumot, s mégis tudjuk, nem lesz teljes, mert nem lehet teljes. Izgatottan vesszük kézbe az első példányokat, reprezentatív kiadvány született, amely 180 oldalba foglalja össze, hogy kicsoda az a Nagyvárad Táncegyüttes és főleg – hol helyezkedik el a magyar táncos világban?

[gála]

Az évforduló első napján gálaestre hívták a táncegyüttes közreműködőit, barátait, partnereit és a közönséget. A Novák Eszter rendező, a Szigligeti Társulat művészeti vezetője által szerkesztett előadásban a társulat jelenlegi tagjai, a NTE egykori táncosaival és zenészeivel kiegészülve az elmúlt két évtized emblematikus produkcióinak jeleneteit, koreográfiáit elevenítették fel – köztük a *Határtalan Partium* című folklórelőadást, a Juronics Tamás által koreografált *Világcirкусz* című előadást, illetve a társulat életében mérföldkönek számító *Nagyvárosi bújdosók* című produkciót; ez utóbbit Novák Péter előadóművész, az előadás rendezője

zenei kíséretében. Az egyes jelenetek között beszédek hangzanak el: először Czvikker Katalin, a színház főigazgatója lép színre, méltatja az elmúlt húsz év tevékenységét és bejelentést tesz – a Nagyvárad Táncegyüttes 2022 márciusában a Dubaji Világkiállításon lép fel Románia pavilonjában. Ez után Szabó Enikő-Agnes mond köszöntőt: „Ha körülnézünk a nézőtéren, vagy kitekintek a kulisszába, rengeteg ismerős arcot látok, akik valamilyen módon részesei voltak az együttes életének. Az elmúlt napokban mintha újraéltem volna azt az időt, amit a Nagyvárad Táncegyüttesnél töltöttem: e néhány napban tizenhárom év élményei, tapasztalatai, emlékei sűrűsödtek össze. Nehéz lenne tehát objektív, mérlegelő, racionális nézőpontból közelítenem ehhez a húsz évhez. Hiszen mi mindannyian valamilyen nagyon személyes emléket őrzünk a Nagyvárad Táncegyüttesről: a kezdeti nehézségek és az első sikerek emlékét, az összetartozás, az alkotói szabadság élményét, vagy akár kedvenc előadásaink belénk égett jeleneteit”. Végül Szalay Tamás, a Magyar Táncművészek Szövetsége ügyvezető titkára tolmácsolja a magyarországi partnertintézmények köszöntését, kiemelve a társulat tenni akarását, fejlődőképességét. A jubileumot koncert zárja.

Itt a vége a próbanaplónak.

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE

Praznovszky Mihály

Petőfi-jelek a Mikszáth-életműben

„Nyarat évente csak egyet ad az isten. Petőfit egyet ezer évre adott” (Mikszáth Petőfiről)

A selmecebányai evangélikus líceum irodalmi körének 1865. szeptember 23-i ülésén az akkor nyolcadik évfolyamos Mikszáth Kálmán is fellépett. Felolvasta *Petőfi sírja* című versét. Ekkoriban több művével is szerepelt itt, ezek közül szinte mindegyik megtalálható, kivéve ezt. Egy diáktársa jóvoltából csak a vers bírálatát ismerjük. E szerint: „...mind az eszme, mind a kivitel egészen megfelel céljának s a mű ezen fény oldala könnyen felejteti el velünk azon csekély hibát, mely imitt amott az ütem dallamossága hiányában áll.”

Bosszantó a veszteség, mert ez lenne az első jele Mikszáth Petőfi-vonzalmának, amelynek kialakulásában az addig olvasott Petőfi verseken kívül egyértelműen a helyszínt, Selmecebányát jelölhetjük meg. Sőt, magát a Líceumot, amelynek

Mikszáthról még nincs márvány emlékjel a falon, így a neki szánt koszorúkat akrobatikus mutatványok közepette kell egy magas ablakrácsra felfüggeszteni.

Igazi mikszáthi szituáció ez, hiszen a diákról sok anekdota maradt fenn, amelyek csínytevéseiről számolnak be. Ezt tanúsítja *Tavaszi rügyek* (1887) című elbeszélése is, amelynek történései mögött saját emlékeit is kell éreznünk.

Am ezt megelőzően igen erősen megjelenik a Petőfi emlék a műveiben, hiszen a sikert elindító *Tót atyafiak* (1882) kötetbeli első elbeszélés (Az *aranykisasszony*) szintén Selmecebányán játszódik s a főszereplők a selmeci diák Petőfit idézik fel maguk előtt. Ráadásul a megvénült Csutkás tanár úr még tanította is Petőfit.

Tehát ezt a várost és ezt az iskolát kell Mikszáth Petőfi vonzalmának eredőjeként kezelnünk. Egészen biztos addigra már több verset olvashatott a költőtől. Erre meg is volt a lehetősége, hiszen elképzelhetetlen, hogy a két hazafias szellemű gimnázium könyvtáraiban ne lettek volna Petőfi kiadások. Kezébe vehette az 1858-as *Újabb költemények* példányát, vagy a szintén diákévei alatt megjelent *Összes költeményeket* (1862). Ráadásul maga is próbálkozott versírással, ennek szellemi és szakmai megalapozottságát a Petőfi versek jelenthették.

Elsődlegesen az iskolai órák lehettek rá hatással, ezekben biztosan szó esett Petőfiről. 1855-56-ban az ötödikesek magyar irodalomból ezt tanulták: „Próza és költői irálypéldányok olvasása, fejtegetése és emlékelése, úgyszintén elszavalása. A magyar nemzeti irodalom Toldy szerint. Irálygyakorlatok.” (Az iskola előfizetett Arany *Koszorújára* is.)

Az még biztosabb, hogy mint mindenki a hazában, maga is ismerte a Petőfi eltűnés rejtélyét. Hajdani selmeci diákként őrizte Petőfi itteni életének legendáriumát, idézte is írásaiban, s természetesen rosszul, úgy, ahogy akkor az már rögzült a város lakóiban. (Egy kicsit gazdagította azokat a

46 Kultúra

PRAZNOVSZKY MIHÁLY (1946) Nógrádban született, most éppen Pannóniában él. A táj és az irodalom nagy szerelmese. Meg Madáché, Mikszáthé. Legutóbbi kötete: *Mikszáthtal a Felvidéken* (2020).

1838-1839-ben Petőfi maga is növendéke volt, s egykori ottlétével olyan érzelmi hagyományt hagyott hátra a bányászvárosban, amely alól Mikszáth sem vonhatta ki magát.

Mikszáth itt fejezte be tanulmányait, hiszen első középiskolája a rimaszombati Ev. Prot. Gimnázium csak hat osztályos volt, a két záró évet máshol kellett teljesítenie. Mikszáth meg is tette (igaz, három év alatt). Végzése évében, 1866-ban, már meglévő írói ambíciója mellett magával hozza a kultikussá váló Petőfi élményét is.

Ezt az érzelmi többletet átélheti a mai magyar olvasó is, hiszen áll az iskola épülete (e sorok írásakor még mindig felújítatlan állapotban), s a falán ott az emléktábla, megörökítve Petőfi diákkorát.

Mikszáth Kálmán
1887-ben. Fotó:
Ellinger Ede
(Mikszáth Kálmán
összes fényképe,
válogatott
ábrázolások.
Budapest, PIM,
2010)

maga módján.) E legendák nem életrajzi hitelességükről híresek, nem is az a szerepük, hanem élményt, érzelmet, kötődést jelentenek egy személyhez, egy helyhez.

Így van ez annak a tanárnak az emlékével is, aki minden idők nagy megrökönyödésére megbuktatta Petőfit magyar irodalomból. S akinek hűgába a siheder költő oly mélyen szerelmes lett. Csak hát Mikszáth, s a többiek meséjével ellentétben az igazság az, hogy Suhajda Lajos tanár, akit ő is emleget, s aki őt tanította ugyan, de nem taníthatta Petőfit magyar nyelv és irodalomra, így nem is buktathatta meg. Mivel egy évvel Petőfi selmeci távozása után érkezett a gimnáziumba, továbbá a húga sem utasíthatta el a szerelmes ifjút, mivel nem volt húga. A buktató tanárt amúgy Lichard Dánielnek hívták, Mikszáth idejében már nem az iskola tanára, és történelemből buktatta el Petőfit sok diákkal együtt. Ahogy szokták mondani: a többi stimmel.

Egyébként is, a legendák további ismérése, hogy a tudomány legpontosabb, forrásokkal alátámasztott bizonyítása sem tud változtatni azokon. Nyugodtak lehetünk: a Petőfi legenda ma is élhet Selmecen, ha él még arra magyar ember.

Ismételtem, nem kell Mikszáth selmeci emlékeiben és ezek alapján megfogalmazott írásaiban filológiai pontosságot keresni, „csak” életre szóló Petőfi élményt, amelynek hatását mindvégig felfedezhetjük az életműben. Ez a vonzódás abban is felismerhető, hogy a költő neve gyakorta feltűnik műveiben, hacsak egy-egy említés erejéig. Mondhatjuk, Mikszáth számára Petőfi állandósult korjelenség is, egyfajta viszonyítási lehetőség. Másként szólva: a közösségben meglévő, élő hagyomány, emlék, s elsősorban élmény, amely az

életmű valamely pillanatában feltűnik. Akár még egy emlékkönyvi bejegyzésben is.

Hiszen az ifjúkorában megjelent, szinte hisztérikus „Petőfi Szibériában” motívumot maga is átélte, ám úgy, mint az elutasítók egyike. („Miért nem hagyják pihenni a szegény Petőfi urat? Minek rontják el azt a szép mítoszt, hogy eltűnt, ki tudja hova, ki tudja mikor...” mondatja egy helyütt a hősével.) Nagyon jól tudta, hogy Manasses Dávid nagy port felvert kitalációja álhír, hamis forrásokon alapul s csak kihasználja azt a nemzeti érzelmet, amely szerint Petőfi nem halhatott meg, legfeljebb eltűnt, de valahol, valamikor visszatér. (Ahogy a költők szoktak...). Sikertelen pályakezdő pesti éveiben, amikor rövid életű lapokat szerkesztett, vagy írt tele egymaga (minden forint jól jött), kigúnyolja az ebben hívó olvasókat, és még azt is megteszi, hogy megszólaltatja magát Petőfit, aki levelet írt neki Szibériából. Talán nem is volt meglepve, voltak olvasók, akik elhitték.

A másik nagy, személyes Petőfi élménye ekkor az 1882-es szoborállítás, az első a fővárosban, s amely mögött érzi a másodlagos akaratot, azt a politikai szándékot, amely már ekkor a költőt saját akaratának érvényesítésére használta fel. Az ekkor megfogalmazott kiábrándultsága, a Petőfikép, s vele a negyvennyolcasság kiüresedése és háttérbe szorulása keserű mondatokat írat le vele, amelyek évtizedek múltán eljutnak oda, hogy ő is megfogalmazza a válaszát arra kérdésre: mi lenne Petőfi, ha élne?

Mi más, mint parlamenti képviselő, írja Mikszáth, maga mellé képzelve az ülésterembe a költőt, aki mint ő is, tisztán látná és élné át a magyar politika kiüresedését, amelynek tragikus

végkifejleményét Mikszáth évtizedekkel előre megérezte.

Diákkori emlékek, a Petőfi-kultusz jelenségei mellett Mikszáthot „irodalomtörténészt” is láthatjuk. Máig nem tudni, honnan szerezte azt a Petőfi kéziratot (talán Kerényi Ferenc nagyon várt Petőfi kritikai kiadásának utolsó, posztumusz kötetéből kiderül), amelyet 1883-ban közreadott abból az alkalomból, hogy megjelent a legújabb Petőfi összes elegáns díszkiadásban. Hiányos ez is, mint a többi, írja Mikszáth, s igazolásként közreadja a nála lévő, kimaradt verset. A közlés több ponton is hibás, mutatva, hogy rosszul olvasta a kéziratot, vagy a filológiai pontosság sem tartozott érényei közé. S hogy lássuk, milyen az eredeti vers, ide kell iktatnunk, nehogy a mai olvasó e kötetet olvasva a Mikszáth tálalta verset tekintse hitelesnek.

ÚJÉV NAPJÁN, 1849

Megérte ezt az évet is,
Megérte a magyar haza:
A vészes égen elborult,
De nem esett le csillaga.
Meg van vagdalva, vérzik a kezünk,
De azért még elbírja fegyverünk,
S amerre vág
Ott hagyja fájó vérnyomát.

Ott hagyja fájó vérnyomát,
Haramjacsorda, képeden!
Hogy majd az ítéletnapon
E bélyeg vádolód legyen,
Vádolód az isten színe előtt,
És gyújtsa rettentő haragra őt,
Te ellened,
Ki ránk veszett fogad fened!

De mi az ítélet nekünk?
Ha lesz is az, sokára lesz!
És ami több, és ami fő:
Az isten könyörületes.
Még majd kegyelmet adna nekik ő...
Ne vározzunk; e vérengező
Kutyák felett
Tartsunk magunk ítéletet!

Tartsunk oly véritéletet,
Hogy elborzadjon a világ;
Majd addig szórjuk rájuk a
Szörnyű, halálos nyavalyát,
Amíg hírmondónak marad csak egy,
Ki majd otthon reszketve mondja meg,
Hogy jaj neki,
Ki a magyart nem tiszteli!

Nekünk most az isten kevés,
Mert ő nem eléggé kemény;
Hozzád imádkozom, pokol,
Az új esztendő reggelén:
„Önts szíveinkbe minden dühödöt,
Hogy ne ismerjünk könyörületet,
Mig e gazok
Közül a földön egy mozog!”

Debrecen, 1849. január 1.

Petőfi évváró-évnnyitó verseinek utolsó darabja ez, 1849 januárja első napján írja, amikor a küzdelem éppen tetőfokára hágott, bár érezhető volt, ahogy a hit és a lelkesedés nem pótolhatja a politikusi tisztánlátást és a katonai erőt.

Mikszáthnál olvashatunk a Petőfi–Jókai viszonyról is. Ez is természetes számára, hiszen a gyermek Mikszáth első igazi olvasmányélményei (elfelejtve Tatár Péter ponyvát) Jókaihoz kötik. Egy kései interjúban elmondta, az első könyv, amely megragadta őt, *A janicsárok végnapjai* volt. Ettől kezdve lett Jókai a kedvenc írója. Később Jókai mutatja be őt a magyar olvasóknak, amikor a Petőfi Társaságbeli első könyve megjelenik, aztán együtt ülnek a képviselői padokban, együtt szolgálják Tisza Kálmánt s persze megírja majd Jókai életútját a sikeres életrajzi regényében. A *Jókai Mór élete és kora* egyik fő alakja lesz Petőfi is, ami ugyancsak nyilvánvaló, hiszen a két pápai diák barátsága, irodalmi kapcsolata igaz, hogy alig fél évtizedre terjed ki, de hatásában végéig ott szerepel Jókai életében.

Nem kerülhette ki tehát Mikszáth Petőfi szerepeltetését a nagy alkotásaiban. Ráadásul elkövette azt az irodalmi csibészséget is, hogy a márciusi napok történéseit, benne Petőfi szerepeltetésével 1898-ban megírván, azt majd beemeli az 1904-ben megjelent Jókai életrajzba, szinte változtatás nélkül. Van benne logika (a dupla honorárium mellett), hiszen ennél többet ő sem tudott megfogalmazni Petőfi márciusi szerepéről. (Amely több helyen akkorra már erősen mítosz hangulatú lett.)

Átélté viszont a megváltozott 48-as hagyományt, annak pártpolitikai szerepét és válságát. Többször megfogalmazza: az a kor, amely olyan fényes volt, őszinte és hitteli teli, lassan eltűnik. Nem csak azzal, hogy az élet rendje szerint sorra halnak ki a hajdani résztvevők, hanem úgy is, hogy a politikában jól felhasználható frázissá változott március ik15., a forradalom, s maga Petőfi is. Olyan formális gesztussá vált, amelyről évről évre meg kell emlékezni, egy napig írni, beszélni, koszorúzni,

A selmecebányai evangélikus liceum ma

de már másnap vagy elfelejteni, vagy a saját politikai cselekvési program eszközévé silányítani. Ahogyan írta: „Március tizenötödike! De van is már március 15-ike? A márciusi dolgoknak lejárt a kora. Se márciusi hangulat, se márciusi forradalom.

Ami még megmaradt eddig – az a *márciusi sör*.

Ezt még tisztelik és isszák. Híznak és butulnak tőle az emberek.”

Már 1880-ban a forradalom érzelmét elveszítő rezignációval (pedig nagy 48-as volt a családjuk!) írja: „A csaták lezajlottak, hősök piros vérét a föld felitta, – de azt a fényes panorámát, mely ígérve volt, még mindig valami köd takarja.

A magyartalanság, a hazafiatlanság, és a korrupció lehelete, mely elborít völgyet, bércet, mezőt.”

Mikszáth utolsó írásainak egyike is Petőfihez kötődik. A századforduló után egyre határozottabb elképzelés formálódott meg a Petőfi relikviák összegyűjtésére, múzeum létrehozására. A lassú megvalósítás felgyorsítása érdekében javasolta Herczeg Ferenc, hogy a munkálatokkal a magyar asszonyokat bízzák meg, nekik minden sikerül. (Bizonyára az úri nők szociális akcióira gondolt.) Így is történt, létrejött a Petőfi-ház Hölgybizottsága, (köztük van Mikszáth felesége is), amelynek szervezésében számos programot tartottak s ezek bevételét a ház létrehozására fordították. 1908-ban a hölgyek egy Petőfi almanach kiadását is javasolták, amelyhez szerzőnek felkérték az író is. Mikszáth nem írta meg a tőle várt anyagot, amely a Petőfi és Selmecebánya témakört idézte volna meg. 1909 januárjában súlyosan megbetegedett, arról a korabeli napilapok is folyamatosan és részletesen beszámoltak. (Korábban közölték,

hogyan a szerzők között ott lesz Mikszáth is.) Amikor a díszes kiállítású kötet megjelent, (1909 március 16.), Mikszáth szellemes írásában mutatja be az olvasóközönségnek, egyfajta karcolatba illesztett recenzióként.

A csaknem 500 oldalas almanach rendkívül vegyes. Ír bele Apponyi Albert csakúgy, mint Riedl Frigyes, Tolnai Vilmos és Szabolcska Mihály, Gárdonyi Géza és Herczeg Ferenc. A többség a dilettánsoké, a konzervatív szemléleté, korszerű Petőfi-képről szó sem lehetett. Eleve pénzt szerző kiadványként gondoltak rá, forgalomba nem is került. Hol van már Petőfi szabadságképe, a forradalmár költő, a magyar nők szervezete gondosan ügyelt, hogy egy könnyen elfogadható képet adjon. Mikszáth nem sokat vesztett azzal, hogy nem készült el szöveggel, mi viszont annál többet.

A selmecebányai iskolával indult Petőfi élménye 1865-ben, és 1910-ben, a nagy irodalmi ünnep idején ugyancsak Selmecebányával zárul le. Május 16-án tartották Mikszáth írói jubileumát, erre az alkalomra az országból özönlöttek a táviratok, levelek, díszlevelek, ajándékok az íróhoz. Április végén a selmecebányai líceum Petőfi-köre is küldött egy üdvözlő táviratot, amelyben együtt említi Petőfit és Mikszáthot: „Azon Önképzőkör, melynek tagjai közül került ki egykor a legnagyobb magyar lírikus, örömmel és büszkén vallja a legnagyobb magyar humoristát magáénak, kinek ünnepli negyven éves írói jubileumát.”

Fennmaradt válaszának töredéke, alighanem már nem volt ideje a végleges szöveget megfogalmazni. „A selmecebányai Petőfi Kör szíves üdvözlete és értesítése, hogy ott ahol hajdan Petőfi bontogatta első szárnyait s ahol az én zsenyéim is elhangzottak egykor, most negyven éves írói évfordulómat ünnepelték”.

Ennél is fontosabb emlék lehetett számára a középiskola, hiszen az írói pályának szándékát itt kapta. Egy másik, szintén töredékben maradt levél több éve halott tanárának, az Önképzőkör elnökének, Scholz Vilmosnak címezte: „Tudom, hogy ön nem kapja meg ezt a levelet, mert Ön meghalt és mintegy húsz éve porladozik már a selmeci földben, ahol az ön szíve arannyá fog változni és kibányásztatik egy napon, de nem is az ön testéhez van adressálva ez a levél, a lelkéhez szól, senki másához nem is szólhat, az ön lelke pedig ott él azokban, akik az Ön dolgait folytatják a selmeci Petőfi körben, ahol Petrovics Sándor bontogatta ki szárnyait s ahol az első ingadozó lépéseket tettem én is a Parnasszus felé.”

„Több dolgok vannak...”

Színházigazgatókat párosával kérdezgetni járvány idején – lapozok vissza a *Trialóg* rovat első írásához, hogy ellenőrizsem az eredeti célkitűzést. Egyértelműnek tűnik, pedig a kényelmes keretek közül kilépve van értelme feltenni a kérdést: no de mi az, hogy színház, és mit csinál egy igazgató? Kolozsvári beszélgetőtársaim **IMECS-MAGDÓ LEVENTE**, a Városterem Projekt társalapítója és **KÖLLŐ CSONGOR**, a Shoshin Színházi Egyesület társigazgatója. Az interjúkat, szokás szerint, külön-külön rögzítettem.

Imecs-Magdó Leventét először a 2010-es indulásról, az alapítók kezdeti motivációiról kérdeztem: „Mivel nem akartuk valamivel szemben meghatározni magunkat, ezért megfogalmaztunk

Trialóg

TASNÁDI-SÁHY PÉTER (Budapest, 1981) író, újságíró, rendező. Nagyváradon él.

célkitűzéseket – a színház aktuális társadalmi problémákra kell reflektáljon kortárs, sőt improvizatív szövegeken keresztül, nem a megszokott hierarchiában – de ennyi év távlatából kimondható, pusztán nem akartunk olyan színházat csinálni, mint amelyet addig tapasztaltunk. Azt láttuk, hogy a kőszínházban a színésznek végrehajtó szerep jut, senki sem kíváncsi arra, hogy ki ő és mit akar ebben a folyamatban. Természetesen az intézményrendszeren belül is szülehetnek és születnek csodás előadások, és azt sem állítom, hogy nekünk bezzeg sikerült, de az igény, hogy alkotói legyünk az előadásnak, több szerepkörben kipróbáljuk magunkat, folyamatosan élt, él bennünk. Mi a várótermet a névadáskor valamiféle cél és kötöttség nélküli, reflexióra alkalmas tranzitzonaként értelmeztük, eszünkbe sem jutott, hogy bárkinek is átmeneti, kellemetlen hely juthat eszébe. Nagyon megsértődtünk, amikor az elején egy

Imecs-Magdó Levente

Köllő Csongor

újságíró megkérdezte, valamiféle kispadnak szánjuk-e a projektet. Nem annak szántuk, erre talán bizonyíték, hogy az alapító tagok közül senki sem lépett ki, pedig eltelt tizenkét év.”

A 2014-ben alapított Shoshin Színházi Egyesület esetében viszont a misszió, a határozott színházkép már a névválasztáson is meglátszik, mint Köllő Csongor magyarázatából kitűnik, igen komplex, átgondolt színházképet kódol:

„Shoshin – a zen buddhizmusból kölcsönzött fogalom, azt jelenti, a kezdő elméje. A névvel is jelezni akartuk a nyitottságot, amivel a szakmánkhöz próbálunk közelíteni. Nem akartunk valamiféle magán repertoárszínházzá válni, a produkciók mellett legalább annyira fontos, hogy magunknak és másoknak is lehetőséget biztosítsunk a tanu-

lásra. A workshopok esetében egyértelműen a pszichofizikai, pszichoszomatikus folyamatokra helyeződik a hangsúly, illetve helyet kapnak olyan technikák is, amik nem csak a szakma, hanem szélesebb rétegek számára is érdekesek lehetnek, mint például a Gurdjieff mozgások vagy a Feldenkrais-módszer. A fent említett nyitottságnak van szociális vetülete is, hiszen szeretnénk olyan események, kezdeményezések cselekvő részesei lenni, amelyek kommunikálni próbálnak a színházi gondolattól jelenleg elszigetelt közösségekkel, rétegekkel. Talán ez utóbbi vetület az, ami az évek folyamán egyre fontosabbá vált számunkra. Szemléletmódunkból az is következik, hogy a színházat nem csak a róla elnevezett épületben tudjuk elképzelni, szívesen kísérletezünk nyilvános terekkel, mint ahogy a játszók, illetve nézők szerepének újraértelmezésében is érdekeltek vagyunk.”

Mivel Köllő Csongor a BBTE Magyar Színházi Intézetének tanára, felesége Györgyjakab Enikő, a Shoshin társalapítója pedig a tanítás mellett a Kolozsvári Állami Magyar Színház színésze, joggal merül fel, hogy szakmán belül milyen reakciókat vált ki ez a fősodortól – legalábbis Erdélyben – markánsan különböző színházkép.

„A szakma egy része számára az, amiről beszélni próbálunk, nem számít színháznak, tehát nem is érzik, hogy reagálniuk kéne. Pedig a világ egy részén azok az idők már lejártak, amikor a közpénzből fenntartott intézmény kizárólag előadásokat gyárt valamiféle esztétika mentén. Nagyon fontos szegmens ez is, egyértelműen szükség van rá, de a színház nem korlátozódhat ennyire. A társadalom jelentős részének nincs igénye vagy lehetősége jegyet venni a Sirályra. A színházcsinálóknak felelőssége kéne legyen, hogy a

Fotó: Tóth Helga

Az emberek mindenfélét mondanak, már a ZIZ-ben. Imecs-Magdó Levente és Veres Orsolya

társadalom minél szélesebb rétegeivel kezdeményezzenek párbeszédet, ez mégiscsak egy közösségi műfaj. Meg kell találni a módját, hogy kapcsolatot építsünk a leszakadó rétegekkel. Van Európának olyan tája, ahol ez a gondolat az intézményrendszerben is megjelent, elég csak a Milo Rau-ék féle genti manifesztumra gondolni a jövő városi színházáról. Mi sajnós ettől még távol vagyunk. Egy olyan, magát egyetemi központnak, kulturális fellegrárnak nevező városban, mint amilyen Kolozsvár, lehetetlen, hogy kizárólag egy román és egy magyar állami fenntartású intézmény képviselje a színházi kultúrát, ne legyen alternatíva. Szükség lenne arra, hogy legyen 10-12 másik hajtás. Sajnos a helyi politikum nem érzi érdekeltnek magát, hiszen nincs benne annyi pénz, mint a nagy intézményekben, nagy fesztiválokban. A politikum felé sincs legitimitásunk, nem értik, hogy kik vagyunk, mit akarunk, miért kéne pénzt adniuk nekünk. Ennek is köszönhető, hogy az elmúlt két év országos szinten is megtizedelte a miénkhez hasonló kezdeményezéseket.”

A kőszínházak esetében az, hogy hol, jellemzően nem kérdés, hiszen az intézmény saját infrastruktúrával, játszó- és próbahelyekkel bír, a függetleneknek viszont mindezekért meg kell küzdeni. A Váróterem nemrégiben beköltözött a Shoshinosok és másik három kulturális egyesület mellé a ZIZ művészeti és közösségi térbe, miután évekig fejlesztett saját terükből, a ZUG-ból el kellett jönniük.

„Az Ecsetgyárban voltunk két évig, aztán mentünk a Tranzit Házba, majd behúzódtunk egy nagyon rossz állapotban lévő, kvázi foglalt házba. Szóval az évek alatt megfogalmazódott bennünk, hogy szükség van egy helyre, ahol otthon lehetünk. A ZUG-nak helyet adó épületre véletlenül bukkantunk, az utcán sétálva láttuk a telefonszá-

Fotó: Berthlendi Tamás

Varjú Karcsi még a ZUG-ban. Varga Hunor József és Veres Orsolya.

mot, hogy kiadó. Régi ipariális tér volt, számunkra megfelelő mérettel, adottságokkal. A tulajdonos befektetési céllal vette az ingatlant, csak ki akarta várni a megfelelő időpontot a fejlesztésre. Piaci ár alatt adta nekünk bérbe, bár azt is megterhelő volt előteremteni. Rettenetes állapotban volt, de akkor volt erőnk, elhívásunk felújítani. Azóta többünknek családja lett, már nem férne bele több havi társadalmi munkában végzett vakolás, csempézés. Aztán elérkezett a pillanat, amikor a tulajdonosnak megérte belevágni az ingatlanfejlesztésbe, szóval el kellett jönnünk, bár még áll az épület, az engedélyeket várják.”

A Shoshin Színházi Egyesületnél is kezdetektől fogva érezték a saját tér iránti igényt, de nem akartak vállalhatatlan kompromisszumot kötni. A ZIZ Kolozsvár legrégebbi zsinagógájának második világháború után kialakított emeletén található, néhány hónappal azután találtak rá, hogy az addig ott működő tévéstudió kiköltözött. „Úgy éreztük, itt a rendelkezésre álló eszközökkel és erőforrásokkal is ki tudunk alakítani egy elképzeléseinknek megfelelő teret, illetve a mögöttünk álló küzdelmes évek kieresztettek egyfajta most vagy soha érzést, ami szintén amellest szól, hogy vágjunk bele. Arra persze nem számítottunk, hogy tíz nappal a 2020. március 6-i megnyitó után jönnek a korlátozások, amik rengeteg tervünket elmosták és azóta is folyamatos bizonytalanságban tartanak. Szerencse, hogy már az elején felismertük, az infrastruktúra fenntartásához és kihasználásához is kicsik vagyunk, így nem egyedül vágunk bele, hanem hívtuk magunkkal az akkorra tér nélkül maradt Ecsetgyárasokat, a Made in Pata-Rât-öt, illetve a Colectiv A-t, majd csatlakozott a Váróterem Projekt, csak így együtt tudtuk átvészelni az elmúlt nehéz időszakot.”

Az összeköltözésnek Imecs-Magdó Levente is csak az előnyeit érzi, bár, mint mondja, a korlátozások miatt még nincsenek tapasztalataik, hogy milyen szűk keresztmetszetek mutatkozhatnak.

„Mindenképpen előny, hogy egy felújított térbe jöhettünk, civilizáltabb körülmények közé, mint amik a ZUG-ban voltak, illetve a költségek oszlanak. A co-working előnyeit is kezdjük érezni, hiszen abból, hogy több csapat, sok ember van egy helyen, születik egy csomó impulzus, például az egyik Ecsetgyáras ajánlott a most készülő Alkésztisz előadásunkhoz egy olyan lengyel feloldozást, amiről nem tudtunk.”

A független szféra nem csak szellemi szabadságot jelent, de a forrásokért folytatott folyamatos

küzdelmet is, ami a feladatkörök halmozódása okán könnyen felőrli az embert, még ha Imecs-Magdó Levente szerint, a pályázati rendszerben vannak pozitív változások is.

„A magyarországi és romániai forrásokat ismerjük, nagyjából le is tudjuk őket hívni, persze vannak kudarcok is. Az EU-s források lehívásába nem mertünk eddig belevágni, mert azt láttuk, hogy több hozzánk hasonló civil szervezet belefutott a papírmunkába, illetve a kellő likviditást sem tudták biztosítani. A román támogatási rendszerben látunk fejlődést az indulás óta, például abban, hogy a járvány alatt a szabadúszókat támogatták, az viszont probléma, hogy működési költségre nem lehet pályázni, csak projektekre, ami nem teszi lehetővé, hogy fejlesszük az infrastruktúrát. Egy előadáshoz nem vehetünk videóprojektort, amit használhatnánk máskor is, csak bérelhetjük. A bérleti díjat is az egyes projektekből kell összehozni. Magyarországról lehet kérni működési támogatást, viszont kicsi pénzekhez tudunk csak hozzájutni. Az AFCN-nek van egy üdvözlendő, több éves projektet lefedő pályázata is, de azt még sohasem sikerült elnyerni, a lehetőség mégis kecségető. Szóval lassan talán alakul, csak bírja az ember idegekkel. Ilyen szempontból is jó, hogy most több szervezettel osztozunk a ZIZ-en, mert Csongorral egymás mellett van az asztalunk, jó egymásnak panaszkodni, illetve tanácsot adni, kérni.”

Felmerül, hogy a folyamatos létbizonytalanság ellenére hogyan tud a Váróterem éveken keresztül maga mellett tartani alkotókat.

„Alkalmazni eddig csak rövid távra és kizárólag adminisztratív feladatokra tudtunk embereket, őket is abból a megfontolásból, hogy munkájukkal segítsenek új forrásokat bevonni. Többen voltak, akik a mesteri két éve alatt csatlakoztak hozzánk, hiszen ez az egyetem szempontjából szabadabb időszak, a diákok viszont még Kolozsvárhoz köti. Akik hosszabban maradtak, azokban talán közös, hogy kipróbálták, de nem érezték jól magukat intézményi közegben. Volt időszak, amikor többünknek volt civil állása, de mára a legtöbb ember ebből a szakmából próbálja biztosítani az egzisztenciáját, a Váróterem mellett bedolgozva más helyekre is. Mondanám, hogy van bennünk egy közös hit, de rögtön el is mosolyodom. Mégiscsak tizenkét évről beszélünk, amiből az utóbbi néhány nagyon nehéz volt, elsősorban nem a Covid miatt, hiszen, egyszer csak óhatatlanul jön a kiégés. Több próbafolyamat is kudarcba fulladt, szóval nekünk a lezárások még

Terrain of Meeting

kapóra is jöttek, alkalmat kínáltak az önreflexióra. Ezek a beszélgetések színes térképet rajzoltak ki, látszik, hogy az érdeklődésünk különböző irányokba mutat. Szóval most nem látszik egy határozott vonal, épp egy klasszikus szöveggel dolgozunk, ami pár éve még elképzelhetetlen volt, a legutóbbi bemutatónk, a *Hatodik nap* pedig egy non-verbális táncelőadás. Nem tudnám benne magam vagy Csepei Zsoltot elképzelni, viszont Huni és Orsi (*Varga Hunor József és Veres Orsolya – a szerk.*) nagyon szépen megcsinálta. A magyarországi Kerekasztal Társulással kötött partnerségnek köszönhető színházi nevelési programjaink közös pontot jelentenek a társulat életében, ahogy a régi tantermi előadásunk, a *Bánk bán? Jelen!* is.”

A fontos összegzésre, átértékelésre a Shoshinnál eddig nem jutott idő, pedig ennek Köllő Csongor is szükségét érezné, terveznek egy sabbatical-szerű hosszabb pihenőt, bár az ennek megkezdéséhez szükséges nulla pontot eddig nem sikerült megtalálni.

„Az idők folyamán egyre szerteágazóbb lett a tevékenységünk, egyre nagyobb dolgokba vágtuk a fejszénket. Minden tevékenység külön projekt, külön költségvetéssel, mindent nulláról kell kezdeni. Arról nem is beszélve, hogy egy pályázatból rendszerint nem jön össze a szükséges összeg, hanem három-négy helyre kell beadni dokumentációt, persze minden támogató szerv felé külön kell elszámolni, és miközben az egyik projekt kivitelezési szakaszban van, a másikat el kell számolni, közben agyalni kell a következőn. A szűkös források miatt mindent ugyanaz a pár ember csinál, szóval ez óhatatlanul egy mókuserék, amiből nincs kiszállás. A járvány miatt az elmúlt másfél évben mindez tetéződött a folyamatos újraterve-

zési kényszerrel, esélyünk sem volt, hogy egyet hátralépve értékeljük, elemezzük azt, amit csinálunk. Folyamatosan generálunk tevékenységeket, de nincs idő arra, hogy ezek hatása visszaérjen hozzánk, tapasztalatként lecsapódjon, aztán új tevékenységekre inspiráljon, átértékelésre késztesse. Teljesen leállni nem tudunk, többek között a SPARSE (Supporting and Promoting Arts in Rural Settlements of Europe) projekt miatt, mely által színházi előadásokat juttattunk el falvakba a Creative Europe támogatásával. Jóllehet az eddigi finanszírozás decemberben lejárt, leadtunk pályázatot a folytatásra, várjuk az eredményt. Ha nem nyerünk, csökkentett formában akkor is fenn kéne tartani, hogy a kiépített hálózat ne vesszen el.”

Mint látszik, tervezni nehéz, főleg úgy, hogy a létbizonytalanság még az önreflexió luxusát, vagy legalább az erre való igényt is lehetővé teszi beszélgetőtársaimnak. Ezért óvatosan kérdezem, hogy látják a jövőt, hosszú távon.

„Ötletben nincs hiány” – kezdi Köllő Csongor – „hiszen a ZIZ-nek otthont adó zsinagógát, EU-s források bevonásával csodálatos kortárs, független kulturális központtá lehetne alakítani. Az is adná magát, hogy a Shoshinnak a jövőben legyen saját állandó társulata, amelyben hosszútávon tudnának emberek együtt dolgozni, ami eddig egzisztenciális okokból nem jött össze. Viszont a már említett, eredetileg egy évre tervezett, de egyre tolódo és rövidülő alkotói szabadság éppen arról szólna, hogy megvizsgáljuk, visszagyűlt-e az eddigi tevékenységekből annyi energia, hogy hosszú távra jövőt tervezzünk, elég erős-e bennünk a hit a folytatáshoz – vagy nem. Ha nem, ez is rendben van. Megpróbáltuk, eddig tudtuk vinni. A lemondásnak is lehet ideje, tudni kell adott esetben kiszállni is.”

A ZIZ bővítése, egyfajta inkubátorházzá alakítása Imecs-Magdó Levente álmaiban is szerepel, bár mint mondja, nem a hosszú távú tervek embere.

„Őszintén szólva nem vagyok nagy stratégia, már csak azért sem, mert az organikus fejlődésben hiszek. Azt persze szeretném, hogy a Váróterem egyben maradjon, és a jelenleg kicsit széttartó vágyainkhoz keretet biztosíthasson. Ebben a járványos, reflektálós időszakban mindnyájunkban megfogalmazódott, hogy dolgozni szeretnénk, konkrétan színházat akarunk csinálni. Ez talán elég is a folytatáshoz.”

Testvérvárosunk, Güllen

Dürrenmatt a múlt század közepén írott, a szerzőnek világhírt hozó műve kihívás rendezőnek és színészeknek egyaránt. Kihívás, mert sok helyütt, sokat játsszák, de meglátásom szerint azért is, mert a 21. század 20-as éveiben „elmehe-tne” – ez lenne a könnyebb út – a divatos „metoo” retorika felé. Továbbá kézenfekvő lehetett volna a világvjárvány, de ebbe sem futott bele az előadás. Novák Eszter bravúrosan kikerülte a csapdákat, egyetemes társadalmi problémákra fókuszál, azt vizsgálja, hogyan „vásárolható meg” az egyén, hogyan jut el az egyén és a közösség a minimális erkölcsiség feladásához.

Irodalomtörténeti elemzések szerint a darab a szimbolizmus mesterpéldája, mások viszont a groteszk elemeit hangsúlyozzák. Novák előadása a szimbolizmus felé hajlik, kevés groteszk elemmel, de ami érvényessé és kortárssá teszi az előadást az,

54 Színház

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

hogyan főszereplővé emelte a város népét, amely bedarálja az egyént. Képmutató és korrumpálható emberek mozognak egyszerre és szinte egyformán a színpadon, akiknek a morál csupán szépen hangzó, kirekesztésre alkalmas szlogen. Aki másképpen gondolja, nincs helye közöttük, hallgatni kell, vagy elmenni. Semmitől sem riadnak vissza a „közös jó” érdekében, a gyilkosságtól sem.

Klára és Alfréd fiatalkori szerelme negyven év után torkollik tragédiába. A fiatal lány teherbe esett, hamis vádak alapján kiközösítették, elűzték Güllen városának „tisztesleges” lakói. A poklok útján járva emelkedett a világ leggazdagabb asszonyává. Játékszernek tekinti a férfiakat, napokig tart egy házassága, megvásárol mindent és mindenkit, de lelke mélyén az a szerelemes lány maradt, akit elkergettek városából. Claire Zachanassianként (Fábián Enikő) tér vissza a

városába. Módszeresen készült élete legnagyobb és talán utolsó tette: főkomornyikká tette a bírót, aki elítélte, továbbá kasztrálta, megvakította, szolgájává tette az ellene tanúskodó két férfit, felvásárolta, elszegényítette Güllent, már csak régi szerelme maradt és persze a közösség, amely kivette magából. A fiatalságáért és talán egyetlen szerelméért jött ebbe a poros városkába, akit végül magával visz, igaz koporsóban.

Alfred III (ifj. Kovács Levente) fölött is eljárt az idő, a sorsával meghasonult férfi alig emlékszik a fiatalkori kalandra, noha úgy tesz, mintha sosem feledte volna Klárát. Pénzért vette feleségül a gazdag lányt, most pénzért veszik el az életét a jó gülleniek. Van az a pénz, amiért korrumpálni lehet politikust, rendőrt, papot, szatócsot, értelmiségit, fiatalot és időset, mindenkit. Elhallgattatják, majd ő is meghasonul. Ezt tudja Claire és megvannak hozzá a milliói. A pénz tette mérhetetlenül boldogtalanná, a pénz az egy életen át várt bosszújának eszköze. A közösség egy pillanatra Alfred III mellé áll, hogy aztán egyenként és együtt, a valamivel jobb életért elforduljanak tőle, mintegy feláldozzák a tárgyi javak oltárán. A férfi előbb bízik, majd kiábrándul az emberekből, s amikor családja is a megalkuvás sárga cipőjében parádézik, s a pap is fegyvert ragadott, megadja magát.

Sokatmondó, ahogy a városka egyre jobban öltözött lakói örülten vásárolnak, a háttérben pedig megjelenik egy fényben úszó város. Ez lenne a jövő azok számára, akik a csodában reménykedve révedtek a múltba. A szebbik felébe persze.

A színpadkép, a díszlet rideg, fémből készült elemek ereszkednek alá, és emelkednek fel pontosan érzékeltetve a jelenetek helyszínét és azt is, hogy ez a város bárhol lehet, akár itt a Partiumban, Erdélyben. Novák ezt hangsúlyozza is, amikor a lakossági gyűlésen, fórumon – nevezzük tetszés szerint – résztvevőket a közönség soraiba ülteti. A Polgármester (Kardos M. Róbert) és a többiek erkölcsről, jólétről, szép jövőről, összetartásról, a város nagy szülöttének jótékonyágáról szónokolnak. A sajtót ügyesen kiteszik, Alfred III-t zárt ajtók mögött, közösen kivégzik. A piszkos munkáról nem kell tudomást szerezzen a világ. Ebben a városban erkölcsös, a közjót szolgáló, tisztességes polgárok élnek.

A váradi előadásban Claire/Klára nem első-sorban illen, hanem a közösségen áll bosszút. Gúnyos mosollyal figyel, hogyan vetkőznek ki önmagukból, hogyan alakítják kedvük szerint a törvényt és a morált.

Fábián Enikő Claire Zachanassinja sokkal inkább keserű, mint gonosz. Szerepet játszik, az excentrikus milliomos nőt mutatja, de mélyen, az eltitkolt énje az a megalázott, elárult lány, akit elkergettek a szülővárosából. Visszajött, hogy elvigye magával a sohasem feledett szerelmet, akivel, ha életében nem, legalább holtában együtt lehet. Szép, ahogyan visszaemlékezik, ahogyan zokogva búcsúzik az ifjúságától.

Ifj. Kovács Levente Illje beletörődött sivár életébe, megszokta, hogy szava nincs a családban, nem tartozik a város elitjéhez. Boldogulni próbál a szatócsbolttal. Nem törődik múlttal, a jövő sem ígér semmi jobbat, mint a jelen. Talán ő is szerette a lányt, talán a család, a közösség nyomására vette el feleségül a szatócsbolt tulajdonosának a lányát, de felelősséget nem vállalt, elfogadta, hogy cimborái hamisan vádolják szerelmét. Ifj. Kovács remekül érzékelteti, ahogy Alfred szinte első perctől tudja, sorsa megpecsételődött. Próbálja magát meggyőzni, hogy polgártársai nem fordulnak ellene, hogy aztán lassan, fájdalmasan ébredjen rá vétkére és elfogadja az ítéletet. Nem küzd az életéért, nem megy el. Büntet ő is: az embereket, a jó güllenieket, akik az erkölcs és közjó nevében emberi éltet áldoznak.

Kardos M. Róbert a Polgármester szerepében ugyanazzal a hangsúllyal dicsér és vádol, ugyanazokkal a szlogenekkel ígér és vádol. Kardos M. politikusa, mintha néha szégyenlené, amit tennie kell, de megteszi, mert ezt várják el tőle.

Dimény Levente Papja tudja, hogy nem válhatna közösséget azzal, ami történik, és történ-

ni fog, de új harang került a templomra. Szuggesztív, ahogy a pap imádkozik: őszinte is meg nem is, hiszi a mindenható erejét, de reméli, hogy a vélt közjó felülírja a demiurgos törvényeit.

Hunyadi István Tanárja klasszikus filozófusok szavaival próbál ellenállni, ám szavait senki sem érti igazán. Az alkoholból nyer bátorságot, hogy a nyilvánosságot figyelmeztesse arra, ami valójában történik. A nyilvánosságot, viszont nem érdekli, a sajtó a valóság helyett a szenzációt keresi. Hunyadi értelmiségije elhallgat, feladja a küzdelmet és felhúzza a megalkuvás sárga cipőjét.

A korábbi férjeket, polgárokat, szolgálkat, riportereket alakító művészeket név szerint illene megdicsérni játékukért. Mindegyik külön egyéniség, rövid partitúráikban emberi történeteket jelenítenek meg. Általuk válik hitelessé a főszereplők drámája, az út, amely valahol a távoli múltban kezdődött és elvezetett a tragédiáig. Meg vannak győződve a maguk igazáról, nem kutatnak okokat, nem vesznek tudomást a felelősségükről. Mennek, amerre terelik őket, kitörni nem mernek, de nem is akarnak.

NAGYVÁRADI SZIGLIGETI SZÍNHÁZ – SZIGLIGETI TÁRSULAT

FRIEDRICH DÜRRENMATT: AZ ÖREG HÖLGY LÁTOGATÁSA

FORDÍTÓ: Kurdi Imre

RENDEZŐ: Novák Eszter

DRAMATURG: Kárpáti Péter

ZENESZERZŐ: Selmeczi György

DÍSZLETTERVEZŐ: Zeke Edit

JELMEZTERVEZŐ: Kiss Zsuzsanna

SZEREPLŐK: Fábián Enikő (Claire Zachanassian, szül. Klára Wascher), ifj. Kovács Levente (Alfréd III), Kardos M. Róbert (Polgármester), Dimény Levente (Plébános), Hunyadi István (Tanár), Molnár Júlia (Rendőr), Firtos Edit (Alfréd Illné), Dobos Imre (Inas), Hajdu Géza, Szabó Eduárd, Scurtu Dávid, Csatlós Lóránt, Kiss Csaba, Balogh Attila, Kocsis Gyula, Szotyori József, Tóth Tünde, Tóth Ádám, Gajai Ágnes, Fodor Réka, Kovács Enikő, Tasnádi-Sáhy Noémi (férjek, szolgálk, polgárok, riporterek).

Szavak, darabokban

Szkárosi Endre: *Égzsák – Szkar Channel*. AmbrooBook, 2020

A kötet szerzője költő, performanszművész, irodalomtörténész. Szeret kísérletezni. Hangokkal, szavakkal. Keveri a műfajokat, csúri-csavarja a betűket, hangokat, hangzásokat. Az *Égzsák* hangköltészeti válogatás Szkárosi eddigi munkásságából, maga a könyv pedig képzőművészeti alkotás is: a hangköltemények vizuális megjelenését a szerző archív fotóinak felhasználásával Arany Imre tervezte. És nagyon fontos, hogy a könyv nem csak képi és nyelvi olvasatot enged az olvasónak, hanem tartozik hozzá CD-melléklet is: a kötetben szereplő szövegek auditív rekonstrukciója, kibővítése, előadott változata.

A kötetet mindenképp az avantgárd felől szükséges nézni, eleve csak úgy lehetséges értelmezni is a szövegeket – már ahol az értelmezés lehetőségnek számít. Hagyományos értelemben vett versekre ne számíton az olvasó, bár kétség-

mondatszerűség, hogy „Hajszál híján megváltoztunk/de bele nem halhatunk”, illetve az elszállt-vergődős változat: „Tele faszom, tele faszom! Belebaszom, belebaszom.” Egyes szövegek mellé angol változat is került, ezek általában sokkal dalszövegszerűbbek.

Könyv

OZSVÁTH ZSUZSA (1992) költő, képzőművész. Nagyváradon született. Első kötete: *Előző részek* (2020, FISZ)

telen, hogy van egy adag szöveg, amely valóban hasonlít a versre formailag. Viszont a funkciója túlmutat a vers zárt világán. Ezek a szövegek mondásra ítélt szövegek, nyelvezetükben, hangzásukban élnek igazán – nem hiába a CD-melléklet), olvasni értelemszerűen nehezebb őket. Az *Égzsák* szövegvilága olyan, mint egy égzsák: a víz/szöveg mindenféle formátuma megtalálható benne és ezek a formátumok olykor keverednek, szétartják egymást, egymásra épülnek – és ezáltal olvasódnak; kiiktatják egymást, megszüntetik az értelmezhető jelentést, vagy plusz jelentéseket csúsztatnak egymásra. Vagy épp nem jelentenek semmit. És nem is kell mindig jelenteni valamit.

A szövegek alapvetően ironikusak, szarkasztikusak, olykor cinikusak, mindenképp kritikusak, de mindennekfelett játékosak, kísérletezők, néhol kifejezetten obszcének. Jól megfér egymás szomszédságában az egészen könnyeden súlyos jel-

Jó pár *izmussal* rendelkezik ez a kötet, mert vizualitásában a konstruktivista elemek sűrűn rendezik a szövegeket; bekacsint a dadaizmus képiles-nyelvileg egyaránt. Tipográfiaileg elképesztően sokféle a kiadvány, számos betűtípust használt a tervező; a betűtípusok verseken (szövegeken) belül is változik, és a betűtípust nagyjából meghatározza a szöveg hangulata. Tekintve a kortárs tipográfiai trendeket, van néhány kifejezetten ódivatú betűtípus a könyv lapjain, és a magam grafikus ízléséből kiindulva egyszerűen idegesítet, mert egy nem túl jól megválasztott betű ugyanúgy, mint sok más tényező félreviheti az üzenetet. A megjelentetett képanyag fotóválogatás, ezek fekete-fehérek, és amely fotók nem érik be a deszaturációval, azokat módosítja valamilyen grafikai beavatkozás, mondjuk áttűnés, vagy ronsolás, vagy valamilyen új, kollázsszerűen ráaplikált képi elem. A költészet tér, anyag és mozgás – olvashatjuk a hátsó borítón mintegy felkínált értelmezési lehetőségként. Előtte pedig egy skicszerű elemzését a majdani látványnak/olvasatnak, amolyan ars poeticát. Azt írja: A kezdet és a jelen között végig ott a hang -> akusztikus költészet; a mozdulat, mely a hang kiterjesztése a térbe;

a járulékos látvány. / A költői jelenlét -> performatív költészet, a szubkulturális tapasztalatokkal átítatott irodalom megjelenése a térben -> irodalmi koncertszínház.

Az *Égzsák*ot lapozva, hallgatva egy egzaltált, széttartó, széthullásban lévő világ képe rajzolódik előttem, amely nem követ konzekvensen ok-okozati összefüggéseket, a forma és a tartalom azonban igyekszik dokumentálni azt a fragmentumokból össze-összeálló anyagot, amelyből megszületnek ezek a szavak, betűk, betűhalmok, szóhalmozások, szójátékok. Mondatok. A rendszerkritika kétirányú: befelé és kifelé is hat, illetve bentről és kintről inspirálódik, és az egyéni közhangulatot a szociális-politikai viszonyok is meghatározzák, vagyis hát nem tudják megkerülni.

Olyan ez a gyűjtemény, mint egy szelep: az egyénben megtelepedő és burjánzó frusztrációk ilyen szétcsavart, dadaista és dadogós formában kerülnek ki a köztérbe. Az ábrázolt világ elmondhatatlan, csak benyomásszerűen megsejthető, a szavak és betűk gáncsok, amiket legföljebb arrébb rúgni lehet, és a puffanások hangját lejegyezni, lekottázni, dokumentálni. Szkárosi olyanfajta formában alkot, ami nagyon jellemző szubkulturális befogadói attitűdöt igényel, nagyon jellemző világerzékelést felmutatva. Ezek a művek a fonák művei, a felhasznált műfajok nem szuverének, hanem állandó mozgásban oldódnak egymásba, válnak ki egymásból. A könyv anyagának kiszámíthatatlan rendszeréhez képest meglepően konzervatív a könyvborító, és maga a formátum: szívesen megnéztem volna egy külsőségében is bátrabb változatot.

Olyan ez a gyűjtemény, mint egy szelep: az egyénben megtelepedő és burjánzó frusztrációk ilyen szétcsavart, dadaista és dadogós formában kerülnek ki a köztérbe.

Ami a hanganyagot illeti, az effektelés és a hangkiépítés konstrukció és dekonstrukció analóg módon van megoldva, azaz a szerző saját hangját stilizálja, digitális belenyúlás nélkül. Muszaj stilizálni, különben megoldhatatlan a szórengteteg megjelenítése, hiszen a hang önmagában nem jelent semmit, viszont a hangutánzás egyértelmű jel: a rá-tá-tá-tá egyszerűen felolvasva értelmezhetetlen, viszont bizonyos hangkiépítés után már egyértelmű, hogy géppuska-roppogást juttat eszünkbe. Az első lemez 25 track-et tartalmaz, a második 28+5 bónusz anyagot. Ezek mind írásos-képi formában megtalálhatók a könyvben.

Az *Égzsák* egy idézettel ajánlja önmagát, Henri Chopin tollából: „Dobjátok már el ezeket a jegyzetlapokat, fecniket, hajtott füzetkéket! Az emberi test a költészet, és az utca.” Szkárosi Endre is eképpen keresi önmagában, önnön magán kívül a költészetet. Ám eldobás előtt még megnéz minden elhajított jegyzetlapot, fecnit, hajtott füzetkét, hátha van még szó szétszedetlen.

OZSVÁTH ZSUZSA

Irányok a kortárs realizmushoz

Antal Balázs: *Súly és könnyűség. Regionalitás és átjárhatóság az újabb magyar irodalomban*. Műút-könyvek, Miskolc, 2020

Antal Balázs legutóbbi tanulmány- és kritika-kötete érdekes egybefogási kísérlete a kortárs és a jó néhány évtizeddel korábbi magyar próza egy szeletének (a könyv alcíme e tekintetben kissé félrevezető lehet), hangsúlyosan törekszik az irodalmi érdeklődés, a különféle prózapoétikák és ideológiák kölcsönhatásának folyamat jellegét érzékelteni és feltérképezni. Sok fontos hívószó köré szerveződnek az elemzésesei, mint a realizmus, az identitásirodalom, a lokálitás/regionalitás, az abszurd, a prózafordulat, egyúttal arra is keresve a választ, hogy milyen, a kánon fő vonulata számára kevésbé látható művek készítenek elő vagy alkotnak termékeny közeget a korábbi írásmódoktól való elmozdulások számára.

Elsőre talán forszírozottnak tűnhet az a szál, amelyre a kötet felfűzni látszik nagyon eltérő

hatalom és az egyén viszonya, amelyet az abszurd beszédmód révén rokonítható művek járnak körül. A közösségi emlékezet és az egyén viszonyát firtató regények esetében Antal a világalakítás módjaira, illetve az olyan műfaji hagyományok újraértésére tett kísérletekre érzékeny, mint a szociográfia, a család-, a falu-, valamint a történelmi regény (Láng Zsolt: *A föld állatai/Bestiárium Transylvaniae*, Tompa Andrea, Vida Gábor regénye, Szilágyi István: *Messze túl a láthatáron*, Kováts Judit: *Elszakítva* stb.). A *Súly és könnyűség*ben vizsgált művek további metszéspontja, hogy gyakran a zsánerek keverése és a műfaji határok feszegetése bizonyul fontos jelentésteremtő tényezőnek, mint Sigmond István *Egy panaszgyűjtő panaszai*, Csabai László *Száraz évszak* vagy Szabó Róbert Csaba *Fekete Dacia* c. könyvében.

A kötet sajátosan egyszerre szinkrón és diakrón metszet: a tanulmányok két-három nagyobb ugrással jutnak el a 20. század első felétől, Karácsony Benőnek mint a domináns transzilvanista hangtól eltérő erdélyi írónak a novelláitól; állomásoznak a 60-70-es évek sajátos közép-kelet-európai abszurdjának az erdélyi magyar irodalomban még sajátosabb vegyületének tárgyalásánál (Páskándi Géza, Sigmond István, Bálint Tibor, Bodor Ádám, Vári Attila művei kapcsán); hogy aztán főként a prózafordulat után született nagyobb ívű, a posztmodern kérdésselvetéseit tanulságként beépítő, de a realizmus valamilyen módon újraértett formájához (vissza)térő, a valóságbrázolásra, a valóságra, az elbeszélhetőségre és ezzel együtt az identitásra és a térre irányuló kérdéseket más fénytörésben felvonultató művekig jusson el (Láng, Tompa, Vida, Oravecz). Ennek a logikai láncolatnak a megvilágításához most csak egyet idézek Antal fő állításai vagy inkább ajánlatai közül: „Páskándi és a különböző generációkhoz tartozó, a Forrás-sorozatban indult alkotók prózáírásának ez a nagy, kollektív tapasztalata már előre mutat és megelőlegezi a prózafordulat egyes eseményeit: az implikált jelentés helyét átvevő nyitott alkotásmódot és az ebből eredő jelentésfelsokszorozódást, az értékrelevanciát, a nyelv önreflexív jellegét, az elszemélytelenítést és a sajátos távolságtartás igényét elbeszélő s elbeszélés között, miáltal az auktoriális narrátori pozí-

Könyv

CODĂU ANNAMÁRIA irodalomkritikus, szerkesztő (1993, Marosvásárhely). A BBTE-en végzett, majd mesterizett magyar-angol szakon. A *Látó* szépirodalmi folyóirat munkatársa.

habitusú alkotók műveit is a tanulmányokban, illetve a kötet második felét kitevő kritikákban. A *Súly és könnyűség*től azonban távol áll az erőltetés, a felfedezettett párhuzamok és kapcsolódási pontok sokkal inkább lazaságuk révén tudnak érdekes új dimenziókat nyitni egy egybenlátási kísérlet számára. A párhuzamok a művek több szintjét érintik: egyrészt például tematikában, mint az identitás kérdése és az Erdély-kép Tompa Andrea *Féjtől s lábtól* és Vida Gábor *Ahol az ő lelke* című regényében; az idegenség és az elidegenedettség tapasztalata az ún. erdélyi „abszurd generáció” (25) tagjainak műveiben, de a hasonló tapasztalat színrevitele okán kapcsolódik a kötet fókuszaihoz pl. Potozky László *Élesének* vagy Papp Sándor Zsigmond *A Jóisten megvakul*jának a kritikája. Az Antal által vizsgált művek gyakori középpontja a

ció helyét külső fokalizáltságú nézőpont veszi át, valamint a körülményeskedő leírásokban megmutató túlrészletezettséget. Sajátos módon a magyar próza kánonja számára ezek a művek java-részt láthatatlanok, így előfordulhat az is, hogy a vele kapcsolatos körből kiemelkedő művek, mint például Bodor Ádámé, jobb híján magányos, társtalan pályákként könyvelődnek el.” (39)

Sajnos muszáj megjegyezni, hogy a kötet szövegeire – főként az első részben – ráfért volna az alaposabb szerkesztés és szöveggondozás: nemcsak bosszantóan gyakori elütésekről van szó, hanem olykor egy-egy többszörösen összetett mondat nehézkessége akasztja meg a gondolatmenet kibontakozását, és emiatt néhány komplexebb terminus helyi értéke is homályos marad („utóesztétikai értékrelevancia”, 27). Ami a könyv struktúráját illeti azonban, nagyon szépen kapcsolódnak egymásba az eredetileg vélhetően külön-külön elgondolt tanulmányok és kritikák észrevételei. (Talán hasznos lett volna egy jegyzék is a szövegek eredeti megjelenési helyéről, amelyből kirajzolódna a szerző kronológiai „haladása” az anyaggal, de itt csak a filológus beszél belőlem.)

Azzal az érdeklődéssel, amelyet a kortárs realizmus eredői és az azt alakító dialektikák felé fordít, Antal bekapcsolódik a kortárs irodalomtudomány és -kritika egy különösen izgalmas kérdésnek tárgyalásába (érdemes mondjuk együtt olvasni a *Helikon* irodalom- és kultúratudományi szemle 2021/2-es, *Realizmusok* c. számával, hogy csak egyetlen friss, összegző teoretikai vállalkozást említsek most). A jelenleg zajló, szerteágazó definiálási kísérletek (hogy vajon amiben most vagyunk, az poszt-poszt-, meta-, új- stb. -realizmus-, -modern stb. vagy...?) zavarbaejtő sűrűségében különösen jól le tud horgonyozni egy ilyen ajánlat, amely egyszerre a műértelmezés közelségével és a tágabb, történeti perspektíva belátásával fordul az elméleti kérdések és elhelyezési kísérletek felé.

59

CODÁU ANNAMÁRIA

Vadnyugati pszicho-kirakós vadnyugat nélkül

Jane Campion: *A kutya karmai közt*

Westernköntösbe bújtatott pszichológiai thrillerrel tért vissza a mozikba több mint egy évtizednyi hiátus után Jane Campion. A lassú tempójú, megrázó alakításokkal megtámogatott *A kutya karmai közt* (*The Power of the Dog*) az év egyik legizgalmasabb filmje – de csak annak, aki nagyon figyel.

A western műfajában talán azért is olyan nehéz újat mondani, mert a western alapszabályainak, mitológiájának megkérdőjelezése szinte egyidős a műfajjal. Az tehát, hogy Campion (és az alapjául szolgáló irodalmi mű, Thomas Savage azonos című regénye) a szikár (ma úgy mondánánk: toxikus) férfiaság és egészében a westernhős alakját veszi kritikusan górcső alá, sőt, szedi izeire, nem lehetne elég ahhoz, hogy a film napja-

Ő nem lovagol el a naplementébe. Cumberbatch cowboyfigurája egy kicsit... más

Film

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA újságíró, szerkesztő (Nagyvárad, 1983). A PKE angol nyelv és irodalom szakán diplomázott. 2016 óta a nagyvárad Szigligeti Színház irodalmi titkára.

inkban innovatívnak hasson. Ezt már megtette legkésőbb Clint Eastwood, számos filmjében. A legnagyobb angol színpadokról egy briliáns brit tévésorozaton keresztül a nemzetközi szupersztársáig katapultált Benedict Cumberbatch tovább megy ennél is, a kifogástalan eleganciájú színész gyakorlatilag ellenszereposztásban küzd meg Phil Burbank megfejthetetlen karakterével, és meg sem áll az Oscar-jelölésig, sőt, talán a díjig, bár ez e sorok írásakor még a jövő titka.

Titka pedig van Phil Burbanknek is, nem is kevés. A komor és barátságtalan világvégi farm komor és barátságtalan urával szemben mindenki jobban teszi, ha megtartja a tisztos távolságot, és nem csak azért, mert Phil mindent egybevetve fürdeni szeret legkevésbé. Számára csak akkor élet az élet, ha uralkodhat: az ő farmja az ő vára, és alatt-

való benne testvére, a halk szavú és normális életre vágyó George (Jesse Plemons) is, újdonsült feleségével, Rose-zal (Kirsten Dunst) együtt, nem is beszélve a nő előző házasságából származó látzólag gyámoltalan, feminin fiáról, Peterről (Kodi Smit-McPhee). Kit becsmérő szavakkal, kit erő- és bátorságfitogtatással, kit zenével próbál leuralni – szegény Rose-nak még zongoráznia sem szabad a házban, legalábbis mindig tudnia kell, hogy valaki nála sokkal jobban ért a muzsikához is, és kilesi legtakargatottabb kis titkait. Úgy tűnhet, Phil

Rose nehezen bírja a terhet

Váratlan barátság. Peter és Phil kapcsolata a film motorja

valójában irigykedik a testvérére amiatt, hogy valódi családot, valódi otthont teremtett magának, miközben neki magának nem maradt egyéb, mint a farmon dolgozó férfiakkal való állandó kakaskodás, menőzés, és a nyergek mániákusan fényesre súrolása. Na meg az emlékek: az egyetlen olyan ember alakjának állandó visszaidézése, akit Phil Burbank életében valaha is tisztelt és szeretett. Ez a szál meglehetősen korán megjelenik a filmben, de csak lassan, nagyon lassan, finom utalások sorával tárja fel a karakter valódi, rejtett mélységeit. Cumberbatch maga több interjúban nyilatkozott úgy, hogy Phil szempontjából *A kutya karmai között* valójában tragédia, hiszen a kezdetben igazi főgonosznak tűnő férfi épphogy elkezd egy valódi, élő ember iránt is pozitív érzelmeket táplálni, és a néző előtt is kibontakozni emberként, sorsa máris utoléri.

A film dinamikájának alapját Phil végtelenül összetett alakja és Peter rejtelmes, meglepő titkokat rejtő figurája hordozza, amely a lassan csöpöggetett kirakós-darabokból a játékidő második felére igazi karfaszorongatós feszültséggé áll össze. Eközben George és Rose a maguk módján próbálnak megküzdeni a farmon kialakuló mérgező légkörrel, ami nem sikerül maradéktalanul. A való életben is egy párt alkotó Plemons és Dunst esendő emberséggel tölti meg a zord képet, de a prímet egyértelműen Cumberbatch taszító, egyben sajnálatra méltó Philje és a mindössze 25 esztendő Smit-McPhee kifürkészhetetlen arca és furcsán nyurga alkatával nyújtott testjátéka viszi.

A titkos szentély felfedezésétől kezdve az addig is lassan csordogáló film mintha egyszerre kétféle fordulatot venne. Részben a felszínen mintha még kevesebb dolog történe innentől, másfelől a néző, mármint ha mostanáig figyelt, érzi, ahogyan megnő a tét, és óhatatlanul azon fog gondolkodni a hátralevő egy órában, hogy mi lesz a kimenetele a ki nem mondott, de a látszat mögött egyre kiélesedő konfliktusnak, amelyet Jonny Greenwood sötéten ijesztő és merészen, ragyogóan kortárs zenéje tesz hátborzongatóvá. Campion úgy teremt hangulatot, hogy a western vizuális és dramaturgiai elemeit mindössze díszletként használja egy pszichológiai négykezes számára, amely elsősorban a szereplők jellemére koncentrálna, annak kibontakoztatásából alkotja meg az utolsó néhány percre összeálló nagy képet. A csendben, balladai kimondatlanságokkal tűzdelt, lassan haladó történet végkifejlete nem könnyen kitalálható, a sarok mögül előugró fordulat olyan új fénybe helyezi az addig lezajlott cselekményt, hogy az embernek kedve van a vége-stáblista első pillanatában előlről kezdeni a filmet.

Jane Campion visszatérő filmjét hét Arany Glóbuszra jelölték, amiből a legjobb filmdráma, legjobb férfi mellékszereplő (Smit-McPhee) és a legjobb rendező kategóriában győzedelmeskedni is tudott. Tizenkét jelölésével máris megérdemelten dominálja az idei Oscart, ami azért is jó, mert a díjátadón az Akadémiának most már tényleg nyilatkoznia kell arról, hogyan viszonyul a streaminghez, jelesül a Netflixhez, ahol ez a film elérhető.

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA

A KUTYA KARMAI KÖZT (THE POWER OF THE DOG)

2021, USA

RENDEZTE: Jane Campion

FÉNYKÉPEZTE: Ari Wegner

THOMAS SAVAGE AZONOS CÍMŰ REGÉNYE

ALAPJÁN A FORGATÓKÖNYVET ÍRTA: Jane Campion

ZENE: Jonny Greenwood

SZEREPLŐK: Benedict Cumberbatch, Jesse Plemons, Kodi Smit-McPhee, Kirsten Dunst

Először a *Tiltott istenek* című kéziratát küldte el, különösnek találtam, mégse tetszett nagyon. Van ilyen. Aztán megérkezett a könyv mellé az ember. Számomra akkor még nem a világhírű, magyar származású Párizsban élő szobrászművész, hanem egy egyszerű – egyszerű! – különlegesség. Fehér zakóban, fehér nadrágban, fehér cipőben, mint egy a közép-kelet-európai „gúnyos mosolyok” között eltévedt mediterrán manó az Adriáról, de tengerpartról biztosan. Könyvet, könyveit akarta kiadni. Egy francia magyar, egy magyar francia Budapesten. Eörsi Pista nevezte manónak, jósgosnak és rafináltnak, miután egyszer összefutottak a Palatinus kiadó előtt, a Rahó utca 16 kapujában.

Aztán megjelent első könyve magyarul. „A magyar származású, Franciaországban élő Pierre

kiadó (Palatinus) megélhet: a háromnyelvű (magyar, francia, angol – ebben a sorrendben!), nagy alakú, a teljes pályát bemutató, 256 oldalas

ÉLETMŰ, L'OEUVRE, LIFE WORK című album, amelynek elemző szövegét Sylvie Gaillauguet francia művészettörténész írta. Másfél év kegyetlenül szép munkája.

Ezzel párhuzamosan film is készült, Bayer Ilona kamerával (operátor Kálmán János) és mikrofonnal már az ezt

megelőző években követte a szobrászfilozófus szinte minden lépését Párizstól a japán Sekigaharan át Budapestig, műteremből a szoborparkokig és vissza. Így jött létre a mindössze egy órás portréfilm, a *Kősárkány*. A könyv és a film, együtt és egymástól függetlenül is nem csak a világraszóló egyedül alkotó művész portréja, hanem egy zseniális tehetség, egy kivételes ember, soha más formában sem megismételhető portréja is. Annak rendje s módja szerint a könyvet és a filmet egyidőben mutattuk be a Párizsi Magyar Intézet (ma Magyar Kulturális Intézet) rue Bonaparte szalonjában, ekkor járhattam a műtermében, ő vitt el Père-Lachaise temetőbe is.

Tervezett lakóházakat, falvakat is.

A budapesti filmpremier a pesti Vigadóban volt, bejárat a Duna felől nagy közönség előtt. Ömlött az eső, az egész napos lőtás-futás közben többször bőrig áztam, megszáradtam, majd megizzadtam ismét. Göncz Árpád, Székely régi tisztelő-

Előhívás

KŐRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Noran Libro könyvkiadó vezetője. Márkházán él.

Székely a huszadik századi szobrászat egyik kiemelkedő alakja. Köztéri alkotásai a világ minden táján, Japántól Amerikáig megtalálhatók (többek között Budapesten is), szobrai föllelhetők jelentős köz- és magángyűjteményekben. E legendás életpálya összefoglalása a *Tiltott istenek*.

Az olvasó egy kalandos életút eseményeit és helyszíneit ismerheti meg. Bekukkanthat a magánélet rejtett zugaiba és a műterembe. Élet és életfilozófia, művészet és művészetfilozófia eszenciája a kötet, mely, mind a művészet, mind a huszadik századi sorsok iránt érdeklődőknek maradandó élményt nyújt.” Írta Háy a könyv hátlapjára A kőszobrász életfilozófiája címmel.

Ez a könyv volt a hálózás első bevetése, majd következett a nagy terv, a legnagyobb, amit szerző, szerkesztő (Háy János), tervező (Faragó Ágnes) és

Pierre Székely a sekigaharai (Japán) múzeumában

A szobrász és fia Párizsban (1985)

je, talán barátja is az első sorban, mellette a film rendezője, Ilona, a másik oldalán Pierre, majd egy „foglalt” papírral a kiadója számára fenntartott üres szék... és művészek, művészettörténészek garmada. Ha arcokat a sötétben még nem látok, akkor is.

Elkések, pörög a film, amikor megérkezem. A hatalmas, vaskeretes üvegajtót magam mögött hagyom, a helyemre vezetnek, az ajtó még nyikorog, majd nagyot döngve becsapódik. Talán éppen akkor, amikor elnézést kérve a székemre ülnek. Már beletörődtem, meg is nyugodtam talán.

1998-ban vagyunk, vagy '99-ben, számomra még friss élmény a mobiltelefon, sok más buta értelmiségihez hasonlóan bunkofonnak hívom én is, a nyílt utcán szégyelem használni. Ha keresnek, vagy én hívok valakit, kapu alá bújok, mindig arccal a bejárat felé, háttal az utcafrontnak, nehogy lebukjak. Kikapcsolás, elnémítás? – ritkán jut eszembe. Leülök, dehog, még le sem ültem, a bejárat üvegajtó hangja a fülemben (és a lelkemben) visszhangzik, amikor megszólal a telefonom, a most már valóságos bunkofon...

Utána fogadás, ahogy lenni szokott. Ott álltam egyedül, keresve a menekülés lehetséges útját. Nem elbújni, menekülni...

Pierre Székely: A madarász

Béke emlékmű (1983, Budapest, Nagyvárad tér)

2001 áprilisában, mert mindig ügyelt az egészségére, szokásos éves rutinvizsgálatra kórházba vonult. És ott maradt. A műtőasztalon. Haláláról *Nőkentaur és himmadár* címmel írtam.

André Malraux, amikor Pierre Székely szobraival először találkozott, így írt: „Erőtéljes és egyértelmű formák. Szinte maga a kővé változott fény. Ez lenne a metafizikai szorongásainkra adott első válasz?”

